

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2025. 11

szám

TODOR TAMÁS munkáival

MARNO JÁNOS versei

ÁCS MARGIT, HEGEDŰS IMRE JÁNOS, ROSS KÁROLY prózái

GYUKICS GÁBOR, ZSOLNAI GYÖRGY, ZSIRAI LÁSZLÓ versei

MÓROCZ GÁBOR, BOZÓK FERENC, SEBŐ PÉTER tanulmányai

Patat Bence beszélgetése Yu Zemin műfordítóval

Ára: 1071 Ft
Előfizetőknek: 12 840 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

MAGYAR KULTURÁÉRT
ALAPÍTVÁNY
PETŐFI
KULTURÁLIS
ÜGYNÖKSÉG

Nemzeti
Kulturális
Alap

KORTÁRS 2025 11

TODOR TAMÁS, Családi idill, 2025, olaj, vászon, 150x140 cm; Húság pokla 1., 2025, olaj, vászon, 50x35 cm

MA SCI-FI, HOLNAP VALÓSÁG

Ismerd meg a jövőket
formáló űrkutatási
projekteket!

MVM Future Talks:
MOONSHOT
2025.11.13. 18:00 **ONLINE**
mvmfuturetalks.hu

MVM
**FUTURE
TALKS**

- 3** MARNO JÁNOS: Hangemlék; Felmerül a kérdés; Egyszer csak; A feneketlen bánat; Rozsdaövezet; Post-Descartes-i *(versek)*
- 7** ÁCS MARGIT: Színes rongyok a kerítésen – Remeték IV. *(próza)*
- 23** GYUKICS GÁBOR: könnyfogó; valaki néz; vannak esetek; nem kell posta *(versek)*
- 25** ZSOLNAI GYÖRGY: csoportmunka; éjszakák *(versek)*
- 28** HEGEDŰS IMRE JÁNOS: Az állam és gyermekei *(próza)*
- 33** ZSIRAI LÁSZLÓ: Demencia; Tudok egy utcát... *(versek)*
- 34** ROSS KÁROLY: Panellove *(próza)*
- 40** BAÁN TIBOR: Kemsei István emlékezete (1944–2025)
- 41** NOVOTNY TIHAMÉR: Szerves tobzódás – burjánzó szörnyek, problémás emberéletek – Todor Tamás festészetéről *(képzőművészet)*
- 61** MÓRO CZ GÁBOR: Szabó István írói önértelmezései
- 70** BOZÓK FERENC: Örkény István, a piarista diák
- 74** SEBŐ PÉTER: Narratívák nélkül – A természettudományos oktatás értelmezési keretének eltűnéséről
- 84** „Sosem jártam nyelviskolába, tanfolyamra sem, egyetlen napot sem” – Patat Bence beszélgetése Yu Zemin műfordítóval
- 90** GÖMÖRI GYÖRGY: Kerényi Grácia 1965-ös levele
- 94** BAKONYI ISTVÁN: Tamás Menyhért / Zárszó és folytatás

E számunkat TODOR TAMÁS munkáival illusztráltuk.

A borítón: Gondoskodás, 2024, olaj, farostlemez, 40x32 cm; Balthazar, 2024, olaj, farostlemez, 40x32 cm (részlet).

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP, MAGYAR KULTÚRÁÉRT ALAPÍTVÁNY, PETŐFI KULTURÁLIS ÜGYNÖKSÉG, MAGYAR MŰVÉSZETI AKADEMIA

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacs kandras@gmail.com)

KATONA ALEXA (lexa.katona@gmail.com) Oláh János-ösztöndíjas

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu)

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com)

TÚRI JUDIT (turijudit.kortars@gmail.com)

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

MÁTÉ GABRIELLA (info.kortars@gmail.com);

1062 Budapest, Bajza u. 18.

Szerda: 11–14 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: Prime Rate Zrt. – www.primerate.hu

Előfizetési díj 1 évre 12.840.– Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 150 €. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A Kortárs Online aktuális tartalmából:

Várkonyi Zsolt interjúja Olasz Renátóval, a *Minden csillag* című film rendezőjével

Fillinger Kornélia kritikája a Nemzeti Színház *Candide, vagy a radikális optimizmusról* című előadásáról

Halper László *A huszadik századi szórakoztató zene története a ragtime-tól az új hullámig* című sorozatának 5. része

www.kortarsonline.hu

A *Kortárs* folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

A hazai kortárs képzőművészek legnagyobb online galériája:

Képgaléria – kortarsfolyoirat.hu/képgaléria/

„A *Kortárs* folyóirat nyári, 3 (2024/6, 7–8), valamint a decemberi (2024/12) számának megjelenetése” szakmai programok megvalósítását 2024. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

MARNÓ JÁNOS

Hangemlék

(parafrázis)

PJ-metszet Lanczkor Gábornak

Mezítelen sírkő a hátad.
Rajta selymes csiganyál szárad.
Repedezik és ropog...
Meboldogult erejű kép
(és vézna fiúhang).

Felmerül a kérdés

(Thomas Bernhard olvasása közben)

Belekoszolódtunk a világba –
mostantól tehát a napnál is
világosabb feladatunk az: hogyan
tisztulhatnánk ki belőle
maradéktalanul.
Értsd: nyomtalanul.

Egyszer csak

Útban van a lábam.
Utamban van a lábam,
az az érzésem.
Honnan ez az érzés?
Mi benne a rossz?
A baljós?
Felkelésre gondolok?
Meztelenkedésre a huzatban?
Lábujjhegyen egy sarokban?
Höröghet a vízcsap is
a konyhában, a falicsap,
éjszakánként idegtépően,
félíg kint, mégis behatóan,
kizárhatatlanul és
kiküszöbölhetetlenül,
mégsem a mi asztalunk gyanánt.
A mi asztalunk még várta magára.
Kaphat váratlan vendéget akár
egy nap, akár nem is egyet,

„Egyenek, és vegyenek bátran
maguknak – hallom anyám hangját –,
ne maradjon holnapra.”
Ahol én szoktam ülni,
kilátni a gangra,
a Wolfgang-gangra,
amerre korán száll le
téli a nap,
és egyszer csak egy féllábú
pap tűnt fel a lépcsőn,
jezsuita szerzetes,
január hatodikán,
vérfagyasztó mosollyal
küzdötte fel magát
mankójával a gangra
s tartott felénk,
zord és kemény, mégis
melankólikus mosolyával,
hogy anyám oly találó
jellemezésével éljek,
melyet az atya távozása
után ejtett el róla
hirtelenül, kislányos hevülettel,
amint cigarettájának megnőtt
a hamuoszlopa, parazsa
pedig a körmére égett.
Most azonban a kutya
sem ül már ott, nemhogy háttal
a konyhaablaknak az atya,
hogy ne legyen kilátásom a gangra,
inkább akadjon meg a szemem
az elszíneződött rézcsapon,
amit esetenként falikútnak
mondtunk, okafogyottan,
mivel az még a Wolfgang család
saját kútja ága-bogaként
maradhatott csak ott.
Valamint a szívem is oktanul
szaporázza napok, mit napok,
hónapok óta, útban vagyok
neki, nemcsak a sorvad
lábamnak, útra kelni
kéne pedig, nagyon itt már
az ideje, felkapaszkodni
a vasútállomásra,

megkönnyezni
 a hátramaradókat,
 vagy ráhagyni a könnycseppet
 a csapra, ne csak hörgjön,
 kitépve csaknem a falból,
 mivel rég lejárt az ideje,
 nem kaphat vizet a kútból,
 egy nap faluszerte kiment
 a saját kút, kiment
 a divatból, szusz azért
 még mindig akadozik benne, nem
 a kútban, a vezetékben,
 talán jobb volna elzárni végre,
 hagyni, hogy megállás nélkül
 haladjon át az állomáson
 a tehervonat, zárójelben
 az egész szerelvény,
 egy mozdonnyal a végén,
 valamint még eggyel az elején,
 akkor még sikoltoztam talán,
 hogy nem akarok a pokolra
 kerülni, sokan röhögtek
 rajtam, hogy toporzékolok,
 „Szaporázd csak, kisöreg –
 hallottam innen is, amonnan is –,
 szaporázd, mint az oroszok!”
 mert szaporodott a közönség,
 a személyre vártak, de
 arra még várhattak, a hörgésre
 miféle válasz a röhögés,
 a ház üres lett azóta,
 elgyöngültek az eresztékei,
 nincs, akit nyugtalanítana a holnap,
 a kiszakadt falikút csapja,
 mely nem hagyja abba
 a hörgést, aki azt mondaná,
 „Megyek és elzárom!”, vagy a falnak
 fordulva mormolná suttogva:
 „Nem megyek sehová, hova
 mennék, eleget csapongtam,
 zárja el a hörgést az, aki kedvére
 kiröhögte magát rajta –
 és nem és nem maradt mitől
 visszahőkölnie.”

A feneketlen bánat (változat A tragédia születésére)

Bányai István grafikusművész emlékének

Robinsonra gondolok, a kecskét
látom gondolataiba merülve,
s áldom a vihart, hogy hajótörésre
ítéltettünk. A többiek vízbe fúltak
volna? Vízalatti termekben nyújtanak
bőséges és egzotikus lakomát,
a halnak, ráknak, polipnak és **hal-**
madárnak, mely úgy csúszott ki költőnk
száján, mint nyelvét villantva a kígyó?
Mit sem tudva egykori létezéséről,
a halmadár szellemformát öltött,
kissé kísérteties, melyhez költőnk
viseltes akváriumot kölcsönzött,
majd a szellemlénynek dermedt szempárt,
mely a tekintetünket nemhogy ember-
számba, semmiféle számba nem veszi.
A kecske azonban más. Egyedül ő jártas
a feneketlen bánatban, abban, amit
nem szennyez be semmilyen érzelem.
Így megy végbe, az üvegen keresztül,
a pázás közöttük, hibátlan ésszel,
hogy szénné sülve süllyedjenek együvé
a zavartalan, tömött vaksötétben.

Rozsdaövezet

Borges emlékének

Én vagyok az a hiányzó
láncszem a táplálékláncban,
amit megevett a rozsda.

Post-Descartes-i

Gondolkodom,
tehát **bizonytalan** vagyok.

ÁCS MARGIT

Színes rongyok a kerítésen

Remeték IV.

Nem érdekelték a nagyon fehér bőrű, puha húsú nők. Mindig a sportos barnákra bukott, első nagy szerelmét is a Sportuszodában szúrta ki, persze, nyári időszakban. Egyenletesen volt lebarnulva, lélegzetelállító, hosszú combját, formás lábszárát, vállát mintha esztergálták volna, mahagóni színű és tökéletes volt. Más nőknek az ülőfelületen, a comb hátoldalán világosabb szokott lenni a bőre, mint elöl, ennek a kis szobrászati remekműnek nem, nyilván sokat süttette magát hason fekve is. Alíz is izmos, kreol bőrű nő volt, de utált hason feküdni, hátul a combja és a vádlíja sosem sült le eléggé, még tengerparti nyaralások alatt sem. Pedig a válla már lilába kezdett játszani, s az arca akár egy malájé, világított a kék szeme és a fehér fogsora a sötét arcból, szép volt. Azaz szép most is, Isten éltesse a kretén férjcskéjével együtt.

Mindig azt hitte, hogy nem hatnak rá a fehér bőrű nők. S most a villamoson az az asszony... Szerencse, hogy ez a derék Toyota már szinte magától is fel tudna gurulni a hegyre, mert a gazdájára most nem igazán számíthat. Zsong a feje, ködösen lát, tényleg csak a beidegződés mozdította a karját az imént a kátyúnál is, amelyet minden áldott nap ki kell kerülnie, épp ott, ahol a vasútállomás parkolójából az útra hajt fel. Úgy ki van ütve, mintha leitta volna magát. Csoda, hogy le tudott szállni a Nyugati pályaudvarnál a villamosról, szinte el kellett tépnie magát az asszony közeléből, mintha horgot szakítana ki a saját húsából. Vicces, hogy az arcát nem is látta. Lehet, hogy ha megfordul, odalett volna a vonzerő. A vonatút alatt a napszemüvege és a sapkája fedezékében végig alvást színlelt, félt, hogy a csupasz arca elárulná a benne rekedt gerjedelmet. Pedig nagyon igyekezett magához térni, azaz... az az igazság, hogy másfelől meg ellenkezőleg: őrizgette is a kicsi tüzeckét, mert alapjában véve jólesett újra effélet érezni. A válás óta elég petyhüdtlen éldegél. Igaz, a körülmények sem kedveznek a férfiasabb létmódnak. Elég sok időt vesz el a munkába és visszautazás, hiába olyan testhezálló ez a zónázó vasútvonal, meg hát a fia miatt is igyekeznie kell haza, nőt vinni magával – fel sem merülhet.

Az asszony nagyon kivágott, ujjatlan ruhát viselt, igazi nyári ruhát, kánikulához valót. Hátal állt neki, valami pasas társaságában, néha szóltak egymáshoz. Puha, sima nyakára, tarkójára néhány rövidebb hajszál kunkorodott a kontyocskájából, némelyik le is tapadt a hőségtől párálló bőrre, de ami őt igazán megbűvölte, az a nő megnyíló hónalja volt. Maga elé emelt karjal kapaszkodott egy rúdba, ezért fedetlen maradt az a kis bőrfelület a háta szegélyén, amelyre telt karja rá szokott simulni. Nyár közepe volt már, a karján, a vállán, a hátán a napsütés előhívta azt a rózsás színt, amit alighanem barackszínnek neveznek, mert tényleg olyasmi – a fehér bőr így sül le, barna sohasem tud lenni –, csak ennél az asszonynál elképesztően gyengéd, hamvas változatban borította gömbölyded tagjait. Csakhogy a mindig takarásban maradó, kicsi fehér folt ebben a testtartásban gyámoltalanul, pőrén felfedte magát. Lehet, hogy nem fehérnek kéne nevezni, a fehér szín steril, fehér a virágszirom vagy a kő, ez az íves foltocska pedig nagyon is eleven, cirógatni való, ajakkal súrolni való bőrfelület, egy érett, de még fiatal asszony selymes tapintású bőre a napsütötte, meleg karja és válla találkozásánál, a bizonyára egészséges testillatú hónalja tövében. Mandulaillatra tippelt, az ápolt, de nem túlparfümözött nők testszagában van valami mandulás vagy sültgesztenyés jelleg.

Eljött az ideje, hogy becsajozzak – ezzel a józan konklúzióval igyekezett felszínre evickélni a villamoson rátört vágy hínáros mélyéből, megérkezett a házához. Hogy be tudjon ka-

nyarodni a kocsibeállóba, tolatnia kellett, majdnem a szemközti ház kerítéséig. S csak ekkor látta meg a színes rongyokat a vaskerítésen, a Toyota keltette légmozgás kicsit lebegtette őket. Meglepetésében szűkre méretezte a kanyart, majdnem súrolta a kapuja oszlopát, így hát káromkodva szállt ki, és vizslatta a kocsi oldalán a zománcot.

– Üdvözet a jóbarátnak! Ugye, jóbarát vagy? Gyere, hallod, gyere, mert nekem ma születésnapom van. Mi most ünnepelünk. Hallod, jóbarát? Gyere már át, haver!

Tudta, hogy a szemközti házat kibérelte egy fiatal nő, akit Charlotte-nak kellett szólítani, mert Franciaországban töltött évei alatt Karolából Charlotte-tá vedlett át. A nevek iránt fogékony volt mindig, mert őt Bertalannak keresztelték a szülei, és eleinte zavarta, aztán mókásnak találta, hogy fosztóképző van a nevében. A barátai is azzal ugratták, hogy mi az a Ber, ami neki nincs és nem is lehet. Vagy azzal, hogy nyelvtanilag helytelen a neve, mert helyesen Bertelennek kellene mondani. Mosolygott tehát Karola elsarlottedzésén is, annál is inkább, mert semmi franciás eleganciát nem tudott felfedezni benne. Pontosan úgy nézett ki, mint azok, akik konyhai kisegítők, takarítók, bébiszitterek, kutyasétáltatók szoktak lenni idegen országokban, idehaza pedig megbízható, készséges munkaerők a szolgáltatóiparban, hajadonok vagy elvált asszonyok, és társkereső hirdetéseket böngésznek kifoghatatlan reménykedéssel. Előző napon látta és hallotta, hogy vendégei vannak, de nem gondolta, hogy meg is szállnak nála.

– Isten éltesse, haver, boldog születésnapot! – kiáltott vissza Bertalan a férfihangnak, aztán meg is látott egy integető alakot a vadszőlővel befuttatott teraszoszlopok között.

– Jössz már? Látod, egyedül vagyok két csajjal – a hang fiatal férfire vallott, egy nem egészen józan fiatal férfire, és ekkor Bertalan tudatosította, hogy a cigarettafüst, amely megcsapta az orrát már a kocsiból való kiszállás pillanatában is, marihuánás cigarettáktól származik. A legkevésbé sem állt szándékában csatlakozni az ünneplőkhöz, akik egyébként, lám, igazán elmésen kidíszítették a házat a születésnap tiszteletére a kerítésre kötött színes rongyokkal, Bertalan belátta, hogy ez történetesen minden idegenkedése dacára igenis tetszik neki. A lengedező tarkaság, a mindenféle textilről lehasított csíkok sivár szegényességéből kikerekedő színpompá, a nemtörődömség, amely ebből slamos vidámságból sugárzik. De hogy betépjen ezekkel az ismeretlen emberekkel... Kizárt.

– Éreztétek jól magatokat, sziasztok, én hullá vagyok – kiáltott fel a teraszra, és bemenekült a házába.

Bertalan fia aznap még az anyjánál tartózkodott, azaz éppen hazafelé tartottak Alíz és az új férj által szervezett közös portugáliai turistaútról, de másnap este már érte kellett menni a vonathoz, sietett vissza az apjához. Eredetileg megosztották a szülők között a gyermekfelügyeletet, de Andris a hegyről nehézkesen tudott volna iskolába járni, ezért az általános iskolás évei alatt az anyjánál lakott, az apjánál csak hétvégén és iskolai szünetben tartózkodott, mihelyt azonban jogosítványa lehetett, és egy robogója, az apjához telepedett át, s csak rövid időket töltött az anyjáéknál. Szerette az erdőt, kétségtelen, de az is lehet, hogy nem szerette az anyja új férjét. Bertalan nem firtatta az okot, szívesen ragadt le az utóbbi magyarázatnál, mert az utódját ő is meglehetősen rühellte, és nem szívesen mondott volna le a számára kedvezőbb indítékról. Inkább nem faggatta Andrist, és megtanult főzni a kedvéért. Ebben aztán akkora öröme telt, hogy végül Andris is rákapott, és versenyt főztek az egyre jobban felszerelt konyhájukban. De nagyon szerettek bográcsozni is, és grillácson vagy eketárcsán húst és zöldségeket sütni, elég gyakran volt vendégük is ezeknél a tábor-tüzeknél, a fiú barátai, közeli és távoli unokatestvérek, Bertalan néhány kollégája, megszállva náluk egy-egy kiadós erdei túra után.

Néhány nappal visszaérkezése után Andris ráéhezett egy kis szalonna- és kolbász-sütésre, kint ücsörögtek a tűznél, a sötétben. Bertalan hűgának két lánya is ottragadt estére, eredetileg csak gombászni jöttek, kerékpárral, de aztán fáradtan már nem mertek kimenni

az országútra a nagy forgalomba. Andris a lányok kedvéért elhívta a közeli városban lakó osztálytársát, aki ugyanúgy robogóval közlekedett, mint ő, és villámgyorsan eleget tudott tenni a meghívásnak. Jóllakottan söröztek, nézték a fel-felszikrázó parazsat, keveset beszéltek. Ekkor rákönyökölt valaki az utcáról a kerítésre:

– Megdobtok egy sörrrel? Csatlakozhatok hozzátok?

A szemközt lakó vendég volt az ajánlkozó árnyalak, a születésnapos fiatal férfi, aki időközben az elmúlt napokban már be is mutatkozott Bertalannak: Alex. A lány, akivel a hegyi üdülőtelepre érkezett, Charlotte barátnője, Kingának hívják. Ő is dolgozott Franciaországban, de az ő nevének nincs francia megfelelője, tehát Kinga maradt. Alex viszont eredetileg Sándor, azaz Sanyi, persze, ő is Franciaországban dolgozik, s Kingával is ott kerültek össze. Most a szabadságuk egy részét töltik itt, Charlotte-nál.

Bertalan mint rangidős engedélyt adott a csatlakozásra: Hogyne, gyere csak!

Alex majomügyességgel átlendült az elég magas kerítésen, s már ott is ült köztük egy földre helyezett székpárnán, törökülésben. Megkapta a sört, és sorra kérdezte, ki kicsoda. Majd ő is bemutatta önmagát. Kamionsofőrként dolgozik, nem is akármilyen járműveken, legtöbbször tréleren, tudjátok, az a hosszú platójú kamion, amin a gyárból szállítják el a kész autókat, na, azzal forgolódní a hegyi szerpentineken, ahhoz kell valami plusz, s azt a pluszt nagyon jól meg is fizetik.

A kamaszok tátott szájjal hallgatták Alexet, s mi tagadás, Bertalan is kicsit megrendült. Önkéntelenül kimondta, ami átfutott az agyán:

– *Félelem bére?*

Alex felhúzta vállát, mint aki nem érti, mit akar Bertalan ezzel a kérdéssel, aztán észbe kapott:

– Ja igen, volt régen egy film, tudok róla, de nem láttam, az az öreg főszer volt a főszerreplője, megkerestem a gugliban, lógott a szája szélén a cigaretta. Jó, hogy eszembe juttattad, Charlotte-nak van Netflixe, holnap megnézem. Mondd már, hogy is hívták! A film végén, ugye, felrobbant a tartálykocsival. Hát persze, minket is leránthat az a nagy súly az útról, az se lenne piskóta. De én inkább attól parázok, hogy kár esik a rakományban. Az nagy gáz lenne. Flancos-glancos autók, egyenként is milliókat érnek. Nem szabad ilyenre gondolni. Ha gondolsz rá, beszarsz. Én meg tudom csinálni, hogy nem gondolok rá. Jó idegeket örököltem az anyámtól.

Alex folyamatosan, könnyedén beszélt, jól artikulált, jól hangsúlyozott, akár egy gyakorlott színész, Bertalan már-már élvezte az előadást, az ifjak pedig elvarázsolva hallgatták. Az anyjáról kezdett el mesélni, hogy abban mekkora életerő van, pedig termetre aprócska, de hét gyereket szült, négy fiút és három lányt. Először csak lányok születtek, ő negyedikként végre fiú lett, de hiába teljesült az apja kívánsága, mégis elhagyta őket, egy norvég nő vitte magával, vagy svéd, a lényeg, hogy férjrablás történt, amúgy viking módra, csak annak idején, ugye, nőket szoktak rabolni, nem férfiakat. De hogy az anyja nem akármilyen asszony, az is mutatja, hogy négy gyerekkel a nyakán férjhez tudott menni másodszor is, s ennek a férjnek is szült még három gyereket, csupa fiút. Így lettek heten testvérek, belegondolni is sok, mennyi munkát ad hét gyerek egy asszonynak. Egyébként eljárt dolgozni is, egy pékségbe, s ez később nagy szerencsének bizonyult, mert ez a második házasság is rossz véget ért, a Béla fater rákos lett, hamar meghalt. Pedig elég jól keresett, zenész volt, sokféle hívták. Még betegen is elment dolgozni, ő így mondta, dolgozni megy, pedig csak lagzikban és bulikban húzta a talp alá valót. De az utolsó pillanatig pénzt akart keresni, mert tudta, hogy meg fog halni, és bántotta, hogy még ő is három apró gyerekkel szaporította Alex anyjának gondjait.

Hét gyerekkel már nem lehet férjet fogni, az anyjuk egyedül tartotta el őket. Jól jött, hogy a megmaradt vagy hibás árut elhozhatta a pékségből, ezen a maradékon nőttek fel lényegében, legalábbis ez volt a biztos pont a táplálkozásukban. A három lány és ő, Alex ha-

mar rászoktak, hogy gondoskodjanak saját magukról. Amit kaptak vagy szereztek (Alex tapintatosan homályban hagyta, hogy mit kell érteni szerzésen), az az övék volt, pláne ha valami kis keresményből vették. A lányok, a nővérei nagyon önzők voltak, Alex azért mindig juttatott a kisebbeknek is a szerzeményeiből, s az anyjának is adott pénzt, mert erős fiú lévén rakodást, szállítást tudott vállalni fizetségért, amikor még tízéves sem volt. A nővérei pedig összeálltak pasasokkal, eszükbe sem jutott, hogy segítsenek az anyjuknak. A legidősebb nővérenek megbocsát, mert az rendes családot teremtett maga köré, de a másik kettő csak szerencsétlenkedik a világban, semmi sem jön be nekik, és végszükségben hazamenekülnek a mamához. Még mindig rácsimpaszkodnak, a két nagy debella a kicsi öregasszonyra. Mindenkinek szokott ajándékot hozni, amikor hazajön, ennek a kettőnek nem.

Az anyja büszke rá. Merthogy ő vitte valamire. Azt hiszi, szegény, hogy ez a kamionozás valami. Nem baj, legalább örül. Ha tudná, hogy neki, Alexnek csak azért kell ez a munka, mert rövidebb idő alatt több pénzt kereshet vele, mint egyéb munkával, és így hosszabb ideig lóghat szabadon, kötetlenül a világban, vagyis hogy őbenne az égvilágon semmi becsvágy nincsen, akkor bezzeg nem örülne. Hogyan is érthetné meg, mi a jó a szabadságban, amikor ő nem volt szabadságon alighanem soha egy napot sem. Birta erővel. Nem sok ilyen ember van. Ha Alex valaki előtt szegyenkezne a felelőtlen életvitele miatt – hiszen tulajdonképpen felelőtlenség trélereket szerpentinutakon vezetni, hazardírozni nap mint nap –, csakis az édesanyja előtt lenne rá oka. De szerencsére az anyja abba a hitbe ringatja magát, hogy a fia komoly, sikeres ember, mert sokat keres. Szerpentineken meg soha nem járt.

Bertalan még egy doboz sört dobott oda Alexnek, de tudta, hogy ez már nem fogja jobb kedvre deríteni. A nagy beszélhetnékje Alexet elsodorta a lelkivilága elmocsarasodott terepére, Bertalan világosan látta, hogy innen Alex most hirtelenjében nem találhat kiutat. Andris, a kis barátja és a két lány valószínűleg fel se fogják – fürkészte a gyerekek arcát –, hogy milyen kínos Alex szembesülése saját ellébecolt életével az anyja naiv várakozásának fényében. A sörre nyilván elszív majd egy-két spanglit, amikor visszamegy Charlotte házába – Bertalan e pillanatban némi megértéssel gondolt a szemközi házból időnként átszivárgó füves illatokra –, s az majd segít neki elaludni.

Alex valóban búcsúzkodni kezdett, feltápáskodott a földről, zsidbadt tagjaival már nem kísérelte meg, hogy átlendítse magát a kerítésen, a kapun át távozott, ahogy szokás.

Jó lehet ilyen szabadnak lenni – sóhajtott Ágneske, akit Bertalan a húga két lánya közül kicsit jobban kedvelt a másiknál. A fia osztálytársát is ott fogta éjszakára, akármilyen kihalt a városba vezető bekötőút éjszakánként, nem engedhetett robogóra ülni egy sörszagú kamaszt, már csak a rendőrök miatt sem, ezért a két fiú felvonult a padlás vendégváró matracaira, a lányok meg elfoglalták Andris szobáját. Pakolászás, ágyazás közben hangzott el a sóhaj. Bertalan megcsóválta a fejét, és rásandított kedvenc unokahúgára:

– Jóképű svihák ez az Alex, ha pocakja lenne, mint általában a kamionsofőröknek...

– Ne szemétkedj, Berci bácsi! – támadt a lányka Bertalanra, fülig vörösen.

– ...akkor nem egy romantikus kalandort látnál benne – Bertalan rezzentelenül befejezte a mondatot. Andris fültanúja lett a szóváltásnak, mert valamiért még vissza kellett tértnie a szobájába, és színlelt közönnyel megszólalt:

– Na, Apukám, azt azért megnézném, hogy vezetnél át egy trélert az Alpokon vagy a Pireneusokon, amikor még a Toyotával sem tudsz simán behajtani a kocsibeállóba.

Bertalan apró szorítást érzett a mellkasában, amit csak egy dühös válasszal tudott volna feloldani, de jobbnak látta, ha elüti tréfával a fia szurkálódását, és vénasszonyhangon sopánkodni kezdett a kapu betonoszlopának álnokságán, amiért az ő érkezésekor direkt mobilizálja magát, és beljebb araszol legalább fél méternyit. Máskor is csipkelődött vele Andris, kölcsönösen ugratni, Andris szavával cikizni szokták egymást, de ez más volt. Ez pártütés volt, egyfajta hűtlenség, igazi szembefordulás. Még reggel is sajtolt benne a sére-

lem, amihez hozzájött egy rossz álomból visszamaradt szorongás is. Véletlenszerű asszociációja válthatta ki azt az álmot. Amikor magában úgy minősítette Alex kitárulkozását, hogy a fickó a lelkivilágának elmocsarasodott terepére tévedt, túl élénken merült fel emlékezetében a vadvízi túra, amelyen ő valóban benn rekedt egy nádtenger útvesztőjében a csónakjával. Az éjszaka folyamán aztán oda álmodta magát, vagyis egy olyasféle helyre, cuppogott, bugyborgott mellette és fojtó szagokat böffentett ki a sár, furcsa, de még a bűzt is érezte álmában, és fulladni kezdett, erre riadt fel.

Korán kelt, ahogy mindig. Piszmogva reggelizett, szerette elnyújtani az ébredés folyamatát. Mellesleg a gyerekek reggelijét is úgy-ahogy előkészítette, bár tudta, hogy a kamaszok sokáig alszanak, Andris ünnepnapon csak ebédidőben kerül elő. Így hát meglepődött, amikor Ágneske röviddel az ő motoszkalásának megkezdődése után kisomfordált a konyhába. Még mindig duzzogott, kelletlenül köszönt, de leült vele szemben egy pohár tejjel.

– Az Anyu azt mondta, hogy ti is virággycerekek voltatok – szólalt meg végül. – Ezek az Alexék, ugye, hippik? Azért vannak a színes szalagok a kerítésükön.

Bertalan elcsodálkozott: virággycerekek? Ezt mondta a húga? Dehogyan voltak ők hippik! Csak majmolták, amit a filmekben láttak. Bertalannak is hosszú haja volt, bő vászoninget vásárolt erdélyiektől, meg tarisznyát, igazi parasztholmikát, egy összehajtogatott, mintás kendővel kötötte át homlokát, és persze farmernadrágja is volt, de sajnos nem márkás, csak honi utánzat. Meg egy falusi búcsúban egy kézművestől bőrsarut szerzett be, hasított marhabőr, elnyúlhatatlan, az tényleg nagyon menő cucc volt. Akkor még nem volt bütyke és kalapácsujja, abban a saruban úgy nézett ki a lába, mint egy igazi vándoré, mint Krisztusé a festményeken. Mindig elégedetlen volt a külsejével, de ezt a csontos, hosszúkás lábfejet a saruban szívesen tudta a magáénak. A húga meg gyöngyöket font a hajába, és könnyű, gyolcs anyagból varrt magának blúzt meg hosszú, bő szoknyát, telente irhamellényt viselt. Ennyi volt az ő hippiségük. Nem éltek kommunában, nem füveztek, nem zarándokoltak el Indiába, hogy egzotikus szokásokat sajátítsanak el, például hogy színes zászlócskákat kötözzenek mindenhová, ahol megtelepszene. Néhányszor stoppal mentek a Balatonra, egyszer a bolgár, egyszer meg a lengyel tengerpartra is. A húga rászokott a cigarettára, Bertalan azonban akkor még atletizált, és az edzője kiütötte a kezéből, amikor először meglátta cigarettával. Kirúgta volna az egyesületből, ha megérzi rajta a dohányfüstöt. Képes volt megszaglászni edzések előtt. Nem bánta, mert neki nem is esett jól a keserű íz a szájában. A zenéket viszont szerette. Nagyon jó zenék voltak. Tulajdonképpen ezek a ritmusok, érzéki, rekedtes torokhangok, lassú suttogások vezették rá, hogy hogyan kell szeretkezni. A dugást megtanulja az ember a pornófilmekből, de hogy hogyan kell magadhoz vonni egy lányt, azt ez a zene mutatta meg.

Virággycerekek? Jól hangzik, a szóhasználattal idealizálni lehet azt az életmódot, amelynek a lényege az élőködés a valahogy csak hozzáférhető pénzforrásokon, és a szexuális szabadosság. Mindebben nekik a húgával nem volt részük, és a húga, úgy látszik, kiszínezte magában azt a keveset, amit idehaza a szocialista táborban, a szülők felügyelete alatt, majd filléreskedő kollégistaként a nyugati fiatalok szubkultúrájából megéltek. Csak pár évig tartott ez a szálnalmas, pótlékokból kreált hippiskedés is, mert mihelyt munkahelyekre kellett bejárni, már zakót és nyakkendőt vett fel ő is, ahogy az egész generáció, vége lett a fiataliságnak.

– Nekem tetszenek a hippik, kár, hogy most más a divat – minthogy nagybátyja nem reagált közlésére, Ágnes szólalt meg újra. – Anyuval megnéztük a *Hair*t, a többi film, amit mutatott, nem tetszett annyira, túl sok bennük a politika, de a *Hair* szuper volt. A régi fényképeken ti is olyanok vagytok, mint a filmen a csajszi meg a fiúk. Berci bácsi, neked vállig ért a hajad! Hogy van ez, hogy ennyire megváltoztál?

– Hülyéskedsz, Ágneske? Vannak kortársaim, akik még mindig copfot hordanak a kopasz fejbűbjük alatt. Akkor jobban tetszenék neked?

– Te nem vagy kopasz – tiltakozott a kislány, és Bertalan hálásan megköszönte a kegyes bókot. – De nem is a kopaszságról van szó – folytatta Ágneske. – Arról van szó, hogy azok az öreg muksók a copfjukkal vagy ősz lófarkukkal még mindig a dögunalmas, könyörtelen világ ellen tüntetnek. Lehet, hogy az ő korukban már nem tudnak olyan szabadon élni, mint Alex, de szeretnének. Anyu is szeretne, én tudom. Te, Berci bácsi, azt hiszem, megöregedtél. Elfogadod a feltételeket. Elfogadod, hogy terrorizáljanak a mindenféle előírások, elvárások, meg minden.

– Így van, kislányom. Elfogadom, hogy az életben maradásnak racionális feltételei vannak. Jól mondod: ezek a feltételek, bizony, terrorizálnak. Nagyszerű szót találtál a helyzet jellemzésére. De veled mi van? Gondolom, rövidesen felvételizel egy terrorizáló egyetemre vagy főiskolára, rabigába döntő vizsgákat fogsz sorra letenni, csupáncsak azért, hogy elfoglalhass egy ugyancsak terrorizáló állást, amely az életfeltételeidet biztosítani fogja. Vagy másképpen képzeled az életed folyását? Elmész Londonba mosogatni? Egy ismerősöm fia, igazi virágyerek, kutyasétáltatónak ment Londonba, és hogy ne haljon éhen, megdézsmálta a sétáltatott kutyák kajáját. Vagy netán Franciaországba, mint itt szemben ez a három szomszéd? Akiket te ábrándos virágyerekeknek nézel? A színes rongycsíkjaiak miatt?

– Tudom, hogy mindenért meg kell dolgozni, tudom, hogy be kell illeszkedni mindenhová, tudom, hogy igazad van, Berci bácsi, de én ettől utálkozom. Annyira utálkozom, hogy szántsándékkal rossz tanuló voltam sokáig. Anyu kétségbe volt esve, még előtted is eltitkolta. Pszichológushoz hordott, aki tesztek csináltatott velem, és kiderítette, hogy az eszemtől lehetnék akár jó tanuló is, röhögtem magamban, hogy neki ehhez a diagnózishoz tesztek kellettek, de arra, hogy szándékosan szabotálok, bezzeg nem jött rá. Mindenféle vad elképzelései voltak az elfojtott traumáimról. Azért hagytam abba a szabotálást, mert elszégyelltem magam Anyu előtt. Nem akartam őt kínozni. Meg hát rossz tanulónak lenni elég megalázó. Sajnos, lopni a kutyakajából, szintén elég megalázó. Tehát nyugodt lehetsz, felvételizem, vizsgázom, munkába állok, ahogy az előbb végigmondtad, Berci bácsi, csak semmi de semmi kedvem hozzá. Úgy élni, ahogy ti éltek, nincs értelme.

Bertalant letaglózta unokahúga vallomása. Egy szörnyű gondolat kísértette: a kamaszok néha ilyen lelkiállapotban lesznek öngyilkosok. Nagyon félt, hogy esetleg olyasmit talál mondani, amivel csak ront Ágnes végletes életundorán, de meg kellett szólalnia.

– Kicsi Ágnes, ne hidd, hogy nem veszem komolyan az igazadat. Mindannyian elrettenünk a ránk váró felnőtt élettől, legalábbis legtöbben. Alighanem csak a legboldogtalanabb, elhagyott vagy bántalmazott gyermekek számára felszabadító a felnőttkor. Gyerekként élni egyszerűen jobb. Még sincsen egészen igazam, amikor igazat adok neked, mert nem olyan pocskék ez a mi kötelességektől megnyomorított életünk sem, mint amilyennek te látod. Rajtad is múlik, hogy mennyire lesz pocskék. Ha nagyon akarod, akkor persze végigszenvedheted az életedet, találsz rá elég okot, de ha akarod, akkor még a robotként végzett munkában is lesz örömed, nemhogy az olyan tevékenységben, amihez kedved van. Most azért vagy itt, mert szeretsz bicajozni és gombát szedni az erdőben. Miért gondolod, hogy nekem nem jutnak ilyen örömök? Öröm most ez a beszélgetés is veled. Elszomorítottál, mégis örülsz neked. Atya Ég, ezt aztán jól megmagyaráztam.

– De legalább igyekeztél – mormogta engedékenyen a kislány.

A villamoson, úgy látszik, mindig történik vele valami – Bertalan ezen a napon is felzaklatva ült be a vonatba, majd a Toyotába. Emésztette az imént látottakat. Kivételesen elég üres volt a villamos, jól rálátott a közelében lehuppanó fiatalemberre. A piszoktól majdnem fekete volt a keze, fekete szegély a körmein, olcsó munkásbakancsot viselt, és a nadrágja is piszkos, néhol szakadt volt. Valóságosak voltak a szakadások, nem gyárilag előállítottak, mint a divatos farmereken. A fejét lehorgasztva tartotta, nem lehetett az arcába látni. Aztán vele szemben, a villamos másik oldalánál a felhajtható ülést sietősen elfoglalta egy izgatott

kisfiú, kezében chipses zacskóval. A fiatalember ekkor felemelte a fejét, szembenézett a kisfiúval, mozdulatlan arccal. A kisfiú várakozóan függesztette rá a szemét, a férfi alig észrevehetően bólintott. Erre a kisfiú, aki viszonylag tiszta volt, ruházata is elég rendes, bontogatni kezdte a zacskót. Bertalannak mérlegelnie kellett, hogy a piszkos férfi apja-e a tiszta kisfiúnak, vagy esetleg bátyja, mert a férfi annyira fiatal volt, hogy ezt nem lehetett könnyen eldönteni. Fiatal volt, de végtelenül fáradt. Kitartóan és valahogy szomorúan is nézte a kisfiút, aki végre fel tudta tépni a zacskót, és kivett belőle egy krumpliszirmot. Bertalan látta, hogy a fiatal férfi nyel egyet. Nagy, görcsös nyelés volt, de az arca merev maradt, csak nézte az eszegető gyereket. Bertalannak kedve lett volna rászólni a kisfiúra, hogy kínálja meg az apját – csakis az apja lehet, mert csak egy apa tudja jóleső érzéssel nézni, ahogy a fia élvezettel eszeget, miközben ő éhesen kívánja az ízes falatokat, de megállja, hogy kérjen. A chipset a nem éhes ember is nagyon meg tudja kívánni. Még Bertalannak is összefutott a nyál a szájában. Persze, türtőztette magát, és bosszankodni kezdett az until ismert reflexén, amely megint megmutatta, hogy menthetetlen altruista, egyszerűen nevetséges... még hogy rászólni egy idegen gyerekre! Igaza volt Alíznek, amikor folyton azt vágta a fejéhez, hogy született balek, élheterlen, mulya, lúzer, egykori felesége rengeteg szinonimát tudott az ő beteges jóembségének megnevezésére. Szerencsére felszabadult a fiatalember melletti ülés, a kisfiú sietősen oda telepedett át, és azonnal a férfi felé nyújtotta a zacskót.

Bertalan megkönnyebbült, de ugyanabban a pillanatban a hátuk mögül egy nőalak rajtaütésszerűen ráborult a kisfiúra, oly hevesen, hogy Bertalant is szinte súrolta, közben fejhangon hadart és vihogott, és csókokkal halmozta el a gyereket. Amikor felegyenesedett, Bertalan láthatta, hogy vékony termetű, ő is nagyon fiatal, neki is piszkos a keze és a ruházata is, viszont az apának vélt férfi ólmos nyugalomával szemben ő mértéktelenül fel volt dobva. Ide-oda szökelt a villamos dülöngélésével nem törődve, kapaszkodás nélkül, zsebre dugott kézzel, és hadarászott-viharászott folyamatosan. Bertalan annyit vett ki a hangáradatból, mintha testvéreként mutatta volna be a férfiak egyikét a másikának. Valószínűleg a vele érkezett, rosszarcú, mereven viselkedő férfit a továbbra is mukkanás nélkül üldögélő fiatalnak, de az is lehet, hogy fordítva, a fiatal férfit mutatta be testvéreként a rosszarcúnak. Bertalan jól rálátott az ülő férfi arcára, aki ugyanolyan kitartóan, mint imént a gyerekekre, most az ugrádozó nőre függesztette fáradt tekintetét, de amíg a kisfiút nézve ebben a tekintetben légység bújt meg, a nőre szegezett barna szemben jól felismerhető volt a kemény, éber figyelem. Így csak elvált párok néznek egymásra, gondolta Bertalan, és máris úgy vette, hogy a nő a gyerek anyja lehet, s valaha a fiatal férfi párja volt, aztán mindkettőjüktől meglépett. Testvéri viszonyt egyik férfival sem tudott feltételezni, mert a nő és a rosszarcú végletesen különböző emberfajtaához tartoztak, a fiatal férfi meg aligha nézne a hűgára vagy nővéreire ilyen ádáz tekintettel. Hogy a nő ebben az állapotában mit fecseg össze, kit mutat be testvéreként, nyilvánvalóan egyáltalán nem számít.

Ezen sem tűnődhetett sokáig, mert ugyanolyan váratlanul, amiként a nő jelent meg a villamoson, három szolgálatban lévő rendőr állt meg mellettük, és a személyi igazolványokat kérték. A rangidős rendőr utcai rendbontást emlegetett – „nem megengedett a közrend megsértése Budapest utcáin” –, Bertalan nem értette, miféle rendbontásról lehet szó, egyáltalán hogy kerültek a villamosra a rendőrök, talán a rosszarcú és a viháncoló nő után jöttek, hiszen az apa és a fia már egy ideje itt ülnek, teljesen némán. A nő kisodort a zsebéből egy szál cigarettát, ott fehérlett a lábuknál, de a rendőrök nem vették észre. Bertalan biztosra vette, hogy dzsoint, amitől a nő motozás esetére szabadult meg, és megvilágosodott eszelős ugrádozásának és vihogásának eredete is. A nőnél nem volt igazolvány, de valami adatokat bediktált a tableten keresgélő fiatal rendőrnek, azok mintha stimmeltek volna, legalábbis a nőt békén hagyták. Az idősebb, rangidős rendőr a fiatal apával váltott néhány szót. Nála volt igazolvány, s Bertalan olyasmit hallott, hogy a gyerek miatt járt a második körletben, tehát minden bizonnyal intézetből hozta el, de hogy miért kell számot adnia arról,

hol járt, illetve hogy a rendőr honnan tudta, hogy a második kerületben járt, az Bertalan számára nem derült ki. Amit megtudott, azt is a rendőr szavaiból hámozta ki, mert a fiatal férfi nagyon halkán és röviden beszélt. A rendőr kedélyeskedett a gyerekekkel, hogy fel fogja rakni a vonatra, és visszaküldi Erdélybe, kacscintott rá, mosolygott, a gyerek arcát nem láthatta Bertalan, csak azt észlelte, hogy mozdulni nem mozdul, hangját nem hallani.

A nő nagyon megcsendesedett, a rosszarcú állt, mint a cövek, órá csak ekkor került sor az igazoltatás folyamatában. A rendőr a Nyugati pályaudvart emlegette, ahol majd leszállnak együtt, de Bertalannak is le kellett ott szállni, ezért nem figyelhette tovább a történeteket.

Pokolian sajnálta azt a fiatal férfit. Biztos volt benne, hogy jó ember. Elment a fiáért, vett neki chipset, és bárhogya kívánta, nem kért belőle. Harmonikus arcvonásai is fegyelmezett, tartásos embernek mutatták. Piszkos volt, igaz, de kezet lehetett volna vele fogni.

Ezúttal tökéletes ívben kanyarodott be a háza kapuján, pedig észlelte, hogy a szemközti teraszon ott tanyáznak a ház új lakói, s tőlük mindig egy kicsit zavarba jött. A fiát azonban nem találta otthon. Nem kérdezte meg tőle reggel, hogy van-e edzése vagy más programja, s azt sem, hogy mit kér vacsorára. Próba-szerencse, felhívta, bár ha épp az edzőteremben lenne, nem vehetné fel a telefont. A telefon kicsöngött, és Bertalan döbbenetén érezte, hogy hallja a csöngést a közelből is, azonos tempóban. A szemközti házból. Megszakította a hívást. Gondolkodnia kellett. A fia tehát vendégeskedik Charlotte-nál, és természetesen áhítatos csodálattal hallgatja Alex ige hirdetését. Szinte elzsibbadt a rátört, homályos érzésektől. Féltekenység? Féltes? Rossz sejtelmek? Felmérte, hogy nincs joga durván hazarendelni a fiát. Andris láthatta, hogy megérkezett, látta a telefonkészüléken is a kijelzést, jönne, ha akarna. Nem is okos húzás szigorú apát játszani, csak úgy átóbégatni a fiáért, a társasággal mit sem törődve. Bunkóság lenne. Ha meg átmegy érte, nyilván egy időre csatlakoznia kell hozzájuk, így közelebbi kapcsolatba keveredhet velük, mint amilyenhez kedve van. Inkább nekiállt főzni, éhes is volt, meg az ételszagra Andris is haza fog jönni magától.

Jött is, lazán, derűsen, de Bertalant nem tévesztette meg: látta rajta a feszültséget. Tehát Andris felkészülten várja az ő szemrehányásait. Hohó, barátocskám – gondolta Bertalan –, annyi eszem azért van, hogy most nem adok módot neked a megsértődésre. A terítke ott várta az asztalon, Andris pillantása kicsit elidőzött az apja pókerarcán, majd lezöttyent a helyére. Elfogulatlan hangon közölte, hogy odaát már kapott enni, de azért éhes maradt, mert Charlotte és Kinga vegák, mindenféle zöldségeket rotytantottak össze, nem volt rossz, de azért utána desszertként Alex szalonnázni kezdett, s abból őt már nem kínálta meg. Bertalan méltányolta magában, hogy a fia ilyen jól kezel egy konfliktushelyzetet, képes elfogulatlannak mutatkozni, amivel hárítani tudja a küszöbönálló vihart. A mindkettőjükben ott lapuló feszültség így aztán a vacsora alatt szóváltás nélkül felengedett. Mindazonáltal Bertalanban maradt belőle egy apró, megkövült rossz érzés a további napokra is.

Andris sokat időzött a szemközti házban, bár volt, hogy Bertalan hazaérkezésekor otthon találta, de ilyenkor meg vacsora után ment át a három fiatalhoz. Néhányszor kész vacsorával várta az apját, Bertalan azt hitte, ezzel a gesztussal akarja ellensúlyozni hűtlenkedését, hiszen Andris számára veszekedések nélkül is egyértelmű lehetett, hogy ő görbe szemmel nézi Alexékkal való barátkozását. De amikor már harmadszor fordult elő, hogy a húsételből Andris jócskán elméretezte az adagokat, és sok maradt a lábasban, Bertalan rájött, hogy a fia nem az ő engesztelése céljából főz, hanem Alex számára biztosít másnapra húsos fogást. Ezt már szóvá kellett tennie. Menjen Alex étterembe, ha húst akar enni a kényeszerű vega koszt helyett! Nem mintha Bertalan a jóteknokodás költségét sajnálná tőle, csak nem érez indítást Alex örökbefogadására, a fickó túlkoros már ahhoz. – Igyekezett tehát némi humort vegyíteni az adakozás letiltásába, apellálva Andrisnak a groteszk iránt való feltűnő fogékonyságára. Könnyedséget mímelt, holott harag forrt benne, mély, forró harag; ő maga is aránytalanul, oktalannak találta, mégsem volt képes nem érezni.

Olyan szoros kapcsolatban, mint ők voltak a fiával, nem lehet egy kis szerepjátszással át-ejteni a másikat. Andris tévedhetetlenül reagált apja valódi érzelmeire, a haragra haraggal.

– Naná, hogy nem a pénzről van szó! Mert téged, ugye, egyáltalán nem szokott érdekelni a pénz. Te olyan nagyvonalú vagy! Jaj, Apa, csak ezt ne mondtad volna! – fortyant fel, s mert az apja a váratlan támadástól megnémult, szemrehányással folytatta: – Annyira elegendem van már ebből a kicsinyességből. Minden olyan pitiáner itt nálad.

Az anyjáiéknál legalább rendetlenség van – fejtegette, mert az apja továbbra is hallgatott. – Az új „apuka” legalább bunkó, nem lehet komolyan venni, nem is várja el, neki bőven elég, hogy ő maga rettentő jó arcnak tartja magát. Ez néha egészen szórakoztató. De Bertalan úgy működik, mintha életre kelt vasúti menetrend volna. Persze, neki gyerekként az csak jó volt, hogy az apja tökéletesen kiszámítható és megbízható, de mára ez már halálosan nyomasztja. Odaát, Charlotte-nál valósággal fellelegzik, mert azok hárman őszinték, szabadon kimondanak mindent, amit gondolnak, beolvasnak egymásnak, ha úgy adódik, nem az van, mint amit ők ketten az apjával művelnek, hogy tapintatosan elhallgatják egymás elől a valódi véleményüket. Bertalan is napok óta sunnyog, nem volt képes egyenesen megmondani, hogy ellenzi az ő barátkozását Alexszel és a lányokkal. Erre persze ő, Andris is sunnyogni kezdett, úgy tett, mintha ezt nem venné észre. Ez a legborzasztóbb az egészben, hogy ő is olyanná vált már, mint az apja. Ő is pitiáner és gyáva és alkalmazkodó. Odaát szabad tud lenni, végre tudja, mi az a szabadság. Ezek hárman nem rohantak volna, hogy elérjék a vonatukat, hanem ott maradtak volna a villamoson, vagy ha kell, a rendőrök után mentek volna, hogy megtudják, miért igazoltatták azokat a nyomi alakokat, és egyenesen megkérdezték volna azt a szakadt fiatal muksót is, akit az apja annyira de annyira megsajnál, hogy kicsodája a gyerekeknek és a nőnek, mert ez lett volna a természetes, nem az, amit Bertalan csinált, hogy otthagyt a csapot-papot, mert neki, ugye, megy a vonatja, aztán pedig napokig rágódik, hogy vajon mi is lehet a valóság amögött, ami lezajlott a szeme előtt, és ugyan vajon hogyan folytatódhatott az igazoltatás. Ez szánalmas. Az ember ne legyen eleven menetrend meg pénztárgép meg illemtankönyv.

Andris már akkor is mérgelődött – emlékezett vissza Bertalan –, amikor a vacsoránál azon melegében elmesélte neki a rejtélyes esetet, amelynek hazafelé a villamoson tanúja lett. Akkor ő úgy vélte, az a baja, hogy a sztori befejezetlensége miatt kielégítetlenül maradt a kíváncsisága. Bárha maga a sztori igazán jelentéktelen, és nem sok szót érdemelne, mégis érthetőnek találta Andris gyerekes bosszankodását. Az a düh azonban, ami ezen az újabb estén a fiából kitört, már korántsem volt gyerekes. Kiviláglott, hogy az elégedetlensége sokkal mélyebb rétegekből fakadt akkor is és most is. Bertalan egész lénye és – egyik kedvelt írója, Csurka szavával – „létezés technikája” e düh címezettje. Ugyanaz, amihez Bertalan maga is alapjában véve kritikusan viszonyul. Mert ő is rühelli saját monoton életmódját, túlzottan lojális reflexeit, defenzív stílusát, férfiatlan passzivitását, csak éppen nem tud jobbat produkálni sem önmagából, sem életteljesítményből. Ennyire futja, passz. Egyetlen pozitívumot tudott felhozni fogyatékoságai mentségére, hogy éppen e fogyatékoságok révén tudott jó apává válni. Abban a biztos tudatban fogadta el tehát a csökkentett üzemmódban zajló életét, hogy legalább apának sikerült megfelelnie, és most a fia szembesítette azzal, hogy ez sem igaz. Andris elutasítja őt úgyszólván mindenestül.

Ez nem az a felismerés, amelyre azonnal reagálni lehet. Bertalannal is süllyedt, egyre csak süllyedt a lift, csuda, hogy mekkora mélységek vannak az ember tudatában, máskor szóhasználatára szerint a lelkében, hogy ennyi süllyedés lehetséges benne. Az ő szokásos jóemberes reflexével annyit azért kipróbált magából a fia megnyugtatóására, hogy sok mindenről kell még beszélniük, ezek bonyolult dolgok, amiket Andris felhánytorgatott, nagyon sok mindenről, majd, esetleg már holnap, de most neki még dolga van, be kell fejeznie egy havi jelentést. Becsukta a szobája ajtaját, pedig általában azt nyitva szokta hagyni.

Nem került sor Andris szemrehányásainak megvitatására, sem másnap, sem később. Bertalan elszörnyedt, amikor kezdte megfogalmazni magában a válaszait, mert ráébredt, hogy merő mentegetőzés minden, amit mondani készül, magyarázkodás, s erre nincs oka, mert arra viszont minden oka megvolt, hogy úgy éljen, ahogyan élt. Vagyis állampolgári normák szerint, olyan korban, amikor közveszélyes munkakerülőnek minősült az, akinek nem volt munkahely bejegyezve a személyi igazolványába. Takarékosan, mert szűkölködött szinte egész életében, csak újabban, minisztériumi középvezetőként nem kell fogához verni a garast, Toyotát vehetett a Polski Fiat, a Trabant és a Suzuki után. Apropos Trabant, évekig kellett várni a kiutalásra, a fiatalok ezt épp úgy nem tudják felfogni, mint azt, hogy csak kétfévente lehetett kérvényezni útlevelet, amelyhez mindösszesen 70 dollár költőpénz járt. Végképp nem tudják elképzelni az útlevélkérelem indoklás nélküli elutasításának bevett gyakorlatát. Na, édes fiam, tessék ilyen körülmények között megélni a szabadságot! És később a lakásszerzés rémálomszerű epizódja a jogszabályok kijátszásával, fiktív cserékkel, rettegve a lebukástól, még jobban attól, hogy abban a törvénszegő szürkemezőben, ahová akaratlanul besodródottál, profi csalók martalékvá válhatsz, s legeslegjobban attól, hogy mégsem sikerül nyélbe ütni az illegális üzletet, lakás nélkül maradtok, pedig fiacskád világra jötte minden percben várható. Aztán a válás után talpon maradni, ahhoz is kemény önkorlátozás kellett. Igenis, menetrend szerint kellett működni, józanul, a szó minden értelmében józan fejjel. A közös lakás eladásából származó pénzt nem albérletekre eltékozolni, hanem beérni egy pitiáner, de téliesíthető házacskaival az erdei üdülőtelepen. Ennyit a megalkuvásról. Itt, a hegyen szükségképpen a menetrendek rabjává válik az ember, lévén, hogy a világ másik végére jár dolgozni. Nem csoda, ha végül maga válik megelevenedett menetrenddé, ahogy a fia találóan megfogalmazta. Vajon Andris valóban nem tapasztalta még meg, milyen boldogság, hogy a vonatok percre pontosan érkeznek és indulnak veled a célod felé, és milyen megrázkódtatás, amikor egy járat kimarad, vagy pláne leáll az egész közlekedés, s ott állsz tehetetlenül, kilátástalanul egy peronon? Valóban nem tudja, mekkora szamárság ilyen mérhetetlen megvetéssel illetni a menetrendeket? A szabályozottsággal azonosítani a szabadsághiányos állapotot? Ugyan már! Épp a szabályok felrúgása, az anarchia teszi kiszolgáltatottá az embert. Bertalan idáig jutva morfondírozása közben teljességgel reménytelennek találta, hogy jobb belátásra készíthetné a fiát a győzködésével, s megaláznál, hogy megértést kunyeráljon tőle a diktatúrában és a szegénységben kifejlődött reflexei iránt.

De másnap amúgy sem lett volna alkalma a beígért beszélgetésre, ha netán nem tántorította volna el tőle az oktalanságának és a magyarázkodás megalázó voltának a felismerése, mert egy cédula várta az asztalon: „Nem kérek vacsorát, az erdőbe mentünk szabad ég alatt aludni, vittem a hálózsákokat, szia.”

Bertalan egyfelől fel volt háborodva, hogy a fia nem kért tőle engedélyt az éjszakai kirándulásra, másfelől megkönnyebbült, hogy nem kellett döntenie, megadja-e az engedélyt vagy sem. Nem látta világosan, hogy milyen döntést hozott volna. Merte-e volna megfosztani Andrist az izgató kalandtól? Kényelmesebb lesz utólag leszidni az engedélykérés elmulasztása miatt – látta be Bertalan némi egészséges szülői cinizmussal.

Úgy határozott, hogy annyit mindenesetre megszívlel Andris kritikájából, hogy nyíltan vállalja Alexékkal szemben érzett averzióját, s egyenesen rákérdez arra, ami pizskálja, egyáltalán: beszélni fog aggodalmáról.

A fiú sértő kifakadásának emléke észrevétlenül törlődött az erdőben, szabad ég alatt megejtett alvás kalandja révén, mert egyrészt Andris jókedvű, érzékletes beszámolója az éjszakai erdő moccanásaitól, szárnysuhogástól, gallyak roppanásától rémüldöző nők élénk fantáziájáról, másrészt az elmulasztott engedélykérés miatt apai szigorral abszolválta korholás mindkettőjük idegzetéből kisöpörte a dühöt is, a sérelmet is. Úgy teltek a napok, ahogy korábban, mintha mi sem történt volna. Kivéve, hogy Bertalan végre egyenesen megkérdez-

te a fiától, amin kezdettől fogva rágódott magában: szívott-e odaát marihuánás cigarettát? Mert tulajdonképpen emiatt van ő annyira a barátkozásuk ellen – közölte semleges hangon, nyílt tekintetét Andris arcára szegezve.

Andris a körmét kezdte nézegetni, ez bizony érthető válasz volt a kérdésre, de Bertalan szóbeli beismerést is várt tőle.

– Nem valami nagy szám, mondták is, hogy először nem sokat érez az ember, pláne hogy nem dohányzom, s nekem maga a füstölés se megy igazán. Nem fogok rászokni, ne parázz, Apukám, egy-két dzsoint még nem tesz drogossá. Alex és Charlotte sem drogosok, csak szívnek néha, Kinga már jobban benne van, azt hiszem. És ő valahogy kötekedő lesz, ha beáll, Alex meg kimondottan nyugis és kedves olyankor.

– Minden drogos így kezdi. Mindenki azt hiszi, hogy egy-két füves cigaretta, az semmi – mondta Bertalan letörten. Azt jó jelnek tartotta, hogy Andris nem hazudott, és továbbra sem szerette volna belefojtani a szót, de meg sem tagadhatta önmagát: egyszerűen nem mondhatott mást, mint ezt az obligát közhelyet. A fiú pedig, ugyancsak híven önmagához, megfagyott, sietősen aludni ment.

Bertalan azzal vigasztalta magát, hogy csak néhány hetet kell kibekkelniük, a nyaralás záros határidejű mindenki számára, Alexék hamarosan távozni fognak Charlotte házából, utána Andris már nehezen juthat fűhöz, vagy legalábbis ő nagyobb hatásokkal tarthatja vissza, ha már nem a közvetlen csábítást kell legyőznie. Charlotte önmagában nem jelenthet nagy csábítást Andris számára, különben is lehet, hogy Charlotte is visszamegy Franciaországba. A nyílt beszéd, az, hogy Andris a füvezést bevallotta az apjának, némileg javított a hangulatukon, kisebb lett a feszültség közöttük, s az utolsó este előtt néhány nappal volt még egy komoly beszélgetésük, amelyet a fiú kezdeményezett.

Zavartan elmormogta, hogy van valami, amivel nem tud mit kezdeni. Aznap délután Kingának rohadt rossz kedve volt, kötekedett mindenkivel, Andris emlékeztette az apját, hogy egyszer már mondta is neki, hogy Kinga agresszív lesz, ha szív. Alex és Charlotte nem szívtak, vele játszottak egy Scrabble-hez hasonló társasjátékot. Alexet végül nagyon felidegesítette Kinga hisztije, ráförmedt, és Kinga erre kikelt magából, hogy Alex egy tahó állat, tudhatná, hogy Kingának ez a nap nagyon nehéz, mert ezen a napon lőtte fejbe magát az apukája. Alexen látszott, hogy erre tényleg nem gondolt, de egyáltalán nem omlott össze, sőt, flegmán azt mondta, hogy sok év eltelt azóta, meg hogy Kinga apja, amilyen szemét alak lehetett, nem érdemelt más sorsot. Andris azt hitte, hogy erre Kinga végleg bepörög vagy sírni kezd, de hirtelen Kinga is átváltott flegmába, és Alex képébe vágta, hogy egy intézeti gyerek ne oktassa ki őt arról, hogy hány évig szabad gyászolnia az apukáját.

– De hiszen, emlékszel, amikor átjött hozzánk először, ódákat zengett a mamájáról, hogy az hét gyereket nevelt fel, vitte haza a pékségből a maradékot, az volt a biztos pont a táplálkozásukban, meg hogy milyen büszke Alexre – Andris úgy fordult az apjához, mintha Bertalan is kedvelte volna a világjáró kamionost, nem pedig orrolt volna a vele való barátkozás miatt. Bertalannak jólesett a fia elfogulatlansága, az, hogy bizalma felülírta az elmúlt heteket megrontó ellentétüket.

– Na és? Megkérdezted tőle, hogy van ez?

Andris Charlotte-tól kérdezte meg kicsit később, hogy Alex tényleg intézetben nőtt-e fel. Charlotte úgy tudja, hogy amikor Alex anyja másodszor is férjhez ment, akkor az első házasságából való négy gyerekét állami gondozásba adta. Alex még nagyon kicsi volt akkor. Tulajdonképpen nem lehet rossz asszony, mert végig tartotta a kapcsolatot ezekkel a gyerekeivel is, csak nem tudta magához venni őket a három kicsi féltestvérük mellé. De Alex ezt titkolja. Szégyelli. Bertalan bólintott. Érthető. Andris gyanakvó hangsúllyal megkérdezte, mi érthető, az, hogy az anyja nem vette magához Alexet és a három lányt, vagy az, hogy Alex ezt szégyelli. Bertalan elmosolyodott:

– Ne aggódj, én is megsajnáltam Alexet.

Kis csend után az iránt tudakozódott Andrisnál, hogy kiderült-e valami Kinga apjának öngyilkosságáról. Kiderült-e, ki volt Kinga apja. Andrist ez kevésbé érdekelte, mint Alex gyermekora, és fel kellett idéznie, hogy hogyan is került szóba, mert – vallotta be az apjának – ő bizony ezt még Charlotte-tól sem merte volna megkérdezni, öngyilkosság, hát az nagyon gáz. Sikerült rátalálnia az emlékre: Kinga hőzöngött, hogy Alex túlságosan felülről beszél vele, na jó, igaz, ő most csak egy szociális munkás, öregotthonban eteti a demenseket, de ha az apja élne, akkor hercegkisasszony lenne, Alex pedig legfeljebb az alkalmazottja, esetleg az egyik sofőrjük. Alex azt válaszolta, hogyha Kinga apja élne, akkor Kinga látogathatná a fegyházak valamelyikében, és küldhetné a csomagokat neki. Charlotte egészen furcsa volt, kimondottan ellenségesen közbekiáltotta: „Feltéve, ha lenne igazság a Földön.” Alex rástartolt Charlotte mondatára, és valósággal acsarogva vetette oda Kingának, hogy bizony, az apukáját tutira kimosdatták volna a korára való tekintettel, ugyanúgy, ahogy mindegyik tömeggyilkost, aki '56-ban békés tüntetők közé lövetett.

– Tényleg igaz – fordult hirtelen Andris az apjához, megszakítva beszámolóját –, hogy igazságtétel címén mindössze lakhatóvá tettek egy-két elhagyott szovjet laktanyát a még életben lévő áldozatok számára, és ezzel le is tudták a dolgot? – Bertalan bólintott. A fiú lehajtotta a fejét. – Azt hittem, csak túloznak – mondta végül, és nagy sóhajjal tovább mesélte a veszekedés lezajlását.

– Kinga ennél a tömeggyilkos résznél azt kiabálta: „Az apám nem lövetett tömegbe! Az apám a saját fejét lőtte szét.” És nem is Alex, hanem Charlotte, pedig ő Kinga barátnője, sülve-főve együtt vannak, mégis könnyörtelen hangon a szemébe vágta, hogy ez a drágalátos apuka egy nagyszerű tudóst végeztetett ki, teljesen ártatlan embert, a város büszkeségét, koholt vádak alapján, amelyekről mindenki, ő maga is tudta, hogy teljesen alaptalanok. És nem kényszerből tette, rajta múlt minden. Másokat is kivégeztetett, de erről az egyről Charlotte történetesen sokat tud, mert a családja 1956 körül azon a megyeszékhelyen élt, ahol kiskirály volt Kinga apja, és az ő édesanyja ugyanabba a gimnáziumba járt, mint amelyikbe a kivégzett nagyember gyereke, sőt, osztálytársak voltak, a nagyanyja meg jó viszonyban volt a gyerek mamájával, vagyis az özvegygel. Sokszor hallotta a nagyanyjától, hogy ez a szerencsétlen gyerek a szemük láttára megkottyant akkor, és soha nem jött helyre, elmeszociális otthonban él, ha él még, mert szegénynek az anyja is korán meghalt. Az édesanyjától meg azt hallotta Charlotte, hogy annak a gyerekeknek ő, az osztálytársai mondták el, hogy aznap hajnalban kivégezték az apját, mert úgy jött iskolába, hogy nem tudta, nem hallgattak rádiót.

– Hogy hívják Kingát? Nem tudod véletlenül a vezetéknévét? – szólt közbe izgatottan Bertalan.

– Valamit mondogatni szokott. Hogy is van? Hogy ő... khmkhm Kinga, vele senki ne merjen kicseszni. Tudom, Apa, rémes, de hát ő ilyen. Sajnos, nem ugrik be a név, pedig egy kicsit mintha ismerős lett volna.

– Nem ez volt? – Bertalan kiejtett egy nevet, amellyel évekkkel azelőtt, amikor épp a szóban forgó igazságtétel szükségessége, mikéntje és elmaradása tartotta izgalomban a sajtót és a közvéleményt, mindenütt találkozhatott a médiában, aztán pedig robbant a hír az illető öngyilkosságáról. Andris elképedve vágta rá, hogy igen, ez volt, de Bertalan ezt hogy a búsba találhatta ki.

– Újsághír volt – legyintett Bertalan, s kesernyésen hozzátette: a rendszerváltás idején még ő is sokkal jobban figyelt a politikai hírekre, mint újabban. – Akkor még eldőlhetek volna dolgok. Hogy is mondta Charlotte? – fordult félmosollyal a fiához: – Ha lett volna igazság a Földön.

Elég lett volna néhány mondat, hogy Andris kellően értelmezni tudja a keserű mondatot az igazság nemlétéről, utalás a külső-belső politikai kényszerűségekre, amelyek miatt a rendszerváltó politikai elit emulasztotta-elszabotálta az igazságtételt, mert korábbi okítá-

sok során már tőle telhetően bevezette a fiát a magyar politikatörténetbe. Az okításokra mindig valamilyen aktuális közfelháborodást okozó esemény szolgáltatott alkalmat, ezek az aktualitások Andrist is foglalkoztatták, s az együtt töltött hosszú estéken csak egymással beszélhették meg a világ dolgait a tévé hír- és vitaműsorait nézve. Bertalan azonban ezúttal felmérte, hogy Andris figyelmét új barátainak összecsapása köti le, lemondott hát a vesszőparipáin való nyargalászásról, inkább együtt érző apahangon megjegyezte:

– Nagyon kínos lehetett ez neked, Andriskám.

– Nekem? Ugyan, miért?

Bertalan csak a fejét ingatta, amolyan „ne szórakozz velem, fiam” kifejezéssel az arcán, a fiú, látva apja ironikus mosolyát, mérgesen folytatta:

– Mondtam már, Apa, nem is egyszer, hogy én pontosan ezt díjazom bennük. Hogy nincs tabu. Nincs sumákolás. Egyenesen a másik arcába vágják, ami nem tetszik nekik. Brutálisan. Aztán egy perc múlva már együtt nevetgélnek a mémeken, vagy beülnek a kocsiba, és mennek vásárolni. Ez baromi jó. Élvezem. Végre beleláthatok az emberekbe. Érted ezt? Legalább próbáld megérteni! Nem, ezt sem akarom, hagyd a francba. Nem fontos, hogy megértsd. Ha én szabad akarok lenni, akkor mindegynek kell lenni, hogy te értesz-e vagy sem. Te szoktad mondani, hogy a szabadságnak ára van. E pillanatban fogtam föl, hogy ez igaz. El kell engedjelek, Apa, sajnos.

Bertalan, úgy látszik, azokkal az állatfajokkal tart rokonságot, amelyek veszélyhelyzetben megdermednek, holtnak tettetik magukat. Élete során minden drámai fordulat alkalmával passzív maradt, visszavonult, alaposan megfontolta a következő lépését. Ezúttal is legszívesebben bement volna a szobájába, vagy ki az erdőbe járni egyet, de Andrist nem hagyhatta ott szó nélkül.

– Értelek, kisfiam – szaladt ki a száján. Rögtön tudta, hogy a „kisfiam”-mal most nagyot hibázott, de nem szívhatta vissza. Így hát megismételte, kicsit hangosabban: – Értelek, fiam, akármennyire zavar is ez most téged.

Az az utolsó este azzal kezdődött, hogy Bertalan egyedül főzött és vacsorázott, Andris az ételzagra sem jött haza a szemközti házból. Rosszkedvűen kanalazta az ételt, mert jócskán szivárgott a szomszédoktól a cigarettafüst, és a szokottnál hangosabban szólt a zene is. Rászakadt tehetetlenségének tudata. Dühöngve gondolt a bölcs szakértőkre, akik annyira, de annyira meg tudják magyarázni, hogy a szülői odafigyeléssel lehet legjobban kivédeni a drogvészelyt a kamasz gyerekeinknél. Tessék, ő figyel inaszakadtából, aztán mi az eredmény. Újra nagy kísértést érzett, hogy átcsörtessen, és hazaráncigálja a fiát. Egyre nehezebben győzte meg magát, hogy ez végzetes hiba lenne. Szerencsére aznap estére tényleg vitt haza valami munkát, azzal le tudta kötni a figyelmét, és korán ágyba bújt. Isten tudja, mi riasztotta fel, mert csönd volt. Rémllett neki, mintha alvás közben észlelte volna Andris moztosását a kapunál, az ajtónál, a szobájában. Éjfél után járt az idő. Bertalan szíve hevesen vert, mintha rémálomból ébredt volna, pedig épp nem álmodott semmit.

Kopogott az ajtón. Nem jött válasz. Hangosan kérdezte: Bemehetek? Kis mocorgás, hallgatás. Bertalanban felgyülemlett az aggodalom, és benyitott. A fia a bontatlan ágy szélén ült üres tekintettel, a sötét ablakra meredve. Lassan Bertalan felé fordult. A tekintete tompa maradt, de felismerte az apját. Az leroskadt egy székre, úgy vette, Andris a drog hatása alatt áll, és lázasan gondolkodott, mit tehetne a hatás megszüntetéséért. A fiú rámutatott a feketén csillogó ablakra, és beszélni kezdett:

– Az első időben, itt, nálad, nagyon félttem az ablaktól. Látod, olyan, mintha lenne mögötte valaki.

– Igen, mindig azt mondtad, a sötétség benéz az ablakon. Azért vettem rá függönyt, meg csináltattam zsalugátért. – Bertalan sietve az ablakhoz lépett, behúzta a zsalugátért, s aztán a függönyt is.

– Nem ér semmit. A sötétség mindig ott van. Ez a lényeg. – Andris nagyon szomorúan és lassan ejtette ki a szavakat, de valamelyest felelevenedett hűdött állapotából. Bertalan vizet hozott neki, azt mohón megitta.

– Nagyon megszívtam, Apa. Nagyon. Annyira szerettem volna igazi, szabad ember lenni, azt hittem, én is arra való vagyok, szabadságra való vagyok, mert nem mindenki képes a szabadságra, arra képesség kell, tehetség, és van, aki szolgálékkal születik, és örültem, hogy én nem. Ezek hárman teljesen szabadok. Mindent a világon megengednek maguknak, és nekem ez nem megy. Én elundorodtam tőlük, Apa, Apa, még hánytam is. A kapujuknál. Oda. A tarka szalagjaik... Röhejes, nem? – Ingatta a fejét, és tényleg kínos vigorra húzta a száját, majd elkomorodva újra az apjához fordult: – Nagyon rosszul voltam. Nem tudom, hogy kerültem ide. A szobámba.

Bertalan rettegett a választól, amire számíthatott, de megkérdezte, mi undorította el ennyire Andrist. A fiú sokáig, nagyon sokáig nem válaszolt. Az ablak felé bámult, amelynek sötétben csillogó üvegét már takarta a függöny.

– Smároltak. Nyalták-falták egymást. Mindenki mindenkit. Először nevettek, hogy kis kukkoló vagyok, de amikor el akartam jönni, akkor visszarángattak és rám másztak mind a hárman, és szörnyű volt. De aztán Alex azt kezdte csinálni Charlotte-tal, akkor Kinga velem akarta, és ő egyedül már nem tudott lefogni, és elrohantam. Ez nekem nem megy. Ha ez is kell a szabadsághoz.

Bertalanban lángolt a düh. Feljelenteni, feljelenteni, feljelenteni a förtelmes bagázst, ez viharzott benne, de a józan gondolat is felködlött a lázas tudat peremén, hogy mekkora meghurcoltatást jelentene ez a fiának. Hál' istennek nem történt meg a legrosszabb, a szándék azonban megvolt rá, meg akartak rontani egy gyereket, nem lehet, hogy következmények nélkül megússzák. De egyedül erről nem dönthet. Andris joga a döntés, ő viszi a bőrt vásárra. Ezt vele kell majd megbeszélni.

– Szabadság? – kapaszkodott meg Andris legutóbbi szavában, hogy megszólalhasson egyáltalán, s a gyerek hullámhosszán maradjon. – De hiszen, édes fiam, ezek közönséges perverz rohadékok! Ha még csak egymással... Az ő dolguk! De amit veled műveltek...

– Ne! Apa, ne... kérlek – a fiú végre elsírta magát. Bertalan azonnal elhallgatott.

Milyen jó, hogy a férfiember ilyen kényes helyzetben férfias bölcselkedésbe foghat! Bertalan is szívesen átnyalábolta volna sírással küszködő fiát, és motyogta volna a könnyes, visszagyerekesedett arcába, hogy felejtsd el, felejtsd el, ezt nem szabad magadra vened, édes kisfiam, csak hogy nem tehetted, és nem is lett volna semmi haszna, sőt, Andrist még mélyebbre taszítaná egy ilyen részvénytílvánítás a megalázottságába, a meggyalázottság tapasztalatába. Egy nő, egy anya együtt sírhat a fiával, Bertalannak az ész fölénységét kellett bevetnie a kétségbeesés ellen. Bármennyire kétséges is ez a fölénység.

– Szabadság. Annyiféle szabadság van – kezdte újra szenttelen hanghordozással. – Van jó szabadság, például megszabadulni valami rossztól. Vagy jó szabadság az is, hogy választhatsz különböző utak között, választhatsz társakat, követhetsz valami okos célt. Mert az az igazi szabadság, Andriskám, szabadság a cselekvésben, nem pedig az élvezkedésben, az semmi, az kevés. Persze, szabadság az is, ha követheted vonzalmaidat, de abban már gubanc van. Ha valakit az ösztöne arra indít, hogy az ölésben találjon kielégülést, akkor, ugye, csak a szabadságát éli ki, amikor gyilkol. Ezt már szörnyűség elgondolni is. Te kárhóztatod a korlátokat, az önkorlátozást is. De mi lesz azzal a gyerekkel, azzal a sebesülttel, akit magára hagynak, mert az anyja, apja, bajtársa a szabadsághoz való jogával kíván élni? Nem ragozom tovább, csak azt szeretném tisztázni, hogy te valami varázsszónak tekinted a szabadságot, ami mindent magába foglal, ami méltó az emberhez, ami értelmet ad az életnek. Abszolútumnak tekinted, és nem az. Éppúgy színe és borzalmas visszája van, mint minden eszmének, hitnek és vágyaknak a világon. Ha ezt egyszer megérted, akkor majd elhiszed, hogy én nem a szabadságodat akarom korlátozni, sőt, örülök, hogy olyan ember leszel, aki

törekszik a megélésére, mert ez döntéseket jelent, tehát felelősségvállalást jelent, s nekem csak az ilyen ember tetszik. Tebened, András, megvan a szabadság csírája, s megvan hozzá a mérleg is, amely nélkül szörnyeteggé tenne. Én már tudom. És azért beszélek ennyit, mert nagyon szeretném, ha te is tudnád, és becsülnéd magadat miatta. Most viszont próbálj meg elaludni. Semmi értelme itt ücsörögnöd. Mindjárt reggel lesz. Rendben?

Megsimította Andris vállát, egy pillanatig rajta nyugtatta tenyerét, aztán megkérdezte, hogy becsukja-e maga mögött az ajtót.

Éberem feküdt, lüktetett halántékán az ér. Nem jött álom a szemére, akkor sem, amikor látta, hogy Andris szobájának az ablaka elsötétül, és teljes némaság borult rájuk. A fiú valószínűleg álomba zuhant, mert a forgolódását Bertalan hallotta volna, vékonyak a házban a válaszfalak. Már-már elszenderedett, amikor az utcáról fojtott beszédhangokat hallott, egyáltalán, mozgás zaját, és látta, hogy a szemközti ház lakói csomagokat pakolnak a furgonba, amelyről nem derült ki, hogy kölcsönben van-e náluk, vagy Alex tulajdona. Mindenesetre Bertalan úgyszólván minden reggel a nyitott motorháztető alá görnyedve találta Alexet, elmerülten piszkált a motorban valamit. Ohó, ezek menekülnek – ébredt rá Bertalan a sietős pakolászás okára. Már pirkadt, vissza kellett húzódnia az ablakból, nehogy észrevegyék az autó körül sürgölődők, ámbár azok annyira izgatottak voltak, hogy aligha észlelték volna nem kívánatos jelenlétét. – Szóval tudatában vannak, mit műveltek az éjszaka, tudatában vannak, hogy Bertalan feljelentheti őket, s most elhúzzák a csíkot, nyilván egyenesen Franciaországba. Vagy mégsem? Azt sem tartják elég biztonságosnak? Tartanak az Interpoltól is? Máshová, talán Belgiumba készülnek? Csordultig betöltötte az undor és a gyűlölet, de tagadhatatlanul kezdett fellélegezni. Eleve húzódozott a feljelentéstől az Andrisnak jutó lelki teherre gondolva, és íme, a tettesek eliszkolása egy csapásra megszüntette a lépéskényszert. A pánikos félelem pedig, amely a pakolászók minden mozdulatán látszott, kétségkívül büntetéssel ér fel, legalább ennyit azért rájuk mért a sors – nyugtatta magát Bertalan. Szüksége volt efféle nyugtatásra, mert jól tudta, a felelősségre vonás mindenképpen elmarad, s ez nincs rendjén, nagyon nincs rendjén. De hogy Andrisnak bárki idegennek el kelljen mondania, mit tettek vele, azt mégis mindennél tűrhetetlenebbnek érezte.

Munkanap következett, Bertalannak dolgozni kellett mennie, s kivételesen nem tette le a Toyotát a vasútállomásnál, mert Andrist is magával vitte a fővárosba, a fiú még vakációzott ugyan, de egy sportorvosi vizsgálaton kellett megjelennie. A vizsgálat után, hogy elüsse az időt, egyéb dolgokat is el tudott intézni, vett egy új sportcipőt és valami kiegészítő kutyút a telefonjához. Bertalan áldotta a véletlent, hogy a sportorvosi vizsgálat időpontja ennyire kapóra jött a figyelemeltereléshez, mert délután Andrist már elég oldottnak és nyugodtnak találta, nem sok nyoma volt rajta az éjszaka történeteknek. Hazaérve semmi mozgást nem észleltek a szemközti házban, bár mindketten sűrűn pillantgattak át. Este megérkezett a ház tulajdonosa, és újra felerősítette rá a hirdetményt: a ház kiadó, alatta telefonszám. Ez a tábla már többször díszelegett a homlokzaton, elég gyakran cserélődtek a bérlők. Tehát Charlotte is végleg elment Alex-szel. Bertalan reggel elmondta a fiának, hogy hajnalban Alexék felpakoltak és távoztak, de Charlotte elmeneküléséről nem tudhatott. Andris a tényt, hogy Charlotte is eltűnt a szemük elől, látható elégedettséggel fogadta, és elárulta az apjának: már azt tervezte, hogy visszaköltözik az anyjáiéhoz. Nem tudott volna megmaradni a hegyen, ha a közelében maradtak volna azok hárman, de ha csupán Charlotte-tal kellett volna nap mint nap találkozni, azt sem viselte volna el.

Bertalan azt a szófordulatot használta, amit minden váratlan helyzetben szokott: – Ez nem volt benne a forgatókönyvben –, mintha többé kevésbé tréfára venné a dolgot, holott Andris bejelentésére fordult egyet vele a világ. Bizony, soha nem jártatta az eszét azon, hogy Andris elmehet tőle, pedig tény, hogy rövidesen el is fog menni, esetleg távoli vidéki

vagy külföldi egyetemre, meg hát megkezdji majd egyszer felnőtt életét is. Az önvédelmi ösztöne, úgy látszik, mindaddig gondosan blokkolta a tudatküszöbe alatt ezt a kikerülhetetlen jövőképet, amely e pillanatban teljes súlyával rászakadt. Mit kezd magával Andris nélkül? Hogy fog élni a hegyi elszigeteltségben egyedül? A korai évek itt a hegyen jórészt magányban teltek el, de az más helyzet volt, akkor még nem szokott hozzá, hogy társa van, és azon frissiben élvezte a rossz házasságból való kiszabadulást is.

Szó nélkül hozzálátott a vacsorafőzéshez, hiszen Andrissal nem oszthatta meg megrendülését, Andrissal aztán végképpen nem. Elvégre megígérte neki, hogy nem fogja korlátozni szabadságában. Egy fanyar belső mosollyal adózott az iménti felismerésnek, tudniillik hogy néhány év alatt a fiából a társa lett, hiszen szép kis társ, akivel úgyszólván semmi gondját nem tudja megbeszélni. – De hát ennek így is kell lenni. A társ nem egyike a használati tárgyaimnak. – Elismerően konstataálta, hogy ez a maxima egészen ügyesre sikeredett, s az apró győzelmecke valamelyest javított kedélyállapotán. Ám ekkor felködlött benne, hogy honnan származott szókincsébe a használati tárgy kifejezés. Alíz vádjából. Alíz hajtogatta, hogy Bertalan közönséges használati tárgyként bánik vele. Lehet, hogy igaza volt – kísértette meg Bertalant a belátás. Mindenesetre Alízt egyszerűen csak akarta, az övé volt. Alíz iránt soha nem támadt fel benne az a remegő, áhítatos kívánás, mint a fehér bőrű nő iránt néhány hete a villamoson. Kívánás és tisztelet. Ami talán megillet minden nőt. És férfit – tette hozzá sietősen, hiszen Alíz sem tisztelte őt, sőt... E percben világosan látta, hogy miért nem sikerült a házasságuk, és miért nem került sor az oly esedékes becsajozásra sem a válás óta. Kérdés, hogy vajon megérett-e már arra, amire valójában vágyik – kezdte fürkészni önnön magát Bertalan, de felfüggesztette, mert hirtelenjében nem jutott semmire, és elkészült a vacsorával.

Az asztalnál a fiú letette telefonját, és óvatosan megpendítette, hogy jó volna tudni, mi lesz Alexékkal. Furcsa érzés – mondta –, hogy itt, ezen a ponton vége a történetnek, soha többet semmit nem fognak tudni ezekről az emberekről.

– A történetek márpedig ilyenek. Csak a regényekben és a filmekben van kibontakozás, boldog vagy tragikus slusszpoén, a való életben minden másképpen megy végbe. – Bertalan nem állta meg, hogy fel ne hánytorgassa, Andris mennyire leteremtette őt alig néhány napja, amiért olyan történetet mesélt el neki, amelynek nem volt kifejelete, csak egy rejtélyes jelenet volt a villamoson. Lám, most maga is megtapasztalhatja, hogy a történeteinknek nemigen van befejezése. Csupán félbeszakadnak. Életünk legfontosabb történetei is.

Andris csak egy kis grimaszt vágott, megvonta a vállát:

– Jó az neked, hogy mindig a fejemhez vágod a tévedéseimet? Mert nekem nem jó. Ezt csak úgy mondom, hogy tudd. – Végre elmosolyodott, és újra a telefonjába temetkezett.

A háznak nem akadt bérlője, egész télen üresen állt. Tavasz felé Andris leszedte a kerítésről a színes rongyokat, amelyek már teljesen megszürkültek, megtépázta őket a szél, az esők, a fagy. Bertalan eltűnődött, hogy vajon a fia miért nem hagyta a helyükön békésen elenyészni a romos állapotú textilcsíkokat. Az inzultust idézték fel benne, s ettől akart szabadulni? Vagy a vidám színekavalkádról őrzött emlékeit kímélte a valóságos látványtól? Az illúziót, amely nélkül a szükségszerű csalódás ellenére sem vagyunk képesek élni? Ez sajnos nem derülhetett ki, mert ezt sem kérdezte meg tőle, fene tudja, miért nem. Azaz őt ismerve mégiscsak sejthető: szerinte ugyanis hagyni kell minden embert, hogy lehessen benne egy érintetlen rész, amelyről neki magának se kelljen tudnia mindent.

GYUKICS GÁBOR

könnyfogó

a könnyfogó
egy rejtett látomás
rejtett jelentése
csontvázú kísérője
a
szinapszisokat befolyásoló
gondolatokat felszabadító
kulcsnak

együtt tárják fel
az elfogadás hiányát
a tiszteletteljes megértést
a csótány-hírességek értéktelenségét

enged varázsolni
és szemed talán
könnyeid előtt
elrejtheted

valaki néz

nagyítón át bámulsz
egy ablakodra tévedt bogarat
az üveg túloldalán levő világ
elérhetetlensége ragasztja
össze ajkaidat

a lupe alatt óriássá vált bogár
a párkányon koppan
divatosra nyírt városiakok
szelleme
kiséri

álomban élünk
de ki az álmodó

vannak esetek

amikor
két akármí
más-más helyet foglal el
a térben
ha bent
talán velem
ha kint
talán nélkülem

mindig is a megtévesztett tömegek írták a történelmet

a napszenvedte szem
mást és mást mutat
minden térben
minden időben

ez a hangulat
befolyásol
így vagy úgy

akár élni akarsz
akár nem

nem kell posta

levelet ír
nem küldi el soha
cigaretttája füstjében ül
várja
hogyan a mentatea átitassa
a kardamommagot
vörösre festett szakállal
belelóg a tintatartóba
töltőtolla kirepül a kávézóból
a városból
és sivatagi hantmadarak rajával
bejárja a világot

én maradok
nem ismerve döntésem okát
várom levelét

ZSOLNAI GYÖRGY

csoporthmunka

hol látom magam öt év múlva,
hol nem,
válaszolom és visszadobom a kislabdát a kezetekbe.

már maga a tény,
hogy itt ülsz, az színvallás, mondjátok,
így vagy úgy:
vagy itt maradsz örökre,
vagy titokban tervezed, hogy elmész.
nem kell sem élned, sem halnod itt,
nem ápol és nem takar el semmi,
de utolsó bástya is lehetsz,
egy hős, aki hisz, remél,
dolgozik, épít, véd,
bor, búza, békesség.
mi vagyok én tulajdonképpen,
teszitek fel, én meg bólíntok,
igen, tulajdonképpen igen.

aztán egymás szavába vágva licitáltok:
kiábrándult, keményvonalas,
vagy csupán *úgynevezett*
vagy,
csendes vagy hangos többség,
békés tüntető vagy pszichikai bűnsegéd,
megváltó vagy hívő?
szedtél-e föl utcakövet,
bontottál-e kordont,
védted-e testeddel a hazát,
hivatásos vagy tartalékos
vagy-e saját életedben,
ástál-e árkot,
vagy csak temettél,
mást, terveket, idősíkokat, magadat?
dúlt-e a kebled,
mély vagy, netán híg,
van-e otthon féregirtó
vagy jó erős kötél,
gomba vagy-e,
vagy rossz fogazatú birka,
megvezetett, félelemben élő,
jámbor nép,
vagy azért fegyvert lehet
belőled veretni,
cserélsz-e profilkép-keretet,

kommentelsz-e rendesen,
 felismersz-e arcról bárkit,
 mint egy mesterséges, ám deklasszált *intelligentsia*,
 alkoholizálsz,
 vagy a járhatatlan utat járod,
 viselsz-e kitűzött, hurcolsz-e magaddal
 nemzeti vagy egyéb színű
 zászlót, szalagot, kokárdát,
 partizán vagy patrióta vagy,
 rákosodó vagy alvó sejt
 a nemzet testében?

felriadsz-e az éjszaka közepén
 rossz lelkiismeret miatt,
 vagy hogy a bőrönd után nyúlj,
 meghallod-e a megafonként
 üvöltő kutyasípot az ablak alatt,
 elég neked egyetlen szó,
 vagy frazémák kellene, esetleg komplett keretezés,
 hol az ingerküszöböd,
 a vörös vonalad,
 az eddig-és-ne-továbbod,
 melyik csepptől lett tele
 – ha egyáltalán –
 a pohár vagy a gatyá?

a csendem cinikus és tudatlan,
 de minimum gyáva és sunyi.
 ezt is ti mondjátok.
 csak dobjátok ki azt a kislabdát az ablakon,
 majd mormogok valami ingadozó természetűt,
 és folytassuk úgy, mint mindig.
 ne rendezzük közös dolgainkat,
 ez nem a mi munkánk.

éjszakák

kiviszed a szemetet, vagy filozofálsz.
 nincsen arany közép,
 csak pizzásdobozt hajtogató,
 újságpapírt, betétes palackokat, színes- és fehér üvegeket,
 fáradt olajat, elemet, megromlott ételt külön-külön gyűjtögető,
 és a *miért van inkább valami, mint sem inkább semmi* kérdését feltevő ember.

de már maga a kérdezés is gondokba ütközik.
 késő estig kell várni, hogy ne érjen semmilyen inger,
 akkor van remény a jól formáltságra,
 mondom magamnak minden

elvetélt délután közepén,
 mert ki kell esni a világ száján,
 olyan éjjel egy és hajnali három között,
 hogy rákérdézhessünk.
 akadály az élet,
 legyen akár éjszakai, akár szexuális,
 akár magán-, akár köz-.

miután felmászunk a létrán, el kell hajítani azt,
 olvasom, de hová is érkezünk meg,
 használnánk-e a létrát egyáltalán, ha tudnánk,
 mi vár odafent.
 vagy épp ez a csavar.
 nem tudni nem használni azt, amit megalkotunk.
 na, ez a mánia.

ma éjjel sem váltom meg a világot,
 csak leírok pár sort, hogy emlékezzek arra,
 holnap éjjel is írnom kellene.
 mint egy túl sikeres spermadonor
 vagy egy közepesen kaptatos főisten,
 újabb fájlokban ültetek el termékeny gondolatokat.
 amíg újra meg nem nyitom őket, maguktól is felcseperednek
 a merevlemez közönyében.

a főút csendes,
 csak néha megy el egy-egy kamion,
 az ég tiszta, a levegő dermedt,
 a csendnek van kivilágítva a város,
 mintha csak felkínálná magát.
 aztán jön az első menetrend szerinti,
 a közeli piacra beparkol a kenyeres,
 sietős léptű ingázók haladnak a ház előtt.
 felkelőben a nap.

el kellene tennem magamat,
 hogy végig tudjak evickélni egy újabb napon
 az éjszaka kedvéért.
 még elbotorkálok a vécére lefekvés előtt.
 saját lakásom falaiba ütközök.
 a konyha előtt ott állnak
 megkötött nyakkal a szemetes zacskók.

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

Az állam és gyermekei

Még az átkosban határozta el a megyei pártbizottság, hogy a város peremén komorló épületben árva gyermekeket helyeznek el.

A Monarchia idején épült a Gyehenna – így nevezték hagyományosan a háromemeletes épületet a környék lakói –, huszárok laktak benne annak idején, sokáig üresen állt, használták gabonaraktárnak, a második világháború idején a dicsőséges Vörös Hadsereg szállása lett, akik eltűzték a nagy, kongó termek pádimentumát, az irodák parkettáját, néhol az ablakkereteket is, és a földszinten lovakat tartottak.

Komoly tatarozás, javítás után lehetett csak idehozni az első gyermektranszportot. Az elején ötven-hatvan személlyel indul be itt az élet, aztán mind többen és többen érkeztek, országos központ lett a Gyehenna.

Kóboroltak az állami gondozottak a széles folyosókon, kinyitották a padlástfeljáró vasajtóját, trappoltak a cserepek alatti poros, homályos térben, de nevéreket riasztottak föl, galambtojásokat raboltak, a kalandregények hőseinek érezték magukat. Érdekes és izgalmas volt kezdetben, de hamar ráuntak. Különösen télen utálták meg a Gyehennát, kiderült, a vastag falak és a rossz szigetelés miatt nem lehet kifűteni. Igaz, tűzifát is keveset kaptak, hiába reklámolt az igazgatóság, dideregni kellett. Dideregtek az osztályban, a folyosókon, az ebédlőben, ezért januárra és februárra különleges órarendet alakított ki a tanári kar. Csak napi négy órát tanítottak, s ebéd után a hálóban befeküdhetett mindenki a sűrű pokrócok alá, a délutánt és az éjszakát ott töltötték. Miután átmelegedett az ágy, tűrhető volt a sorsuk.

Mire használták ki a végeláthatatlannak tetsző órákat?

Beszélgettek, mókáztak, bolondoztak. És sorra, rendre mindenki elmondta az életét.

Mivel különböző vidékekről, más és más településekről toborozták össze őket, nagyon tarka, színes volt a képzeletviláguk, a nyelvhasználatuk, a szemléletük. A proletárnegyedekben születettek a gyár, az üzem s főleg az utca történeteit hozták, a falusiak népmeséket hallottak kicsi korukban, a cigánytelepek purdúi a putrikban megtörtént pikáns, erotikus, sikamlós, trágár, sőt obszcén eseteket adtak elő.

Nagy cinkos a sötétség!

Napvilágon meg sem szólaltak volna, de itt, a hálóban, a pokrócok alatt, amikor szobáikba visszahúzódtak a nevelők, mindenkinek megeredt a nyelve. Karattyoltak összevissza, de nem süllyedt anarchiába a beszélgetésük, a tanári kar által kinevezett szobafőnökök rendet tartottak. Idősebb komoly fiúk, komoly lányok voltak ezek a szobafőnökök, s azok név szerint szólítottak meg mindenkit. Most te beszélsz, Babgulyás, most te következel, Kajlafü-lű. Mindenkinek volt gúnyneve, ilyenkor, este, éjszaka csak azt használták. Ezek a nevek lehettek humorosak, kedvesek, lehettek sértők, gorombák is, de apelláta nem volt, hordozta, viselte mindenki, mint szarvas vagy őz az agancsát, a gúnynevét.

Persze, megszakadt néha a gát, különösen, ha valaki talányos, mókás történetet adott elő, olyankor közbekiabáltak, hát ez nálunk is megesett, ez történt Etus nénémel is, pont ekkora kurva volt ő is, és így tovább.

Nappal minden gyerek a korosztályának megfelelő helyen, az osztályában volt, de éjszakára, helyszűke miatt, összevegyítették a kicsiket a nagyokkal, egy szobába került az öt-hat éves a tizenhét-tizennyolc évessel. Nem basáskodtak a kicsik fölött, inkább gyámolították őket, kellett a támogatás, a gondoskodás, mert az újonnan jöttek közül sok volt a sírós, itatták órák hosszat az egereket, ahogy ott mondták, nehezen szokták az intézeti életet. Nem könnyű, ha az édesanyját felváltja az állam.

Különösen egy Kaka nevű, öt éves, sovány, vézna fiú bögött szinte éjjel-nappal, sokszor földhöz verte magát, sikoltozott, álmából is gyakran felriadt. Azért kapta a Kaka nevet, mert az első nap, amikor behozták, nem akart ráülni az angolvécére, nálunk a tanyán nem kakáltak benn a házban, ordította, mi kimentünk a pajta melletti klozetra. Alig tudta két nevelő ráültetni a kagylóra, s várták, amíg elvégezte a dolgát.

Szóval, ez a Kaka mesélte el-elcsukló hangon, amikor már beletörődött a sorsába, hogy ő a tanyájukon, úgy estefelé kiment a kertjükbe, s látja, hogy az öreg vackorfán lóg az anyja. Kék volt az arca, s a nyelvét kiöltötte. Ő elájult, rokonok érkeztek, azok szedték fel a földről, s vitték be a házba. Az anyját is ők vágták le, s rendezték meg a temetését. Az apjáról csak annyit tudott, hogy börtönben van, azzal gyanúsították meg, hogy ő vetette a hurkot a felesége nyakába, ő húzta fel a vackorfára. Aztán neki valamilyen bizottság előtt kellett megjelenni, oda a keresztanyja és a keresztapja vitte el, ott mondták, hogy ő ezentúl állami gondozott lesz, erre nagyon kíváncsi, mert fogalma sincs, ki vagy mi lehet az az állam.

Így sorjáztak a történetek, gyakran meglódult a fantáziájuk, s nem volt igaz, amit előadtak, inkább azt mondták el, amit szerettek volna megélni. Különösen a putrikból jött csemeték lépték át a határt, s komáztak ördöggel, manókkal, néha még az Úristennel is.

– Az hogy volt, Lófiing, amikor te álmodban felmentél Szent Péterhez a mennyországba gombát árulni? – kérdezte a szobafőnök az egyik ragyogó szemű, élénk, okos cigány gyermeket.

Nem járult hozzá semmivel a névadásához, ártatlan volt, arról beszélt nemegyszer, hogy ők, amíg apjuk, anyjuk élt, gyakran mentek ki a legelőre lófiinggombát szedni, sokszor az volt a vacsorájuk.

– Elmondom én az álmomat, hogyne mondanám el, már csak azért is elmondom, mert néha azt hiszem, a valóságban is megtörtént.

Szóval éltünk, ahogy éltünk a putriban, éjszaka sorra, egymás mellett fekvüdtünk a földön, sokan voltunk, hallgattuk egymás hasának a korogását, rugdalóztunk, lerángattuk egymásról a pokrócot, minden volt ott, csak nyugodt alvás nem. Úgy hajnal felé, már pirkadt az ég horizontja, s akkor elaludtam. Hát mit látok álmomban? Azt, hogy kint vagyok a legelőn, szedem a kosárba a lófiinggombát, s egyszer csak nőni kezdtek azok. Nőttek, nőttek, s hirtelen emelkedni kezdtek, mint a lufik. Én megragadtam a kosár fülét, s szálltam föl-felé. Megnyílt az ég kapuja, de éppen csak beléptem, már állított is meg Szent Péter. Keresztbe fordította a hatalmas pásztorbotját, s azt kiáltotta:

– Állj!

Hát megálltam én, hogyne álltam volna meg ilyen nagyúr előtt, de a kisördög megmoccant bennem, s azt kérdeztem:

– Nem venne kigyelmed egy kis lófinggombát? Eladó.

Hát nem mondhatnám, hogy erre az ajánlatra felderült volna a fönséges úr ábrázatja, vállára helyezte a pásztorbotot, s azt mondta:

– Gyere utánam.

Mentünk, mentünk, én vakultam meg a nagy fényességtől, angyalok kara maradozott el jobbról és balról, fertályokra osztva álltak, ültek, feküdtek a gyöngyház színű felhőkön a lelkek, szemben, de tőlünk távol, egy hatalmas trónuson ült az Isten. Előtte megálltunk.

– No, te gombás lélek, eridj a te néped közé, itt a cigányfertály – mutatott Péter az Úristen bal oldalára.

S valóban mindenki sötétebb színű volt ott, mint máshol, s én nagy örömmel vegyültem bé közéjük. De nem telt el sok idő, hogy lássam, itt mindenki vagy hallgat, vagy imát mormol, s áhítattal nézi az Urat. Az én lófinggombám sem kellett senkinek, pedig mondtam, olcsón adom. Meg sem rebtent a szempillájuk, s én bizony meguntam ezt a nagy áhítatot, s elkezdtem cigánykerekeket vetni. Erre megjelent egy fényes úr, valamilyen sisak volt a fején, s rendre intett. Üljek le szépen a fenekemre, a mennyországban vagyunk, ne zavarjam az Úristent, mert neki igazgatni kell a nagyvilágot.

Hát erre fel én úgy otthagytam őket, mint Szent Pál az oláhokat. Jelentkeztem Szent Péternél, s azt mondtam, engedjen ki a kapun, nem nekem találták ki a mennyországot, dög unalmas, akkor inkább a putri.

Vakarta a fejét a szent őr, itt még soha senki ki nem lépett, mindenki csak bejött. Maradjak ebben a szent helyben, ő elmegy, s megkérdezi az Úristent, tehet vagy nem tehet kivételt, mert az a lófinggombás cigánypurdé vissza akar menni a földre.

Hát a csoda majd megölt, amikor visszatért Péter, s hümmögve azt dörögte az orra alatt:

– Mehetsz a marasztástól! Azt mondta az Úr, ha igazi cigány vagy, engedjelek ki, mert a cigányok szabadságra születtek, őket nem lehet megrekeszteni még a mennyországban sem.

Kinyúlt Szent Péter a pásztorbotjával, annak a kampójával közelebb húzott egy felhőt, s hangosan kiáltotta:

– Ugorj, rajkó!

Ugrottam én, persze, hogy ugrottam, de nem jól céloztam, nem a fényes felhő közepét, hanem a szélét trafáltam el. Az megbillent, felborult, s én lezuhantam. Éppen akkor bökött oldalba a bátyám a csontos, hegyes könyökével, s én fölébredtem. Már megvirradt, s csodálkozva néztem szét, kerestem a kosaramat a lófinggombákkal, de az nem volt sehol.

– Hát ilyen volt az én álmom, szép volt, igaz sem volt, cseppet sem haragszom, amiért elneveztetek Lófingnak. A világ legjobb gombája, ha nem tudnátok, kár, hogy egyet sem tudtam eladni azokból a mennyországban.

Derült mindenki a nagy hodályban, kirepült az álom a szemekből, helyébe költözött a ragyogás, kacagtak szívből, még a sírós kicsik is elfelejtették a bánatukat.

S akkor a szobafőnök az Ezredest szólította:

– Hát te, Ezredes? Te is próbáltál szerencsét Szent Péternél? Mesélj magadról, látod, senki sem akar aludni. Tudtommal nem volt sima az életed ott kint, a város peremén.

– Simának igazán nem mondható – mondta a busafejű Ezredes. – S álmodni sem álmodtam olyan cifrákat, mint Lófing.

Mivel is kezdjem?

Éltünk mi az elején, éltünk, mint a többi proletárcsalád, csak akkor változott meg minden, amikor apus munkanélküli lett, s elkezdett inni. S ha ivott, ok nélkül ütött, vert, még a mama is kapott csattanó pofonokat, rúgásokat, ha védeni próbált minket, gyermekeket.

Hárman voltunk, illetve vagyunk testvérek, amint azt tudjátok, a két húgom túlfelől van a Gyehenna bal szárnyában, a lányinternátusban.

Lófing álmában a mennyországba szállt fel, mi a pokolba süllyedtünk le, amikor a mama is elkezdett bánatában inni.

Ők ketten, mármint apus és a mama, ittak, mi, gyermekek éhezünk. Én voltam a legnagyobb gyermek, csinálni kellett valamit. Amikor már falat kenyér sem volt a háznál, elkezdtem lopni. Először a piacon csórtam el hol egy-két burgonyát, hol két-három tojást, répát, egyszer még egy sonkát is. Egy dologban bíztam: senki a negyedben olyan gyorsan nem tud futni, mint én. Megfogtam az árut, nézegettem, forgattam a kezemben, kértem valami mást, azzal eltereltem a paraszt figyelmét, s kámforrá változtam. Sokszor kiabáltak utánam, fogják meg, tolvaj, de én már a városnegyed valamelyik sikátorában siettem haza nagy diadallal.

Szokásommá vált a lopás. Már élni sem tudtam volna, ha valamit nem lophatok.

A boltokban, ugye, önkiszolgálás van, apus nadrágját, bő kabátját húztam magamra, s a zsebekbe, a bélésekbe gyúrtam be, ami csak belefért: csokoládét, zsemlét, Túró Rudit, kiflit. Egyszer-kétszer sikerült, de a kamerák, amikről én nem tudtam, lebuktattak, hiába próbáltam menekülni, a bikaerős vagyonőr lefogott, berángatott a raktárba, amíg meg nem érkezett a rendőrség.

Nem mondhatom, hogy rosszul bántak velem. Bevittek az őrszobába, s ott egy rangos muksó kifaggatott. Elmondtam neki, mi a helyzet nálunk, miért adtam lopásra a fejem.

Jegyzőkönyvet írt, az éjszakát még az őrszobában töltöttem, nem sokat aludtam a priccsen, s akkor hazaengedtek.

Beláttam, egyedül nem sokra megyek. Ezekkel a kicsi lopásokkal nem tud megélni a család, ezért bandába vegyültem. Tudtam róluk, hogyne tudtam volna, nem is egy, hanem három vagy négy banda működött a lakótelepen, házakba, főleg idős emberek otthonába törtek be, s nem zsemlét vagy kiflit, hanem pénzt loptak.

Engem a szomszéd panelben lakó ipse szervezett be, akit mindenki csak Gyökérnek nevezett.

Öten voltunk a bandában, s kétszer jártunk sikerrel.

Az első dobásunk sovány sikerrel járt, reves vénasszony ajtaját emeltük ki feszítővassal a sarkából, a szipirtyó száját bekötöttük, hogy ne tudjon kiabálni, s a fiókjait kirámoltuk.

A második menet már kövér liba volt. Az idős házaspárról tudtuk, hogy jó-módban élnek, az öreg katonatiszt volt, a vénasszony főkönyvelő egy üzemben.

Az ajtót vastag pántokkal szerelték föl, ott reménytelen volt a betörés, de Gyökér valahonnan, biztos, azt is lopásból, üvegvágót szerzett, valamilyen szívokegycsövet az ablaküvegre tapasztott, hogy ne essen le, s az üvegvágót négy-szög alakban a széleken végighúzta.

Így jutottunk be a hálószobába. Mind az öten rávetettük magunkat a házaspárra, szájukat betömtük, kezüket, lábukat összekötöttük, s megkezdtük a rablást. Kicsi, vékony fényugarú zseblámpákkal világítottunk be minden sa-

rokba, a fiókokban is volt pénz, de megtaláltuk a két vén pénztárcáját, s én még a ruhásszekrényben is kajtattam. Ott lógott a tisztí egyenruha, az persze nem kellett nekem, de a rendjeleket leszedtem a kabátról, biztos voltam, hogy el tudom adni azokat a bolhapiacon. Az osztozkodásnál kikötöttem, hogy ez az én részem, ezek miatt a rendjelek miatt neveztek el engem Ezredesnek.

A harmadik betörésünk volt a nagy bukás. Most is gondosan kiválasztotta a banda az áldozatot, egy vén, mogorva, egyedül élő öreget, de amikor behatoltunk a lakásba, beindult a riasztó. Nem volt időnk elmenekülni, úgy csaptak ránk a rendőrök, mint a dögkeselyűk az áldozatra.

Három hétig tartottak őrizetben, addig semmit sem tudtam a családomról, s akkor átadtak a gyámhatóságnak.

A törvényszékre már a két lánytestvéremet is hozták, ahol végzés született. A két alkoholista szülő képtelen a gyermekek gondozására, állami fennhatóság alá helyezük őket. Ez állt a végzésben.

A többi tudjátok. Idehoztak a Gyehennába, nem is csak minket, hármunkat, hanem legalább még négyet egy furgonban. Állami gondozottak lettünk, akár csak ti. De idő kell ahhoz, hogy kiismerjük az állam bácsi vagy az állam néni minden fifikáját.

Éjfélre járt az idő, a szobafőnök azt javasolta, hagyjunk holnapra is a történetekből.

S úgy is lett. Elcsendesedett a háló, aki tudott, elaludt, aki nem, az virrasztott, a szerencsések szépet álmodtak.

De a történetek folynak tovább a Gyehennában s az állami gondozottak többi otthonaiban az idők végezetéig.

ZSIRAI LÁSZLÓ

Demencia

Magányba fulladó napok,
kifejezéstelen érzelem –
Sorolnak tévedéseid
szédült szerdán, poshadt pénteken.

Elmenni nem mersz sehova,
betegség félelme kulcsra zár,
rettegsz, hogy nem találsz haza,
véget ért számodra már a nyár.

Kiszolgált élet ősze jön,
fakul a szóvirágok szirma,
ezernyi gondolatlevél
hullik egy lassan ásott sírba.

Tudok egy utcát...

Tudok egy utcát Nagytétényben,
ahol arról nyávog a macskakő,
hogy milyen múltba kapaszkodik
a tegnap megálmodott jövő.

Napfényben tündöklő napokon
szép madarak tartanak ünnepet,
s a megkövülten álló házak
málló vakolatot vedlenek.

Hideglelősebb éjszakákon
némán kísért a kastély szelleme,
verssorok járkálnak nyomában,
ha ébred a rímek reggele.

Itt mosolyunk koccintja össze
Romhányi csendülő poharait,
s a Cziffra Szintér varázsolja
Dohnányi zengő dallamait.

A Duna méltósággal hallgat,
bár hajók borzolják hullámait.
Évezredek rejt az idő,
harangszavakat hirdet a hit.

ROSS KÁROLY

Panellove

Csak mikor a torok mélyéről feltörő lihegés már olyan élessé vált, mint egy szerelmi aktus utolsó sikolya, s gőze majdnem a nyakszirtjéig ért, állt félre gyorsan a lépcsőfordulóban, és engedte maga elé a háta mögött hangos csörtetéssel lefelé trappoló férfit, hogy a sarkain barnás, bűdös lét eresztő szemeteszacskójával mielőbb a lenti kukatárolóhoz érjen. Már két emelet óta a nyomában volt, érezte, de nem mert hátranézni, mert attól félt, megsérti a leleplezésével, magyarázkodásra kényszeríti, amit semmiképp nem akart, még szóba állni sem szeretett volna vele, nemhogy értelmes szavakat váltani. Látásból ismerte már, emlékezett csapott vállai közé roskadt koponyájára, szemüvegének szorításától elálló füleire, enyhe ó-lábaira, melyek most, vészhelyzet lévén, a vártnál is megbízhatóbban vették a széleiken megkopott, csúszós lépcsőfokokat. Mintha életének minden egyes szakaszában jelen lett volna ez a férfitípus, ez a szuszogó, szerencsétlen fajta, aki egy normális nejlonzacskóba sem képes belerakni úgy a szemetét, hogy ne folyassa végig az egész lépcsőházat, s ne rohanjon inaszakadtában a kukához, hogy szét ne robbanjon a kezében. Megállt, nem akarta látni, hogy nem ér le vele, mert hogy nem ér le, abban száz százalékgig biztos volt.

Nem tudott róla semmit, a köszönésen kívül nem alakult ki köztük szóváltás, még azt sem tudta, előbb költözött-e ide, mint ő, főbérelő-e, vagy csak amolyan átutazó, aki nagyjából egy évig marad. Néha együtt értek egy lépcsőfordulóba, de sohasem együtt mentek tovább, valamelyiküknek mindig sietősebb volt. Általában a férfinak. A nő nem izgatta magát emiatt, nem örök életűnek gondolta a másfél szobás lakást, amibe a válása után költözött, ahogy jött, ugyanúgy távozhat is, teljesen észrevétlen. Nem volt olyan hét, hogy ne álldogált volna bútorszállító autó valamelyik lépcsőház előtt.

A férfit ott találta a kijáratnál sorakozó kukák mellett, elfoglalva a gyalogjáró nagy részét, melyen hatalmas folt jelezte, hogy a szemeteszacskó az utolsó métereken megadta magát. Ahogy ott állt, a folt fölé görnyedő tartásban, mint aki a két tenyerével akarja föllapátolni földre zúdult tartalmát, kicsit megsajnálta – mindannyian elvétünk néha egy-egy mozdulatot, s onnantól fogva nem vagyunk urai a helyzetnek.

Nem akarta szó nélkül kikerülni, pláne nem úgy tenni, mint aki nem vett észre semmit. A segítségfelajánlás ugyanakkor a jelen helyzetben teljes kép telenségnek tűnt.

– Khm... ó... a mindenét – mondta, és megállt. Egyebek mellett üres konzervdobozok, rothadt zöldségek és zsíros lében úszó csigatészta alkotta a halom tetemesebb részét. – Kiborult?

A férfi lassan felegyenesedett, és nem nézve rá azt mondta:

– Ki.

Szinte perverznek tűnt más emberek szemetjét ilyen közelről és ilyen alaposan szemügyre venni, de nem tehetett mást, elfordulni még kellemetlenebb lett volna. Az egész halom egy óriási hányáshoz hasonlított, amit egy nagy ál-

lat adott ki magából. Igazán visszataszítóvá azonban akkor vált, mikor felfigyelt a csigatészták közül egyre nagyobb számban előbukkanó kukacokra. Apró, fehér kis furkók, amint ide-oda cikáznak, eltűnnek a lében, aztán a felszínre vergődnek megint. Hányingerrel küzdve fordult félre, és indult el a kijárat felé. Köszönni is elfelejtett.

Azt mondják, egy tízemeletes panelháznál pontosabb keresztmetszete nem is lehetne egy társadalomnak. Él itt mindenki, kis fizetésű egyetemi tanár és megtollasodott lomis, Ausztriába ingázó szakács és buszsofőr, villanegyedből kiszorult nyugdíjas és pályakezdő mérnök. Na, és a sorsüldözöttek, amilyenek magát is látta. Akik megbújni jönnek ide, csak rövid időre, aztán egész életükre itt ragadnak. Magányra vágnak, de alig várják, hogy hozzádörgölőhessenek valakihez. Mint a tehén, ami nem mer elkóborolni a csordától, mert tudja, hogy a csorda adja életének az értelmét. Valahogy ő is erre a kettősségre vágyott, s arra gondolt, egy átmeneti szállás erre a legideálisabb hely. Eddigi tapasztalatai azonban nem mindenben támasztották alá elképzeléseit, alig akadt egy-két lakó, akivel közelebbi kapcsolatba került.

A kapun kívül fellelegzett, mert az utcán nagyobb biztonságban érezte magát. Harmadik emeleti lakásában néha olyan érzés fogta el, hogy most töri rá az ajtót egy örült pszichopata, vagy menekülnie kell, mert a szomszéd lakást felgyújtotta egy magányos életunt, vagy épp egy belőtt kábítószeres kezdett öntudatlan ámokfutásba a lépcsőházban. S ez csak a töredéke volt annak, ami végigfutott a fejében, álmában átélt ennél véresebb jeleneteket is.

Átmenetileg munka nélkül volt, az eladott családi házból maradt még anynyija, hogy akár egy évig is kihúzhatja. Maga a munka – wellnessrészleg-vezető egy meglehetősen forgalmas szállodában – nem nagyon hiányzott, a kollégák sem, a vendégekről nem is beszélve. Olyannyira, hogy oda visszamenni biztosan nem fog, ezt már eldöntötte régen. Vannak lehetőségek, s a külföld is szóba jöhet. Szülei nem élnek, gyereke nincs – micsoda szabadság! Ott vállalhat munkát, ahol akar! Ami eddig nyomasztotta, most a hasznára válhat.

A délelőttiakat általában a közeli könyvtár olvasótermében vagy galériákban töltötte, gyorsétkezdében ebédelt, utána sétált vagy leült egy parkban, és az embereket nézte, amíg a kéregetők vagy a hajléktalanok el nem üldözték. Négy körül visszatért a házba, még azelőtt, mielőtt az ismét hangyabollyá változott volna, és magára zárta az ajtót. Aztán kezdődött a rettegés. A legkisebb zajra is felkapta a fejét, a lépcsőházban felhangzó ordibálásokra befogta a fülét, a liftajtó csapódására összerezett, a szomszéd csengőjéről azt hitte, hogy az övét nyomják. Inkább ilyenkor kellene elmennem hazulról, gondolta, de este már félt kimenni. Ha nappal is zaklatják odakint, mi lehet este! Hiányzott neki a férje. Nem, nem is a férje, a meg nem született gyereke hiányzott.

Újból összefutott a férfival. A szemeteszacskóssal. Azt már megfigyelte, hogy sohasem lifttel jár, pedig az ötödiken lakik. Ő sem, de a harmadik azért mégiscsak más – általában a negyediktől fölfelé használták az emberek a felvonót. Biztosan klausztrófóbiás, gondolta róla, mert az, hogy edzésnek tekinti a lépcsőzést, meg sem fordult a fejében. Nem az a sportos, edzőtermes fajta. Egyáltalán. Bár most, mikor egy lépcsőfordulóval ballagott előtte, egészen másnak látta, mint a múltkor. Nyaka nem tűnt el a vállai közt, nem görbült meg a háta, lábai szálfegyenesen vitték lefelé. Lehetséges, hogy egy kínos helyzet képes megroggyantani az embert? Nemcsak lelkileg, testileg is?

És ekkor majdnem egymásba futottak. A férfi ugyanis megpördült, és elkezdett felfelé rohanni, szinte egyenesen neki, épphogy félre tudott ugrani előle.

– Bocsánat! – kiáltotta a férfi, majd megtorpant, és pár lépcsőfokkal feljebből visszafordult. – Elnézést, csak... fent felejtettem valamit.

– Nem történt semmi.

– Nem a szemetesemet! – kiáltotta vissza, és furcsán felnevetett, mint aki nem biztos benne, hogy jó poén volt.

A nő visszanevetett, egy pillanatra találkozott a tekintetük, és ő is felnevetett. Jó poén volt.

Panelban nem várja az ember a nyarat. Főleg az olyan lakásban, amelyben nincs klíma. S amelyhez még egy egynégyzetméternyi erkélyt sem ragasztottak. És a szobanövényzet néhány apró kaktuszcserejéből áll, mert se gondja, se kedve nem volt lombosabb fajtákat beszerezni. Ha behúzta a sötétítőfüggönyöket, rosszul érezte magát. Ha huzatot csinált, minden bejött, csak friss levegő nem. Az asztali ventilátor semmit sem segített.

Kimenekült. Ezúttal messzebbre, fel a hegyre. De arról nem tudott, hogy ilyenkor a fél lakótelep ott tolong. A férfit egy padon pillantotta meg. Könyv volt a kezében, de nem olvasott, maga elé meredt, a poros gyalogútra. Úgy nézett ki, mint aki ültében elaludt.

Nézte egy darabig, egészen közélről, s már épp tovább akart menni, mikor a férfi megszólalt.

– Leül? Egészen kellemes itt. Ennél árnyékosabb helyet nem talál.

– Én... – mondta, és zavartan nevetett –, tulajdonképpen túrázni jöttem.

– Túrázni? Ebben a pokoli melegben?

– Na jó, akkor sétálni.

– Nem egészen ahhoz van öltözve.

Valóban nem. Nyári ruha, retiküllel. Körömcipő.

– És maga?

– Hasonlóan. Aztán ittragadtam ezen a padon.

– Egy percre lepihenhetek.

A férfi kicsit oldalt húzódott, ölébe vette a válltáskáját, helyet csinált. Mivel eddig szinte mindig csak hátulról látta, a nőt meglepte, hogy a férfi milyen jóképű. Jóképű abban az értelemben, ahogy egy ötvenes férfi próbálja kordában tartani arcának kitüremkedéseit, kisebb deformációit. Például, hogy mennyire ápolt, mennyire ép a fogazata – tapasztalata szerint a férfiaknál a fogak elhanyagolásával kezdődik a beletörődés korszaka. Vastag keretes szemüvege is jól állt neki, még úgy is, hogy a szárai valóban nyomták a halántékát és ékelődtek be erőszakosan fülének tövéhez, azt a látszatot keltve, ha nem lennének, koponyájának mérete enyhén megnövekedne. Arcbőrén sehol egy pattanás, vértolulás a frissen borotvált állon. Semmi sem utalt eltúlzott piperkőcködéssre, az összbenyomás mégis kicsit az volt. De jó értelemben, igen, s ez megnyugtatta a nőt.

– Maga egyedül él, ugye? – kérdezte rövid hallgatás után a férfi.

– Igen. Elváltam. És maga?

– Én is. Azzal a különbséggel, hogy én sosem voltam nő.

– Tényleg? Ez hogy sikerült?

– Úgy, hogy huszonéves koromban nem a házasságon járt az eszem. És később sem.

– Hanem min? Ha szabad megkérdezni.

– Már egyáltalán nem emlékszem. Sok mindenen, de az, hogy lekössem magam, azon biztosan nem.

– A házasság... azért nem mindig jelent kötöttséget.

– Dehogynem. Már egy barát is kötöttséget jelent.
 – Akkor maga bizonyára olyan egyedül van, mint...
 – ...a kisujjam. Igen, így van. Tényleg egyedül vagyok.
 – De hát az sem lehet jó!
 – Nem is. De azt azért hozzá kell tennem, hogy az anyám még él.
 – Na, akkor még sincs egyedül.
 – Háromszázhusz kilométerre innét.
 – És? Milyen gyakran látja?
 – Amilyen ritkán csak lehet.
 – Tessék? Mi... miért?
 – Így beszéltük meg. Ne értsen félre, nem én nem akarom látni őt. Épp fordítva.

– Ezt nem egészen értem. Elkövetett valamit? Vagy...?
 – Igen. Azt, hogy megszülettem.
 – Ó, hát... és ezt az elmúlt ötven év alatt nem lehetett megbeszélni?
 – Nem, nem lehetett. Nem közeledtek az álláspontok.
 – Nagyon furcsán beszél az édesanyjáról.
 – Nem tudok... közelebbi szavakat használni rá.

A nő elhallgatott. Mibe csöppent bele? Ez az alak itt egy homofób. Azért él egyedül, azért nem barátkozik senkivel. Ő meg szóba elegyedett vele.

– Azt hiszem, eleget pihentem. Megyek – mondta.

– Elüldöztem?

– Nem, egyáltalán. Csak... eleve sétálni indultam.

– Ha ezen az ösvényen megy tovább, és a második elágazásnál balra fordul, egy kolostorromhoz ér. Nagyon érdekes, érdemes megnézni.

– Köszönöm. Olvastam róla.

Egyáltalán nem olvasott róla. Nem ismert semmit a környéken, nem is akart ismerni. Annyi kellett csak neki belőle, amennyi egy tizenévesnek az alkoholból, mikor először kóstol bele.

Megpróbált másik utat keresni visszafelé, de nem volt, meg attól is félt, hogy eltéved. A férfi azonban már nem ült ott a padon, és a túrázók száma is megcsappant. Elindult sietve a buszmegálló felé, mert az az érzése támadt, hogy épp most kési le az utolsó járatot.

Bujkált a férfi előtt. Nem kellett volna, hiszen nem üldözte, és semmilyen formában nem érezte vele, hogy a találkozásuk óta nagyobb érdeklődést tanúsítana iránta. Tényleg egy emberkerülő lehet, gondolta, aki még az anyját is kerüli. Milyen ember az, akit az anyja nem enged a közelébe? Aki úgy sacra nyolcvan körül járhat, ha a fia ötven-valahány? Egy fél évszázadon át haragban élni, normális ez?

Mégis, a férfi megmozdított benne valamit. Hogy ő is hasonló cipőben jár, ha nem rosszabban. Neki sem volt túl jó a viszonya felnőttkorában a szüleivel, úgy érezte, nem akarják elengedni, mert nem bíznak benne. Hogy amióta csak elkerült otthonról, szinte minden egyes lépését bírálták – munkáját, kapcsolatait, házasságát. Ami döntés nem tőlük származott, abban mindig hiba volt. Ha meglátogatták, előre reszketett, mit fog szólni az anyja a konyhájához, a főztjéhez, a lakás tisztaságához. Akkor úgy gondolta, ez tipikus, másoknál is így van, de aztán gyanakodott, hogy mégsem. Nem akarja rájuk hárítani, de hogy nem született gyereke, abban sem érezte őket patyolattisztának. Ha valakiről annyi sem feltételezhető, hogy rendben tudja tartani a háztartását, akkor az pláne nem, hogy képes egy gyereket felnevelni. Ezt sosem mondta ki, még fél-

hangosan sem, de állandóan ott zakatolt az agyában. Valahol az önállóodás folyamatába csúszott hiba, amit sosem tudott végérvényesen orvosolni.

De persze találkoztak, hiszen a férfi otthonról dolgozott, s a lakásból való napi kirajzásaik néha egybeestek. Mint például azon a szerda reggelen is, amikor a közeli szupermarket polcai között botlottak egymásba.

– Csak nem konzervet eszik nyáron? – bökött a férfi bevásárlókocsijában felhalmozott dobozokra a nő.

– De, azt. Aki nem tud főzni, így jár.

– De hát a konzerv amúgy is... miért nem rendel ételt házhoz? Vagy fizet be egy menüre valahol?

– Túl sok idő, túl sok vacakolás. Nem ér annyit.

– Egyáltalán nem tud főzni? Egyszerű ételeket sem?

– Lehet, hogy tudnék, de nem érdekel. Ez az egész hercehurca az ételekkel... egyáltalán nem érdekel.

Na, egy hülye sznob, állapította meg, egy feltűnősködni vágyó különc, aki még a gyomrát is hajlandó feláldozni egy kis hírnévért. Már ha hírnév az, hogy őt például sikerült felidegesítenie.

– Nem kellene összekeverni a hétköznapi szükségleteket elvont filozófiai bölcsekedésekkel – szaladt ki a száján. – Maga filozófus?

– Egy fenét vagyok filozófus. Miért, annak nézek ki?

– Nagyon is. A szokásai alapján meg pláne.

– Maga meg... na, hagyjuk. Nem tudja, mi az a sólet?

Két napig vívódott, mire rá tudta szólni magát, hogy főz egy adag húsleveset, megsüt egy tepsis tejfölös csirkét, és felviszi az ötödikre. Ha csak rá gondolt, hogy valaki zsíros lében úszó konzervet eszik nyáron, ebben a negyvenfokos melegben, a rosszullet kerülgette. Ha meg eszébe jutott az a csigatészta a kukacokkal...

A férfi rövidnadrágban, pólóban nyitott ajtót, többnapos borostájával, fésületlen hajával nem úgy nézett ki, mint aki otthonának nyugalmaiból lép elő. Inkább mint aki ádáz csatát vívott odabent valakivel.

– Hoztam egy kis... ételt. Ha elfogadja.

A férfi bambán, értetlenül meredt rá, mint aki sem a képpel, amit maga előtt lát, sem a beszéddel, amit hall, nem tud mit kezdeni.

– Ételt?

– Igen. A konzerveket pedig rakja el télire, elállnak. Nyáron jobb friss dolgokat enni.

– De hát... ezt nekem főzte?

– Igen. Elveszi? Vagy bevigyem? Kissé húzza már a karom.

– Hogyne, erre tessék. De hát...

A lakás belakottnak tűnt. Minden helyiség, amin csak végighaladt, funkciójának tökéletesen megfelelő bútorzattal rendelkezett, se több, se kevesebb holmit nem tárolva, mint amennyit elbírt. Eddig valamiért azt hitte, a férfi sem régen költözött ide, de a lakás képe nem ezt mutatta – minden tökéletesen begyazódott mindenbe, mindennek megvolt a helye. Valahogy nem ezt várta, de most jó érzéssel töltötte el – banális közhely, hogy környezetünk legalább annyit elmond rólunk, mint mi magunk. Mindent gondolt volna a férfiről, csak azt nem, hogy ilyen rendben tartott, tiszta otthonban él.

– Hova tehetem?

– Oda, a konyhaszekrényre.

– Ez itt húsleves, ez meg tejfölös csirke, sütve. Nem tudom, szereti-e.

- Biztosan. Mindent szeretek, ami csirke.
- Az edényeket itt hagyom, majd visszaadja, ha kiürültek.
- Nekem ez egy hétig is kitart.
- Akkor azt fogom hinni, hogy nem ízlett.
- Jaj, dehogy! Ránézésre is isteni! Mivel tartozom?
- Azzal, hogy eltünteti a konzervjeit – mutatott a nő a polcon sorakozó dobozokra.
- Rendben, elrakom őket télire.
- Még jobb lenne, ha kivágná valamennyit.

Régen tartogattak a napok ekkora izgalmat a nő számára. Főleg, miután átgondolta, hogy amit tett, az enyhén szólva is beavatkozás másnak az életébe, méghozzá az egyik legintimebb szférában. Az étkezés mindenkinek a privát dolga, azt eszik, amit akar, amihez szokott, amit szeret. De mégis: az a kevéské, amit érzett még az emberek iránt, főleg az ilyen szerencsétlenek iránt, nem engedte, hogy ne avatkozzon közbe. És mindegy – hiszen szinte már minden mindegy –, mit szól hozzá az a másik, meg kellett tennie. Akár homofób az illető, akár csak megjátssza, hogy az. Benne még maradt valami abból, amit emberbarátinak hívnak.

A negyedik napon halk, szinte bocsánatkérő kopogás hallatszott az ajtaján. Felugrott a tévé elől, de félúton, az előszobában megállt. Ha újból kopognak, és nem a csengő gombját nyomják meg, akkor a férfi lesz, gondolta.

Újból kopogtak s mikor kinyitotta, a férfi állt az ajtóban. De első pillantásra csak sejtette, hogy ő az, mert egy hatalmasra nőtt pálma levelei szinte teljes terjedelmében eltakarták. A lábánál, a földön, egy nejlonzacskóban az üres tepsije és a lábasa dőlt támogatón egymásnak.

- Huh! – mondta a férfi. – Ha félreáll, betolatok vele.
- De hát mi ez? Pálma? Csak nem nekem hozta?
- De bizony! Hova tegyem?
- Talán oda, az ablak elé. Várjon, eltolom a fotelt.

Másfél méternél is magasabbra nyúlt a pálma, élénk zöld színe úgy hatott a sápadt szobában, mint egy örökzöld a késő őszi kertben.

- Honnan tudta, hogy nincsenek növényeim? Sosem járt a lakásomban.
- Megérzi az ember az ilyet. Mik azok az apró műtyűrök a párkányon? Kaktuszok? Gyorsan dobja ki őket. A kaktusz köztudottan boldogtalanságot jelent.
- Ezt meg ki mondta?

– Én. De mástól is hallottam. Nem kell a pálmát agyonöntözni, de néha nem árt vizes ronggyal áttörölgetni a levelét. Viszont sok fényt igényel.

Mire mondhatott volna még valamit, a férfi már nem volt ott. A nyitott ajtórezen keresztül hallotta, hogy az ötödiken hangosan kattant egy zár. Fogta a patyolattiszta tepsit és lábast, berakta őket a mosogatóba, forró vizet eresztett rájuk és elkezdte Ultrával és dörzsivel sikálni őket. Közben meg azon gondolkodott, a jövő heti menü lehetne-e vadas, mákos gubával.

BAÁN TIBOR

Kemsei István emlékezete

1944–2025

„Kedves Pista, a barna danubiusi partokon élő
Megkaptam leveled, válaszolok gyorsan,
Hogy ne legyen híjával a barátság, túl az időkön...”

Halálhíre kapcsán a *Levelek Pontusba* című verskötete jutott eszembe, ahol az Augustus által száműzetésre ítélt Ovidius társalog a magyar költővel, túl időn és téren. Végeredményként a múltban a jelent, a jelenben a múltat pillanthatjuk meg. És nem utolsósorban azt a tanulságot, hogy a változások mélyén minden állandó. Folyik a háborús nemzedék behajózása. Nem sorolom a korán vagy később távozott írók, költők, irodalmárok neveit, akik egész életüket egy lapra, a halhatatlan szellem szolgálatára tették. Hittek, ahogy Kemsei István is, akivel együtt örültem első, a Jelenkorban megjelent versének. Milyen nehéz volt áttörni azokban az években, nem mindenkinek sikerült. Kemsei István azonban – így utólag visszatekintve elmondhatjuk – sokszólamú, gazdag életművet hagyott hátra. Életművének legfontosabb szólama alighanem a költészet volt.

Verskötetei az *Arctól* (1973) a *Feljegyzések lyukas zokni-korszakból* (1978) versein át az *Át a szoros kapun* (1989), majd a *Levelek Pontusba* (1998) mitikus utazásán át érkeztek el a *Don Juan énekeihez*, illetve a *Zsánerképek az autóbuszon* rímtelen szonettjeihez. A költő két életmű-összegző verskötete, a *Más évezred* (1997), illetve az *És ne tovább* (2018) már a fejlődési folyamatot vetíti elénk. Egy olyan költői karaktert, aki egyszerre él saját korában és a mítosz kortalan világidejében, ahol a resti, a lyukas zokni, a kültelki gaz, az unalomig ismert helyszínek közt bukdácsoló busz egy olyan jelrendszert képvisel, amelyben – a mítoszkutató Eliadével összhangban – a szent és a profán távolsága drámai módon megnövekszik. Habár „azt kell tennünk, amit az istenek kezdetben tettek” (Satapatha Bráhma), mégsem tesszük. Kemsei István verseiben folyamatosan érzékeli a kultúra mint mítosz széthullását.

Tehet-e mást? Tehetett-e mást? Kikerülhetetlen immár a múlt idő használata, ami mindenek ellenére bennünk, olvasóknak mégis jelenné válhat. Érvényes ez nemcsak a lírai életműre, hanem a hézagpótló esszékre (*Valamennyi időnk*, 2002; *Róka a fűzfán*, 2007) is, ahol – többek közt – Kormos István, Ágh István, Kalász Márton, Lázár Ervin, Marsall László, Parancs János, Szabó Lőrinc, Tóth Bálint (és közel sem teljes a felsorolás) szellemi portréival találkozhat az olvasó. Esszét sokféle módon lehet írni. Kemsei esszéiben is (ahogy ezt Sturm László írja) „a társat, a barátságot keresi”. Ennek megfelelően válik a tudás életszerűvé. Bizonyíthatják ezt a költő díjai, többek közt József Attila-, Arany János-, Illyés Gyula- és Utassy József-, valamint Kortárs-díj és a Magyar Arany Érdemkereszt (2024). A díjak, persze, nem önmagukban fontosak, hanem azért, mert egy olyan, befejezettségében is élő életműre hívják fel a figyelmet, amelynek letehetetlen könyve, igazi „Dunakönyv”, a *Szederinda szeme* (2016). Kicsit esszé, múltkutatás, nosztalgia, szociográfia. Hiszem, hogy ez a mű is fontos része annak a világműnek, amelyben a létegzés megélése történik a szavakon innen és túl.

Kedves Pista! Túl a danubiusi partokon, túl a Duna titkain, az evezők csobbanásain – velünk vagy. Műveid beszélnek hozzánk.

NOVOTNY TIHAMÉR

Szerves tobzódás – burjánzó szörnyek, problémás emberéletek

Todor Tamás festészetéről

Nem állítanám, hogy Todor Tamás ecsettel és palettával jött a világra, ám ha a harminchatodik évében járó művész elemi erejű, fantáziadús vásznait és egyéb hordozóeszközökre, alumínium- és farostlemezekre, valamint papírokra készített többszörös narrációjú olajképvízióit látom – ahol a festői részletek expresszív színekben és „szürenonista”, valamint „szürnaturalista” formai kézjegyekben tobzódó részletgazdagsága összejátszik a figurális megoldások bravúros képlékenységével, illetve a szimbólumhasználat szürreális leleményességével –, akkor bizony hajlok az efféle túlzásra.

Mert Todor Tamás mégiscsak egy született festő, akit újra és újra igazoltak sikeresen abszolválta pályaszakaszai, úgy a tanulóévek, mint az utána következő önállóvá válás egy összefüggő folyamatot képző periódusai. A túlzás fordított metaforájával élve: ha nem válhatott volna belőle festő, talán meg sem született volna. Egyszerűen ez a predesztinációja, ez az eleve elrendelése. S ehhez társul még az a különös problémakör is, hogy az „olajfestékvérű” gyermek öt éves korától kezdve apa nélkül nevelkedett. Pontosabban szólva fokozatosan szembesült azzal a fájdalmas ténnyel, hogy megmaradt apaképéből maga az elhomályosult tudatállapotú, lecsúszott sorsú nemző törölte ki magát olyképp, hogy már nem is ismerte fel őt, amikor később lakóhelyükön többször szembetalálkoztak. Lám-lám, a sors útjai és misztériumai kifürkészhetetlenek. Mint ahogy talán az sem véletlen, hogy a 2020 óta Budapesten élő festőművész el- és leválaszthatatlan társa, szeretetpótléka Frida nevű német juhászcutyája, akit a világ összes kincséért sem hagyna el.

De legyünk kicsit konkrétabbak és prózaibbak az időben! Alkotónk 1989-ben, a Ceauseçukorszak bukásának évében – megint egy furcsa ómen – született a partiumi Szatmárnémetiben, s ugyanitt érettségizett az Aurel Popp Zene- és Képzőművészeti Líceumban, ahol festészeti tanára az 1951-es születésű Nyiri Zoltán volt. Ezután 2008 és 2013 között a Kolozsvári Képzőművészeti és Formatervezési Egyetemen folytatta tanulmányait, ahol a lelkiismeretes Kudor Duka István festőművész mentorálta őt, majd később ugyanitt védte meg doktori disszertációját, 2022-ben Ioan Sbârciu irányítása alatt, amelynek testhezálló témáját – *A szürrealizmus jelenléte a kortárs művészetben* – nyilvánvalóan nem véletlenül választotta.

Segítőkéz mestereiről becsülettel és elismerően nyilatkozik egy vele készült beszélgetésben: „Azon kívül, hogy nagyon egyedi és felkészült művész, Kudor Duka István kiváló pedagógus is, akitől a művészet és szakma tiszteletét is megtanultuk. A munka iránti alázatosságot élte elénk mindvégig, s progresszív hozzáállása mellett nem engedte, hogy elfelejtsük a hagyományos festészet irányelveit és a piktoralitás jelentőségét. Meg kell még említenem dr. Ioan Sbârciut, a Kolozsvári Egyetem Szenátusának elnökét és az ottani doktori iskola vezető tanárát, aki szintén a mesterem volt, tőle egy életre megtanultam, hogy nagyon sok jó festő van a világon, de nem mindegyik úgynevezett nagybetűs Művész.”¹

Ugyanebben a beszélgetésben Todor azt is körülírja, hogy szerinte milyen sajátosságokkal bírt az az éppen aktuális *kolozsvári iskola*, amely alapjaiban határozta meg művészetét: „jellegzetessége a festőiség és egyféle komor hangulat, ami szerintem a rendszerváltás utáni szorongásból adódó poszttraumatikus élmény vizuális megnyilvánulása. Ez a festőiség a szorongás hangulatával párosulva sajátosan drámai hatást kelt esztétikailag és tartalmilag is, amivel azonosulni tudok, és örvendek, hogy látszódik munkáimon az, hogy honnan jöttem, hol végeztem a tanulmányaimat.”²

Alkotónkat azonban már menet közben újabb és újabb hatások érték. 2010-ben egy Erasmus-program keretében fél évet töltött Spanyolországban, szorosabban Cuencában, de rezidencia-ösztöndíjának időszakában sokat járt Madridba, ahol Francisco Goya Pradóban látott festményei és egyáltalán a spanyol kultúra és életforma, valamint a híres spanyol klasszikusok – El Greco, Velázquez stb. – nagy hatást tettek rá. Erről az élményéről így mesélt Fazakas Rékán a már említett beszélgetésben: „Goya művészete megváltoztatta az életemet. Olyasmi ez, mint amikor valaki hazatér egy háborúból, ami után soha nem lesz már többé ugyanaz az ember. Lenyűgöző, ugyanakkor hátborzongató élmény volt látni Goya festményeit. Azt gondolom, hogy az igazsággal találkoztam a Pradóban, ami akkor megpecsételte a sorsomat, és elindított a saját utamon.”³ Erről a kérdésről lentebb még kell ejtenünk néhány szót.

Két évvel később, 2012-ben szintén egy Erasmus-csereprogram keretében Szicíliában hat hónapot járt a Palermói Képzőművészeti Akadémiára (Accademia di Belle Arti di Palermo), ám itt merőben más körülmények között, egy kolostorban (San Martino delle Scale), szerzetesek között lakott, de ez a csendes, visszahúzó légkör sem állt túlságosan távol bezárkózásra hajlamos alaptermészetétől.

Bár Todor Tamás tehetségére korán felfigyeltek, s a média követte is kiállításait, pályaszakaszait – erről tanúskodnak a vele készült rádiós, videós, televíziós riportok és újságbeszélgetések –, mégsem született még róla komolyabb, részletezőbb elemző írás vagy összehasonlító tanulmány. Ennek ellenére sokat megtudhatunk róla, ha végigbongésszük, meghallgatjuk, megnézzük és kijegyzeteljük ezeket a világhálón fellelhető forrásokat. S ha éppenséggel a művész festményeinek és egyedi rajzainak bőséges áradására, időbeli gyarapodására, módosulásaira, változásaira és életének egy-egy személyes mozzanatára vagyunk kíváncsiak, akkor feltétlenül bele kell merülnünk Instagram-oldalának 2014-től vezetett képi naplójába, amelynek eddig – velem együtt – épp egy híján 1500 szakmai követője, illetve érdeklődője akadt.

Todor Tamás 2014-ben épp 25 éves volt, amikor a mesterdiploma megszerzése után kiállított a kolozsvári Quadro Galériában.⁴ A tíz nagyobb méretű olajképről és négy szénrajzról a művész szócsöveként Székely Sebestyén György mondott véleményt. A művészettörténész a fiatal alkotóval kapcsolatban többek között azt hangsúlyozza, hogy Todor vállaltan – csak – festő, és nem is akar más lenni. Jellemzője a nyitottság és az előítélet mentesség. Munkáiban ötvözi a figurativitást a gesztussal és a nonfigurációval. Szürrealis és expresszív képeinek van témája, mondanivalója, tér-, forma- és színproblematikája, amelyet a *Hátsóudvar* sorozatában konkretizál, s amely nem áll össze másból, mint a gyermekkor megidézett emlékmorzsáiból, emléktárgyaiból és/vagy emlékkeltő objektumaiból, valamint kitalált és meghatározhatatlan élőlényekből, fantázia szülte motívumaiból. Már itt szembeszökő Todor festői világának kettős természete. Ugyanis tájképei hol sötét és ijesztő, hol meg derűsebb és naposabb oldalukat fordítják, mutatják, vizionálják a néző felé, az értelmező irányába.

Egy másik videóból, amelyben maga a művész beszél munkáiról – a bevezetőmet utólag is igazolva –, megismerhetjük más témáit, motivációit és céljait, valamint festői módszerét is.⁵ A megsüketült, s talán ezért a „siket házba” visszavonult Goya „horrorpanoptikumának”, „fekete festményeinek”, tizennégy stációs rémálom-kollekciójának szörnyei, gólemei, örültjei, tébolyultjai, ördögei, boszorkányszerű nőalakjai, öregemberei, rosszarcú útonállói, verekedői és nyomorultjai, illetve a *Los Caprichos* grafikai mappájának alakjai és jelenetei új kifejezési formával ismertették meg őt. E munkák látványa kimeríthetetlen inspirációs forrást biztosított számára, valamint elképesztő merészséggel, bátorsággal, őszinteséggel és végtelen szabadsággal, azaz egy jó értelemben vett gátlástalansággal, korlátalansággal ajándékozta meg alakulóban lévő szemléletét, s mintegy új irányba terelte festészeti magatartását. Nyilvánvalóan nem ő volt az első és az egyetlen festő ezen a téren, hiszen az egész modern művészet az impresszionizmustól az expresszionizmuson át a szürrealizmusig, Mednyánszky Lászlótól Francis Baconig termékenyült meg Francisco Goya késői korszakának különös, besorolhatatlan stílusától és szuggesztív világtól. Todor Tamás valóságos „szörnynaplót” teremtett a spanyol mester művei hatására, ahol a

figurák, a tájképi-téri elemek, a festői részletek és a szimbólumok változó intenzitású szürreális burjánzása, organikus tobzódása, misztikus-mágikus kavalkádja – összességében narrációja – valósággal sokkolja, megbabonázza, falhoz állítja a nézőt.

Todort valójában nem is érdekli más, mint az ember és a természet, a táj és a furcsa lények, a tárgyak, illetve az épített környezet fikció- vagy víziószerű kölcsönhatása. Ő születésétől fogva ellenállhatatlan vonzalmat érez az emberi jelenlét pusztuló lenyomatai, még pontosabban és kiterjesztettebben fogalmazva: az ember ökológiai lábnyomának ártó következményei iránt anélkül, hogy kifejezett célja lenne az apokaliptikus hangulatokeltés vagy a disztópikus jövőképteremtés sulykolása. Régebben azt is tervezgette, hogy egyszer majd eljut Csernobilba, ahol a saját szemével láthatja az ember elferdült, létrontó szellemének, akarnokságának viszszafordíthatatlan következményeit.

A festői módszerét is elmeséli az említett videóban: vagdalkozva, ide-oda dobálva, érzéskéntől vezérelve, hangulatoktól hajtva rakja fel az erős, meghatározó színeket a vászonra, mintegy várva azokra a kölcsönhatásokra, amelyek kényszerítő erővel hatnak rá, hogy állandóan módosítsa a képet. Másképpen fogalmazva: megpróbál valamiféle inspiráló játékot, párbeszédet, változatos kontraszthatásokat, feszültségeket kialakítani a vehemens foltok között, és igyekszik „levadászni” azokat a képi elemeket, amelyeket később felhasználhat és továbbfejleszthet a mű megszületése érdekében.

Minden egyes festményére úgy tekint, mint egy karácsonyfára, amelyet addig díszít, míg elbírja a „súlyt”. Ha már túl sok a dísz, akkor levesz belőlük, majd újakat rak rá a végkifejletig. Az ember által létrehozott formák: a dolgok, a növényi és állati lények, a tárgyak, az alakok hol szétrobbannak, hol összeállnak a fikciós tájban vagy az imaginárius, a képzeleti térben. Ilyen értelemben a témái nem pusztán a véletlenek szüleményei, bár az ösztönösség, a mélytudatiság, a tudatalattiság kétségtelenül meghatározó szerepet játszanak bennük. Úgy is lehetne mondani, hogy struktúra van, de recept nincs a képek megszületésére. S mindezeket túl egy-egy festmény esetében soha nem a megfejtés, inkább az érzelmekeltés a célja: az értelmezést szabadon hagyja, rábízva a nézőre.

Egy másik rádióbeszélgetésből ugyancsak érdekes új dolgokat tudhatunk meg a művészről és ars poeticájáról.⁶ Többek között azt, hogy az expresszionizmuson és a szürrealizmuson túl igencsak közel áll hozzá a groteszk és a rút esztétikája, valamint azt, hogy nála mindig a kedélyállapot, a hangulat határozza meg a képet. Végül is számára az a legfontosabb, hogy élvezze is a festést! Szerinte egy művész mindig értékesebb, mint egy jó szakember. Lehet, hogy hiányos az alkotó szakmai ismerete, de kiváló a ráérzése, a megérzése, s ez mindennél előbbre való. Egy festményt nem azért kell szeretni, mert az olyan, mint [valami más], hanem azért mert olyan, ami [máséval össze nem téveszthető megszólító erő]!

Őt nem elsősorban a kortárs festőművészeti közeg inspirálja – bár nem hagyja figyelmen kívül az éppen hasznosítható régi-új technikákat –, inkább a divatból, a filmekből és könyvekből merít és töltökezik. Lásd például az elhunyt londoni divattervező, Alexander McQueen (1969–2010) merészen bizarr és meghökkentően szürreális ruhakompozícióit, akinek összegyűjtött munkáit első londoni tárlatakor láthatta 2016-ban, amikor is éppen emlékkiállítás rendeztek a híresség számára. Vagy éppen *A nagy szépség (La grande bellezza)* című, Paolo Sorrentino által rendezett olasz–francia filmdrámát díjazza 2013-ból, illetve Csáth Géza morfinista író, orvos, pszichiáter, pszichoanalitikus, zenekritikus, zeneszerző elbeszéléseit használja ösztönző forrásául. Tény, hogy Todor Tamásnak sokkal több „egyéb kategóriájú” barátja van, mint képzőművész ismerőse. Mondhatni, számára az egyszerre félelmetes és csodálatos Goya az örök barát. Ezeket túl festőéletét több mint valószínű, hogy az önfeledt gyermeki örömök, a mindig leselkedő melankóliák, a fel-feltörő fájdalmak, az apró drámák és réműletek emlékképei, révületei, átérzései, egyszóval hangulatai irányítják. Nem vágyik nagy dolgokra, inkább csak arra, hogy műveivel célba találjon.

Alkotónk, mielőtt áttelepült volna Magyarországra, 2019 őszén egy újabb videoriportban nyilatkozott életéről és művészetéről még Kolozsváron.⁷ Barokkos romantikának nevezi éjsza-

kai látomásait, burjánzó szörnyeit, posztapokaliptikus hangulatoknak embernyomokat hagyó kaotikus, szürreális tájait, amelyekben itt-ott a városi, az utcai művészet (a street art) nyomai, szurrogátumai is megjelennek. Az a véleménye, hogy leginkább az ember életének alakulása befolyásolja művészetének természetes folyamatát, amelyben így kézzelfogható korszakok, időszakok, periódusok keletkeznek.

Feltűnt nekem, hogy a művész, akinek festményein gyakran bukkannak fel halálfej- vagy koponyaábrázolások, egy olyan lila ingben adja a riportot, amelyet sűrűn fehér emblematisus holtfej- és/vagy sírfej-motívumok borítanak. Íme, ez is lehetne egy baljós ómen, bár a szimbólum tudatos vállalása inkább utal valamiféle bajelhárításra, védekező magatartásra.

A művész szilárd meggyőződése, hogy jobban teszi az alkotó, ha elolvas egy könyvet, és utána fest néhány képet, minthogy fest sok képet, és nem olvas el egyetlen könyvet sem. Ezzel a véleményével talán arra kívánt utalni, hogy nem ért egyet a kolozsvári „ecsetgyár” (azóta már megszűnt) radikális koncepciójával, miszerint a festők úgy dolgozzanak, mintha egy gyárba napi műszakra járnának. Ugyanakkor szerinte most, az ipari robotizáció és a digitalizáció korában van a legnagyobb szükség a festményekre, amelyhez olvasni, filmet nézni, zenét hallgatni kell, hogy a víz felszínén tudjuk tartani a lelket.

Todor Tamás az expresszionizmust a szürrealizmussal, a „szürenonizmust”⁸ a szürnaturalizmussal⁹ egyesítő és összegyűró festményein minden egyidejűleg történik: a rothadás és a születés, a szétrobbanás és az összeállás, a teremtődés és a pusztulás. A képlékenység és a megszilárdulás egy elválaszthatatlan folyamatban olvad szét vagy forr egybe. Művészetében az a szép, a megigéző, a megkapó, hogy festményeinek igen sok művészettörténeti előzménye és összefüggése, valamint kortársi vonatkozása van, amelyek éppúgy kötik őt a klasszikus előfutárok szürrealisztikus megnyilvánulásaihoz – lásd például Archimboldo portréit vagy a *Szent Antal megkísértése* témavariációit Matthias Grünewaldnál, a fiatal Michelangelónál, Joos van Craesbeecknél és Hieronymus Boschnál –, mint az avantgárd szürrealisták (Max Ernst vagy Salvador Dalí) új látásmódot teremtő világértelmezéseivel. Todor Tamás munkái azonban – bár felfedezhetők lappangó kapcsolatai a 20–21. századi magyar képzőművészet más alakjainak stílusbeli és szellemi törekvéseivel is (lásd például Csernus Tibor, Szász Endre, Kokas Ignác, Altörjai Sándor művészetét) – mégis megmaradnak kiváló eredményeket felragyogtató autentikus műveknek.

JEGYZETEK

¹ *Hagyjam, hogy átszűrődhessen rajtam az élet...*, Fazakas Réka beszélgetése Todor Tamással, 2023. július 24. <https://orszagut.com/kepzuoveszet/hagyjam-hogy-atszurodhessen-rajtam-az-elet-interju-todor-tamas-kepzuoveszszel-4760>

² Uo.

³ Uo.

⁴ *Todor Tamás festményei a Quadro galériában*, Erdélyi Figyelő, 2014. május 15. <https://www.youtube.com/watch?v=VcrZ4wJSVLE>

⁵ *Csináljuk másképp: Todor Tamás*, Transindex, 2015. november 13. <https://www.youtube.com/watch?v=8TC2HhT8ixM>

⁶ *Csend, üres terek, dráma – vendégünk Todor Tamás*, Bukaresti Rádió, 2016. szeptember 24. <https://www.buka.restiradio.ro/2016/09/24/csend-ures-terek-drama-vendegunk-todor-tamas-festo/>

⁷ *Fenntartani a lelket a víz felszínén – meglátogattuk Todor Tamás festőművészt*, Fötér, 2019. szeptember 7. <https://www.youtube.com/watch?v=C5fweyN0ytw>

⁸ A szürenon kifejezés Csáji Attila szóalkotása. A művész ezzel a címmel 1964-ben festett egy képsorozatot. Maga a szóalkotás a „sur et non” hangzásbeli összeolvadásából származik, amely egyszerre jelentette a szürrealizmus és a nonfiguráció meghaladásának megszüntetve megőrző természetét, azaz a szürreális nonfigurációt.

⁹ Pernecky Géza megfogalmazása szerint: „A szürnaturalizmus képtelen hatású festészet, amely azonban még a szürrealizmus valóságos részleteiből felépülő figurációjánál is naturálisabb, akadémikusabb technikával dolgozik. Az egész iskola valamiképpen a naturalista (vagy plein air módon természetelvű) világkép dilemmáiból született, s tulajdonképpen nem más, mint a természetelvűség túlhaladásának kísérlete, egy olyan avantgárd törekvés keretében, amely általában mégiscsak megmaradt a természetelvűség korlátai között”. Lásd PÉTER László, *Szürnaturalizmusok kora*, 2020. augusztus 3. <https://www.magyarso.rs/mellekletek/uveg-golyo/a.91250/Szurnaturalizmusok-kora>

TODOR TAMÁS, SORA 2., 2019, olaj, vászon, 70x50 cm; SORA 1., 2019, olaj, vászon, 50x50 cm

TODOR TAMÁS, Budapest, 2020, olaj, vászon, 80x60 cm

TODOR TAMÁS, Urbán idill, 2020, olaj, vászon, 50x40 cm

TODOR TAMÁS, Hátsóudvar 2., 2021, olaj, vászon, 140x120 cm; Szőnyegporoló, 2021, olaj, vászon, 110x130 cm

TODOR TAMÁS, Hátsóudvar, 2021, olaj, vászon, 120x100 cm

TODOR TAMÁS, Lovas, 2021, olaj, vászon, 140x140 cm; Sárkány halála, 2021, olaj, vászon, 100x120 cm

TODOR TAMÁS, Körtorgás, 2021, olaj, vászon, 130x130 cm; Éjszakai lények, 2021, olaj, vászon, 100x120 cm

TODOR TAMÁS, Lények, 2022, olaj, vászon, 70x90 cm; Portré, 2021, olaj, vászon, 50x70 cm

TODOR TAMÁS, Lények 2., 2022, olaj, vászon, 70x90 cm; Vadászat, 2021, olaj, vászon, 80x100 cm

TODOR TAMÁS, Húst hússal, 2022, olaj, vászon, 180x150 cm

◀ **TODOR TAMÁS, Ince pápa portréja, interpretáció, 2022, olaj, vászon, 180x150 cm**

TODOR TAMÁS, *Felemészt*, 2025, olaj, vászon, 50x35 cm

TODOR TAMÁS, *Léda*, 2024, olaj, vászon, 120x110 cm ►

**TODOR TAMÁS, Trón 6–7., (2x) 2025, olaj, alumíniumlemez, 23x12 cm;
Prométheusz, 2025, olaj, alumíniumlemez, 36x33 cm;
Struktúra, 2025, olaj, alumíniumlemez, 36x33 cm**

◀ **TODOR TAMÁS, Trón 2–5., (4x) 2025, olaj, alumíniumlemez, 23x12 cm**

TODOR TAMÁS, Halandóságra ébredés, 2024, olaj, vászon, 120x100 cm

MÓROCCZ GÁBOR

Szabó István írói önértelmezései

Szabó István (1931–1976) a népi írók második nemzedékének tagja volt. Ahhoz az 1950-es években kibontakozó irodalmi vonulathoz kapcsolódott, amelyet többek között Sánta Ferenc, Galgóczi Erzsébet és Csurka István neve fémjelez, és amely – a közkeletű vélekedésekkel ellentétben – csak részben köthető az *Emberavatás* címmel 1955-ben megjelent, vegyes szerzőgárdájú és egyenetlen színvonalú novellaantológiához.¹

Szabó István nem „önkényes”, „tetszőleges” egyéni döntés útján, intellektuális megfontolásból vagy emocionális alapon vált népi íróvá. Nem is „csak” azért, mert a tágabb értelemben vett vidékről – az ország Budapesten kívüli területéről – került a fővárosba. Származását tekintve nem a vidéki középosztályhoz tartozott; Sántához és Galgóczihoz hasonlóan (és Csurka Istvántól eltérően) tősgyökeres paraszti család sarja volt. Az ő esetében a népiség tehát nem egyszerűen a vidéki lét általi meghatározottságot, hanem a paraszti világgal való természetes, elválaszthatatlanul szoros összefonódottságot jelentette. Ebben a vonatkozásban a népi írók első nemzedékéből Szabó Pál, Sinka István és Veres Péter rokoníthatók vele, és nem a tradicionális vidéki középosztályból érkező Kodolányi János vagy a kora gyermekkorától Budapesten élő, értelmiségi szülői háttérrel rendelkező, ám paraszti felmenőit is számon tartó Németh László (nem is beszélve a náluk jóval fiatalabb, de a pályáját rendkívül korán kezdő Szabó Zoltánról, aki budapesti polgári családból származott).

Szabó István egy dunántúli, Zala megyei, Keszthelyhez közeli hegyközségben,² Cserszegtomajon született. Nemcsak a szülei, Szabó József és Fodor Anna folytattak paraszti tevékenységet, hanem – ifjúkorában – ő maga is földműveléssel foglalkozott. (Ennek megfelelően: édesapja az 1940-es évek második felében nem csupán a gondviselője, hanem egyúttal a szakoktatója és a munkáltatója is volt.)

Amikor felfedezője és első szellemi „pótapja”, az 1944 és 1949 között Cserszegtomajon élő Vajkai Aurél etnográfus 1948-ban esettanulmányt készített a paraszti munka „betanulásáról”, őt választotta fő adatközlőjének. A néprajzkutató elméleti bevezetőjével és zárszavával ellátott szöveg – amelyben Szabó neve különös módon említetlenül maradt – jókora késéssel, három évvel az író halála után, 1979-ben jelent meg.³ A dolgozat alapja nem más, mint Szabó István eredetileg élőszóban elhangzott vallomása a hagyományos földművelő tevékenység elsajátításáról, illetve a falusi „család-üzem” működéséről, ahol a gazdálkodó édesapa maga neveli munkára a felnőttkor küszöbére érő fiát. A tizenhét éves ifjú ennek az esettanulmánynak – amely olyan képzetet kelt, mintha belső tükröt tartana a paraszti világ elé – még nem a szerzője, csak a megszólaltatottja volt. Az is magától értetődik, hogy a kitűnő megfigyelőképességgel és kifejezőkészséggel megáldott fiatalember itt még földművesként nyilvánult meg, és nem íróként.⁴

A tanulmány megírásakor a szerző a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti Tagozatának ösztöndíjasa volt.

De utalhatunk arra is, hogy ugyanő tizennyolc évesen – Kodolányi Jánosnak írott első levelében – „parasztfiúként” aposztrofálta magát.⁵ Ekkor még inkább csak álmódzott arról, hogy egyszer igazi író, művésztelmisségi válik majd belőle.

A vele azonos korosztályhoz tartozó városi, középosztálybeli fiatalok jelentős hányadához képest aluliskolázott volt. A polgári iskolát még elvégezte, de középiskolába sohasem járt. Már 1946-ban – vagyis tizenöt éves korában – kiesett az intézményes oktatás rendszeréből. Édesanyja ugyan nem zárkózott volna el attól, hogy jó képességű fia visszaüljön az iskolapadba, de az ő korai, 1947-ben bekövetkezett halála után – egyfelől az apai támogatás hiánya, másfelől a család megélhetési kényszerei miatt – erre már nem nyílt lehetőség.

Mindennek ellenére Szabót már az 1940-es évek második felében sem lehetett tipikus parasztfiatalként számon tartani. Létmódjának már ifjúkorában – ahogyan később is – a köztesség volt a legfőbb jellemzője.

Serdülőként és fiatal felnőttként határozottan igényelte, hogy elitértelmisségi-ek – tekintélyes személyiségek: a tudás, a szellem arisztokratái – informális keretek között tanítsák, neveljék. A már említett Vajkai Aurél és Kodolányi János mellett Harsányi István pedagógus-pszichológus, Némethy Endre muzeológus és Hajdú Péter nyelvész, könyvtárigazgató lettek a tanítómesterei, akikkel magas szintű eszmecsereket folytatott élőszóban vagy levelezés útján.

Hatalmas tudásvágy élt benne. A színvonalasabb könyveket, amelyekhez többek között Vajkai Aurél, Harsányi István, majd az 1948 és 1951 között a keszthelyi Helikon Könyvtár igazgató Hajdú Péter⁶ jóvoltából férhetett hozzá, szinte kultikus tisztelettel övezte. A „készülődés” korszakában hasonló viszony fűzhetette a könyvtárakhoz, a könyvekhez és az általuk közvetített szellemi javakhoz, mint ifjúkori barátját, az 1934-es születésű Györe Imrét. A szerény jövedelmű keszthelyi kispolgári családból származó költő egy 1977-es interjúban így emlékezett vissza középiskolás időszakának egyik meghatározó intellektuális élményére: „Hajdú Péter, a Helikon könyvtár akkori igazgatója [...] adott nekem egy kulcsot, és este bemehettem a Könyvtárba, és olvashattam. Este bementem, és mászkáltam ott a könyvek között. Az ember éjnek évadján fent áll a polcok között a létrán, és ott elkezd olvasni. A világ urának éreztem magamat. Ez nem így fogalmazódott meg bennem, de szabadnak, erősnek, bölcsnek, bátornak éreztem magamat. Nem tudom, nem az volt-e az életemben a legkellemesebb érzés.”⁷

Az ifjú Szabó István, miközben a – kulturális értelemben vett – periférián élt, átlagon felüli olvasottságra tett szert. Szocializációjához illően elsősorban a népi irodalmat, azon belül is az 1930-as, '40-es évek szociografikus prózáját ismerte alaposabban. Ezt jól dokumentálja az 1946 és 1948 között a Magyar Népi Művelődési Intézet élén álló Harsányi István felkérésére írott beszámolója, az 1947–48-ban keletkezett *Utam a könyvek birodalmában*,⁸ amely egy intellektuális önéletrajz vázlataként is felfogható.

1947-től folyamatosan írt verseket és novellákat. Miután belátta, hogy nincs túl sok érke a kötött formájú költészethez, abbahagyta a versírást, de prózaírói ambícióiról nem mondott le. E téren nem volt magára hagyatva, hiszen a negyvenes évek végétől a korszak egyik legjelentősebb írója, Kodolányi János illetve konstruktív bírálattal kezdő írásműveit. Az ekkoriban – politikai okokból – belső száműzetésben, Balatonakarattyán élő Kodolányival 1949 és 1955 között folytatott levelezése volt az ő íróiskolája, „kreatív írás” kurzusa.

Íróvá avatására voltaképpen már akkor sor került, amikor még a közelébe sem jutott annak, hogy publikáljon. Mestere, Kodolányi már szellemi kapcsolatuk kezdeti szakaszában, 1949 szeptemberében leszögezte: „[...] igazságtalan vol-

nék, ha meg nem mondanám: a fiú, akit megismertem, írói alkat, s ha valami baj vagy törés nem következik be az életében, író is lesz.”⁹

Az idő viszonylag hamar igazolta Kodolányi profetikus szavait. A következő fontos mérföldkővet az jelentette Szabó íróvá válásának útján, hogy 1952-ben találkozott az irodalmi életben akkoriban számottevő befolyással rendelkező költő-regényíróval, Jankovich Ferencsel. Jankovich felismerte az ifjú novellista tehetségét, és beajánlotta a fiatal szerzőket előszeretettel foglalkoztató Új Hang folyóirathoz. Amikor a lap 1954 elején közölte Szabó debütáló novelláját, *A lázadót*, Jankovich mutatta be az olvasóknak a pályakezdő író.¹⁰

Itt kell kitérni arra, hogy Szabó, noha sem érettségivel, sem szakérettségivel nem rendelkezett, újabb mentorai – Jankovich Ferenc és Szalatnai Rezső – jóvoltából 1953-ban mégis felvételizhetett az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarára. A sikeres felvételi vizsga után meg is kezdte magyar szakos felsőfokú tanulmányait.

Érdemes hosszabban idézni egy 1953 augusztusában Vajkai Aurélnak írott leveléből, amelyben tűpontosan reflektált arra, hogy útelágazáshoz, döntő sorsfordulóhoz érkezett: „Az, hogy sikerült feljutnom az egyetemre, az én számomra óriási jelentőségű. Gyökeresen új életet kezdek, egy merőben más világ az, ahova két nap múlva kerülök – szinte teljesen idegen eddigi életmódomtól. Szabó Pista, az olvasgató parasztyerek és kezdő író váratlanul egyetemi polgár lesz. Nem kapál, hanem tanul, nem ábrándozik, hanem reális útra tereli vágyait: végre alkalma nyílik, hogy elmerülhessen abban a kincsben, amit az emberi tudás összehordott, s magáévé tegye, amennyire képességei engedik.

Kedves Igazgató Úr, a régi életnek vége. Ide kellett kilyukadnom: vagy tanulni, vagy elpusztulni. *Paraszt és író nem lehet senki egy személyben, mindkettő egész embert kíván, s ha valaki megkísérli, hogy a kettőt összeegyeztesse, csúfos kudarcot vall: mert egyikben sem tud helytállni, rossz paraszt lesz, s írónak még rosszabb, felemás, torz, dilettáns, műveletlen, keserű, boldogtalan ember.* Rá kellett döbennem, hogyha tovább hurcolom a régi életmódot, s otthon maradok, végem lesz, semmi sem lesz belőlem. Vagy öngyilkos lettem volna, vagy mindenről lemondva, végképp elfásulva elsüllyedtem volna a névtelen tömegben. Elég volt. Ez az út, amelyre léptem, számomra az egyedüli helyes út.”¹¹ [Kiemelések tőlem – M. G.]

Ma már tudjuk, hogy Szabó István sohasem szerzett diplomát (másfél év után otthagya az egyetemet), ám kitartott az írói hivatás mellett, új életének pedig a főváros lett a meghatározó tere. Huszonkét éves korától negyvenöt évesen bekövetkezett haláláig Budapesten lakott – igaz, rendszeresen hazalátogatott a szülőfalujába; olykor hosszabban, akár hetekig is elidőzött ott. Lélekben és érzésben mindig cserszegtomaji maradt, jóllehet a hatvanas évektől nem annyira a változó, modernizálódó, új arculatot öltő településre vágyott vissza. Inkább gyermekkorának színhelye, pontosabban: a régi hegyközség „égi mása”¹² vonzotta ellenállhatatlan erővel – az a szinte már idillbe kíváncsózó jelenségsor, amelyet emlékezete és írói képzelete éltetett tovább a hajdani Cserszegtomaj világából.

A társadalmi mobilizáció Szabó István esetében két síkon zajlott le: egyfelől parasztfiúból elsőgenerációs értelmiségivé, íróvá, másfelől falusi lakosból budapestivé vált. A radikális osztály- és életformaváltás feldolgozására – sok nemzedéktársához hasonlóan – csak korlátozottan volt képes. Innen is eredeztethetők azok a pszichés problémái, amelyeket önsorsrontó módon, alkohollal kívánt orvosolni.

A sokak által autodidakta östehetségként számon tartott Szabó István kezdetől fogva tudatos alkotó volt, aki magas szinten reflektált a saját írói tevékeny-

ségére. Korai önértelmezéseiben két probléma jutott kulcsszerephez: 1. hogyan viszonyuljon a számára idegen szocialista realizmushoz (és annak rontott változatához, a sematizmushoz); 2. hogyan szabaduljon meg a rá pályakezdekéskor elementáris hatást gyakorló Móricz Zsigmond-i örökség, illetve a naturalizmus poétikai befolyásától.

Az elsőként említett szempont kapcsán nem lehet figyelmen kívül hagyni az ifjú Szabó politikai beállítódásának kérdését – mindenekelőtt azt, hogy a legkevésbé sem állt távol tőle a radikális antikommunizmus. Ami nem csoda, hiszen a „cserszegtomajiság” az ő gondolkodását is erőteljesen átítatta. Márpedig a cserszegtomajiak vilásképe és életgyakorlata egy olyan ethosz jegyében formálódott meg, amelyet talán nem túlzás a „parasztpolgári” jelzővel illetni.¹³ Ez az erkölcsi értékrend azt sugallta a helybeli földműveseknek, hogy próbálják elkerülni a másoktól – akár személyektől, akár csoportoktól, intézményektől – való függés mindennemű formáját. Így válik érthetővé, hogy a község agrárlakosságának döntő része, noha nem volt különösebben vagyonos, a 20. század első felében önálló gazdálkodásból kívánt megélni, és a többségüknek ez sikerült is. Az író édesapja például hétholdnyi földterülettel rendelkezett, amelyet – felesége korai halála után – a fiával közösen művelt. A kis család – sok erőfeszítéssel ugyan, de – képes volt eltartani magát a paraszti munkából.

Ilyen előzmények után a „közösségi gazdálkodás” eszménye – amelyet a kommunisták 1948-tól kezdtek nyíltan propagálni idehaza – természetesen nem nyerhette el az individualizmusra hajló cserszegtomajiak¹⁴ rokonszenvét. E tekintetben az ifjú Szabónak sem volt oka arra, hogy különvéleményt alakítson ki. Őt is taszította az 1940-es évek végén kiépülő Rákosi-rendszer voluntarista agrárpolitikája. Ellenérzéseket táplált a kollektivizálással, a kolhozrendszer bevezetésével szemben. Sőt: az is túlzás nélkül kijelenthető, hogy nem tartotta összeegyeztethetőnek a magyar népi gondolatot a szovjet típusú kommunizmussal. Nem véletlen, hogy Kodolányi Jánosnak és Vajkai Aurélnak az 1940-es évek végén, illetve az 1950-es évek első felében írott leveleiben elmarasztalóan szólt Veres Péterről, Szabó Pálról és Illyés Gyuláról, akikben akkor – végletes egyoldalúsággal – csak a népi mozgalom árulóit, az új hatalom kiszolgálóit látta.

Ha túllépünk a nyers és túlságosan direkt irodalomszociológiai (illetve politikatörténeti) megközelítés keretein, ennél mélyebbre is hatolhatunk. Az ifjú Szabó István nem lehetett a radikális baloldali kollektívizmus híve – tekintve, hogy meggyőződéses idealistaként nem tudott azonosulni a kommunista eszmeiség egyik inherens mozzanatával, a materializmussal. Jelzés értékű, hogyan próbálta legyőzni erős averzióit a kommunisták által kisajátított József Attilával szemben, akinek a költészetét nagyon meg akarta érteni, noha irritálta a lírikus leplezetlen materialista, marxista világnézeti elkötelezettsége: „A mezőn, ebéd idején, meg a szekéren, vagy egyéb kurta kis időmben József Attila költészetével foglalkozom. Igyekszem lehámozni róla a szocialista álruhát s a materialista kényszerzubonyt, hogy megleljem azt, ami igazán költői benne.”¹⁵

A fiatal Szabó a kommunista ideológia (és politikai gyakorlat) mellett a baloldali kollektívizmus esztétikai leképeződését, a szocialista realizmust is elutasította. Az emberben elsődlegesen nem a termelő lényt látta – így képtelen volt arra, hogy a termelés problémáit „irodalmiasítsa”. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy korszínű ideológiával átítatott, evilági üdvtörténetet közvetítő, kincstári optimizmust sugalló, homonkulusz-szerű pozitív hősöket felépítő epikus alkotásokkal álljon az olvasóközönség elé. Nem mutatott érdeklődést a „falusi osztályharc” ábrázolása iránt sem. Ami aligha véletlen, hiszen a cserszegtomajai közegben,

ahol a kis- és középparaszti gazdálkodás számított jellegadónak, kevésbé volt értelmezhető az ilyen típusú konfliktussor.

A serdülőkorból még alig kinőtt Szabó 1949–50 fordulóján írt egy falusi témájú regényt, amelynek a kézírata nem maradt fenn. (Az író – nemcsak ebben a korai korszakában, hanem évekkel később is, amikor már neves szerzőnek számított – időről időre megsemmisítette a kéziratai jelentős részét. Örökösen elégedetlen volt az írásaival, és különösen a nagyobb terjedelmű prózai kísérleteivel.¹⁶) A műről szóló „diskurzus” szöveges dokumentumai azonban ma is hozzáférhetők. Mi több: jelen esetben az a filológiai paradoxon is fennáll, hogy ezek a források kulcsjelentőségűek a Szabó-életmű értelmezése szempontjából.

A regény egyik első olvasója Kodolányi János volt, aki 1950. április 13-án – levél formában – kritikai megjegyzésekkel teli, ugyanakkor biztató hangú recenziót írt a kéziratról. Amit Szabó – további írói munkája során – ebből a tanulmány igényű bírálatból a leginkább kamatoztatni tudott, az alighanem Kodolányinak a korfestés hiányával kapcsolatos észrevétele lehetett: „Hogy a Te falud a mai életet éli, csak abból derül ki, hogy forintot használnak. A mai életnek, a mai kérdéseknek egyetlen egy tüskéje sem szúr föl írásaidból. Nincs egyetlen egy ilyen vagy olyan kommunista, senki sem beszél a beszolgáltatás kínjairól, nem látok egyetlen egy nagygazdát sem, és szegényparaszt sincs, akinek a sorsa megszólalna. Ez a falu légüres tér. [...] Summa summárum: a regény igen jó, de eszközeid kezdetlegesek, s az élet ábrázolásának sokszínűségétől visszariadsz még.”¹⁷ (Meglépőnek tűnhet, hogy éppen az a Kodolányi figyelmeztette Szabót a konkrétabb korábrázolás fontosságára, aki későbbi leveleiben már inkább arra ösztönözte fiatal barátját, hogy szakadjon el a naturalizmustól, és hozzá hasonlóan – íróként is – legyen fogékonyabb a spirituális, misztikus eszmei tendenciákra.)

Szabó István Kodolányinak címzett, 1950. április 18-i (válasz)levelében reagált a korfestés hiányával kapcsolatos problémákra. Valóságos írói programmal hozakodott elő, amelyet aligha tudott volna ilyen pontosan megfogalmazni, ha Kodolányi értékelését nem ismeri. Szavaiból kiolvasható: művészi eszmélkedésének első pillanatától a szociológiai, szociográfiai indíttatású falusi, népi tematikájú realizmus folytatására, egyben számottevő megújítására készült.

Csakhogy hamar szembesülnie kellett azzal, hogy törekvései – a nem sokkal azelőtt berendezkedő kommunista diktatúra keretei között – meghaladhatatlannak tetsző külső akadályokba ütköznek. A két világháború között kibontakozó népi irodalom – megcsonkított, radikálisan baloldalivá szűkített változatában is – csak a szovjet mintájú szocialista realizmus elfogadása és belsővé tétele árán nyerhetett létjogot ebben a korszakban. Szabó azonban nem óhajtott e belterjes és az alkotói autonómiát durván korlátozó normarendszer elvárásainak megfelelni. Mi több: a zsdanovi paradigma – amelyet Magyarországon az 1949-től hatalmi pozíció birtokában is lévő teoretikus, Révai József és kultúrkorifeus társai avattak kötelező erejűvé – kezdetben olyan riasztóan hatott rá, hogy a „jelen” közvetlenebb ábrázolásának bárminemű formájától igyekezett távol tartani magát – ami egy realista író részéről legalábbis szokatlan beállítódásnak számít. Ahogyan ő fogalmazott: „[...] halálos ellensége voltam minden aktualitásnak [...], sőt, fogadalmat is tettem magamban, hogy sohasem fogom leírni ezeket a szavakat: »kulák«, »kommunista«, »párt«, »szovjet« stb., stb. Azt is elhatároztam akkor, hogy a falu gazdasági, társadalmi, politikai és egyéb problémáiról nem fogok írni, mert – ahogyan bebeszéltem magamnak – mindez nem művészi feladat. Már nem tudom, hogy mi indított erre; talán az undor, mely a jelennel szemben elfogott. »Művészet«-mániába estem, és már-már az elefántcsonttorony lett az eszményem.”¹⁸

Ám az 1950-es önreflexióból kiderül, hogy Szabó István hamarosan elégedetlenné vált ezzel a „szecesszionista” színezetű írói programmal is. Azok a prózapoétikai elképzelések, amelyek 1956-ban megjelent első kötetét, *A lázadót*, pontosabban annak néhány, modernebb szemléletű novelláját (majd az 1963-as *Varázslat kertje* kötet legtöbb darabját) jellemezték, már ekkor kezdtek körvonalozódni benne: „Én nem tudom pártolni sem a kommunistákat, sem a nyugatiakat – de már látom, hogy a falut, ezt a fölkvart, zöngő méhkast, a vajúdó, szörnyű jelent ábrázolni kell. Gőg nélkül mondhatom, hogy jól ismerem az állapotokat, s talán meg is tudom írni, csak egy bizonyos magaslatra van szükségem, mint a tüzéségi megfigyelőnek.”¹⁹

Valóban: öt évvel a fenti sorok megírása után a Cserszegtomajról tartósan Budapestre költöző és rangos irodalmi lapokban publikáló Szabó István már ennek az új írói hitvallásnak a jegyében vetette papírra *Vacsora*, *Készülődés* vagy *A légy* című elbeszéléseit. Az író e műveiben nem tért ki saját jelenének társadalmi problémái elől, olyannyira nem, hogy – Farkas László szavait idézve – az 1945 utáni, „életmódjában is, moráljában is változó falu krónikása lett”.²⁰ Az említett alkotások nem agitatív célzatúak, nem sematikusak, nem – vagy csak kis mértékben – tükrözik a korszak hivatalos ideológiáját, de nem is élesen kritikusak, inkább csak óvatosan távolságtartók a fennálló rendszerrel szemben.

Szabó István vidékébrázolásában a lélektani (illetve a szociálpszichológiai) szempontok kapnak meghatározó szerepet, kevésbé a politikaiak. Elsődlegesen azt vizsgálja, hogyan hatott a falusi emberek társas kapcsolataira a II. világháborút követő, felülről végrehajtott radikális társadalmi-gazdasági „modernizáció”. Emellett – tágabb összefüggésben – az „archaikus” paraszti értékrend átalakulásának, felbomlásának konfrontációk sorával együtt járó folyamatát is nyomon követi. Miközben pontosan tisztában van azzal, hogy az utóbbi kérdésirányt csak részlegesen, elhallgatások árán, a cenzurális kényszerek tudomásulvételével, a politikai tabutémák kerülgetésével érvényesítheti az adott körülmények között.

•

Szabó István természetesen merőben másként viszonyult a Móricz Zsigmond nevével megjelenített prózahagyományhoz, mint a szocialista realizmushoz.

Egy 1952. november 18-án, Némethy Endrének írott – ez idáig publikálatlan – levelében nyíltan vallott arról, hogy az akkor már tíz éve halott Móriczot normadó tekintélyként, voltaképpen a felettes énjeként tartja számon. Azt is leszögezte, hogy az írók és az irodalom közösségi felelősségvállalásával kapcsolatban hitelesnek és érvényesnek tekinti Móricz Zsigmond alkotói szerepfelfogását. Móriczra hivatkozva úgy látta: íróként nem mentesítheti magát az alsóbb társadalmi csoportok iránti szolidaritástól, a népi (nemzeti) elkötelezettségtől; műveiben szilárd etikai alapállást kell felmutatnia – felszínes iróniától mentes komolysággal. Mindazonáltal azt sem tagadta, hogy erőteljesen hat rá egy egészen másfajta írói szemlélet is: a Krúdyé, amely a hedonizmus, a játékosság és az esztétikai önelvűség fogalmaival társítható. „Krúdy Gyula szelleme azt sugallja: füttyülj rá, ott vannak az emlékek, a vibráló hangulatok, az élet titokzatos szépségei, ott vagy te magad, azzal törődj, s ne hederíts a külvilág ocsmányságaira. De Móricz Zsigmond szelleme erősebb: megrázza az üstökömet, s azt mondja: írónak, magyar írónak lenni súlyos felelősség. Egy szerencsétlen nép fia ilyen szerencsétlen korban nem üzhet felelőtlen játékokat. Író vagy – felelős vagy: ordítja a robusztus óriás nagy művein keresztül, s mit tehetek? Vállalni kell a felelősséget, Móricz Zsig-

mond intése nélkül is, mert látom e nyomorult nép iszonyú problémáit, züllöttségét, élethalál-harcát. Egész évben Krúdy és Móricz között hányódtam, küzdöttem e két nagy fantóm [sic] ellen, s végül oda lyukadtam, hogy nem szabad elárulnom egyiket sem a másik javára, hanem össze kell ötvöznöm mind a kettőt, hogy egyszerre legyek művész és felelős író.”²¹

A pályakezdő Szabó úgy írta le íróvá válásának folyamatát, mint ingamozgást – két, markánsan különböző alkotói eszmeiség között. Ugyanakkor hajlandónak mutatkozott arra, hogy nyugvópontra juttassa ezt az általa kreált és egyúttal belsővé tett vitát. Nem látott leküzdhetetlen nehézséget abban, hogy összeegyeztesse egymással – önmaga számára – a Móricz és Krúdy neveivel jelölt írói értékrendeket. Meggyőződésévé vált, hogy akkor jár el helyesen, ha Móriczcal korigálja Krúdyt, Krúdyval pedig Móriczot.

A fiatal Szabó István, aki az „újabb” befolyásos poétikai paradigmától, a szocialista realizmustól egyértelműen idegenkedett (még ha az 1950-es évtized második és harmadik harmadában nem is tudott teljesen intakt maradni a hatásától), a „régebbit”, az úgynevezett „móriczi örökséget” a megszokottsága, a túlzott ismerőssége, a túl könnyen követhetősége miatt érezte egy idő után teherterhelnek. A saját, csak rá jellemző, egyúttal korszerű írói hang artikulálásáért küzdött, és úgy vélekedett, hogy ezen a téren csak szerény eredményeket tud elérni, mert gúzsba köti a Móricz-hatás, illetve nem képes kitörni a naturalizmussal számos ponton érintkező hagyományos realizmus korlátai közül. 1955-ben Kodolányi előtt is világossá tette, hogy gyakorló íróként nem elégítheti ki az őt és nemzedéktársait tartósan szuggesztíója alá vonó „móriczi örökség” pusztá megőrzése, újra elmondásként értelmezhető közvetítése: „Én mást akarok, nyűgnek, koloncnak érzem a móriczi örökséget, ezt az agyontaposott utat. Ötven év óta minden magyar író ezt járja, Krúdy kivételével. Stílusban teremtettek önállót, szemléletben, tárgyválasztásban is (Maga és Tamási), de a móriczi módszerek ma is uralkodnak, s mi, fiatalok is ezt nyűjük, mint valami csodacipőt. Tovább kéne lépni előre.”²²

Az az általánosító megállapítás, hogy a századelőtől az 1950-es évekig jóformán az összes magyar prózaíró Móricz nyomdokaiban jár, nyilvánvalóan téves és talán megmosolyogtató is. Ám ha Szabó István állítását kifejezetten a népi irodalomra vonatkoztatjuk, el kell ismerni, hogy a pályakezdő író kritikája nem megalapozatlan. Ahogyan Móricznak ha nem is a teljes életművére, de a legismeretesebb, legtöbbet olvasott – és az 1945 (1948) utáni évtizedek kultúrpolitikája által leginkább kisajátított – alkotásaira, a népi írók műveinek többségére is jellemző a társadalomkritikai tendencia, a Margócsy István által kiemelt sorsdeterminizmus,²³ a sötét látásmód és a történetelvűség. Kevésbé érvényesül viszont ezekben a munkákban a filozofikus elmélyültség, a fantasztikum iránti fogékonyság, az epika szubjektíválására való törekvés, az autoreflexivitás, a nézőpont-váltogatás, a differenciált nyelvi megformáltság.²⁴

Az ifjú Szabó István maga is pontosan érezte, hogy szakítania kellene a 20. századi magyar szociografikus realizmus kiüresedett konvencióival. Mi több: megfontolandónak találhatta Kodolányi János és Nagy Péter intelmeit is, akik arra hívták fel a figyelmét, hogy esztétikai vonatkozásban súlyosan problematikus az a végletekig vitt naturalizmus, amely – első alkotói korszakában – egyoldalúan meghatározta művészi látásmódját. Előbb Kodolányit idézzük, aki a következő észrevételeket tette, miután elolvasta Szabó 1951-ben íródott – és azóta elveszett – regénytöredékét, a *Hajnali ködöt*: „Hanem micsoda túlhajtott naturalizmus ez! Nem hinném, hogy életképes módszer. És milyen borzalmas világ! *Milyen embertelen!* Én magam sem vagyok éppen vak, szembenéztem sok szörnyűséggel,

de ezzel a világgal megborzadva állok szemben. Csupa gyűlölet, csupa gyilkos vetélkedés, irigység, öldöklés, idegesség, csupa szörnyűség. Micsoda fiatalság ez? Micsoda életundor, unalom, cinikus, alvilági közöny, vagy káröröm! [...] Hogy hová torkollik mindez az alattomban kanyargó aljas, romboló indulat, nem tudom, mert nem ismerem a regény tervét. Azt sem látom, van-e ebből a posványból kiút. De azt kell mondanom, hogy korunknak ijesztő képe, a felülkerült Alvilág maga s itt-ott olyan erős képzelettel formáltad meg, ami megint valódi íróra vall. A nagy kérdés azonban mégis csak filozófiai: lehetséges-e a naturalizmusnak ez a foka, egyáltalában művészet-e a naturalizmus és nem csupán egy kultúra bomlási terméke, helyes-e a szemmel látható, ujjal tapintható valóságot valóságnak tekinteni. Erről nem vitatkozom. Belső fejlődésednek kell majd megadni ezekre a kérdésekre a feleletet.”²⁵

Szabó István három évvel később, 1954 elején, immár budapesti egyetemistaként találkozott az Írószövetség úgynevezett „nevelési osztályát”, a Fiala Írók Munkaközösségét felügyelő Nagy Péterrel. A befolyásos kommunista kultúra-szervezőkhöz többnyire gyanakvással viszonyuló fiatalemberben – meglepő módon – pozitív benyomást keltett a cinikus stílusáról ismert irodalomtörténész. (Ironikusan megjegyezhetnénk: mintha ezúttal nem működött volna kielégítően az ügynökfelismerő képessége.²⁶) Nagy Péter kíméletesnek nem nevezhető, de konstruktív bírálatot fogalmazott meg Szabó novellái kapcsán, amelyet a szerző jogosnak érezhetett. Ez már abból is sejthető, hogy Kodolányinak 1954. február 14-én írott levelében nem kommentálva idézte, hanem – mondathatárokon átívelően – egyes szám első személyűvé transzponálta (belső monológra emlékeztető szövegbe helyezte át) az irodalmár sorjázó kritikus megjegyzéseit, problémafelvetéseit: „Miért nem érdekel az alkotó, építő ember, miért csak a lelkiileg elesettek, a nyavalygók és félresiklottak foglalkoztatnak? Alakjaim nem a foglalkozásukat űzik, hanem dorbézolnak s ölnek, vagy álmodoznak és minden apróságra érzékenykednek. Írásaim kegyetlenek, sok bennük a vér, a gonosz, a sátáni. Miért nem látom meg a normális embereket? Miért csak a szörnyűségek, a tragédiák foglalkoztatnak?”²⁷ (Igaz, a mondattömb legvégén már egyes szám harmadik személyű igealak szerepel: „Ilyen kérdésekkel állt elélem.”²⁸)

Az érett alkotó utóbb megfogadta Kodolányi és Nagy Péter tanácsait, és nem folytatta a tragikus hangoltságú naturalizmus és a „népi grand guignol”²⁹ hagyományait. Emberképe árnyaltabbá, ábrázolásmódja kifinomultabbá vált. Újabb korszakaiban tartózkodott attól, hogy szélsőségesen kiélezze a novelláiban megformálódó konfliktusokat, amelyeket már nem annyira a tettlegességig fajuló cselekvés, inkább a verbalitás, a dialógusok (vagy éppen a testbeszéd) szintjén jelenített meg – gyakran jelzésszerűen. Cselekményben egyre szegényebb történeteit már nem juttatta el az elhúzódó krízisig, a katasztrófaszerű végkifejletig – ám a változó világ érzelmi, érzületi és értékfeszültségeinek bemutatásával továbbra sem maradt adós.

JEGYZETEK

¹ Elegendő csak arra utalni, hogy Szabóval, Sántával és Csurkával szemben Galgóczi (vagy a felsorolt alkotóknál néhány évvel idősebb, de szépíróként nagyjából velük egy időben jelentkező Fekete Gyula) nem is volt szerzője az antológiának.

² VAJKAI Aurél a következőképpen határozta meg a hegyközség fogalmát – Cserszegtomaj, Gyenesdiás és Vonyarcvashegy példái nyomán: „[...] tanyaszerű településforma, amennyiben a lakóház és a gazdasági épület közvetlen közelében terül el a szőlő, a szántó, a kert, vagyis az

egész földbirtok. Utak szelik át az egész vidéket, keresztül-kasul, ennek ellenére kifejezett utcát alig találunk, s nehezen alakul ki a hegyközség közigazgatási, kereskedelmi, kulturális központja is." *Cserszegtomaj. Egy Balaton menti hegyközség útja*, Kortárs, 1967/3, 471.

³ VAJKAI Aurél, *A paraszti munka betanulása = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 14. kötet (Történelem), szerk. KRALOVÁNSZKY Alán, Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, Veszprém, 1979, 293–299. (Német nyelvű rezümé: 300.) – Vajkai esettanulmányáról lásd S. LACKOVITS Emőke kongeniális elemzését: *Vajkai Aurél, a néprajztudós-muzeológus*, Honismeret, 2003/6, 12.

⁴ Ám nem szabad megfeledkezni arról, hogy Vajkai Aurél 1979-es publikációja „*Mindezt az öreg-től tudom*” címmel, rövidített formában is megjelent – öt évvel később, az Új Írás 1984/10-es számában. (A közlemény oldalszám-intervalluma: 47–53.) Az irodalmi folyóirat a Vajkai által beszéltetett (és ezúttal meg is nevezett, sőt: a cikk szerzőjeként feltüntetett) Szabó István töredezett szerkezetű beszámolóját – a néprajztudós rövid összekötő szövegeivel együtt – nem jelentéktelen hűzásokkal közölte újra. Az eredeti dolgozat értekező részei (és a többi adatközlő csekély terjedelmű megszólalásai) kimaradtak ebből a változathoz.

⁵ *Kodolányi János és Szabó István levelezése*, szerk. CSÚRÖS Miklós, Holnap, Budapest, 1999, 3. – A datálatlan levél valamennyivel 1949. június 7-e előtt íródott.

⁶ Szabó István és Hajdú Péter kapcsolatáról lásd még: CSILLAG Mária, *Szabó István*, Új Írás, 1991/9, 84.

⁷ BERTHA Bulcsu, *Györe Imre = Délutáni beszélgetések*, Szépirodalmi, Budapest, 1978, 260.

⁸ Szabó István, *Utam a könyvek birodalmában = A Magyar Népi Művelődési Intézet 1946–1948. Története és dokumentumok*, írta és a dokumentumokat közreadta HARSÁNYI István, szerk. KOVALCSIK József, Országos Közművelődési Központ, Budapest, 1988, 248–261.

⁹ *Kodolányi János és Szabó István levelezése, i. m., 24.*

¹⁰ JANKOVICH Ferenc, *Bírálat*, Új Hang, 1954/2, 40–42.

¹¹ Szabó István levele Vajkai Aurélnak, d. n. [1953. augusztus], Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirat-tára, V. 6234/19.

¹² A „Cserszegtomaj égi mása” kifejezés Győri Jánostól származik. Lásd: *Egy gyötrődő tehetség-ről*, Új Írás, 1976/6, 17.

¹³ A cserszegtomajiak „polgári” öntudatáról lásd még VAJKAI Zsófia meglátásait: *Vajkai Aurél és Cserszegtomaj*, Honismeret, 2003/6, 14.

¹⁴ A cserszegtomajiak individualista szemléletéről lásd Vajkai Aurél gondos megfigyelésen alapuló következtetéseit: „Kis földecske, kis birtok, de a legtöbbször ez közvetlen a ház előtt, mögött, oldalt következett, körülvéve azt, a gazda mindennap láthatta, gondolhatta, s érthető, hogy az ilyen tanyaszerű település individualistává nevelte az embert, aki a saját földjének határain túl már nem tekintett.” *Cserszegtomaj. Egy Balaton menti hegyközség útja, i. m., 473.*

¹⁵ *Kodolányi János és Szabó István levelezése, i. m., 54–55.*

¹⁶ Lásd Győri János visszaemlékezését: *Ember-melegért dideregve. Szabó István-dokumentumok*, Holmi, 1990/11, 1291.

¹⁷ *Kodolányi János és Szabó István levelezése, i. m., 38.*

¹⁸ *Uo., 40.*

¹⁹ *Uo., 41.*

²⁰ FARKAS László, *Szabó István lázadása és hűsége*, Új Írás, 1984/10, 54.

²¹ Szabó István levele Némethy Endrének, 1952. november 18., Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirat-tára, V. 4946/2.

²² *Kodolányi János és Szabó István levelezése, i. m., 173–174.* (Az idézett szöveg 1955. február 14-én íródott.)

²³ MARGÓCSY István, *Sárarany = A magvető nyomában. Móricz Zsigmondról*, szerk. SZABÓ B. István, Anonymus, Budapest, 1993, 19.

²⁴ Talán akadna olyan értelmező, aki a pszichológiai árnyaltság – állítólagos – korlátozottságát is megemlítené itt, de véleményünk szerint ez a szempont nem feltétlenül illik bele a fenti felsorolásba.

²⁵ *Kodolányi János és Szabó István levelezése, i. m., 61–62.*

²⁶ Nagy Péter 1951-től dolgozott az állambiztonság ügynökeként „Borisz” fedőnéven. Lásd: SZŐNYEI Tamás, *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet*, 1, Noran Könyvesház, Budapest, 2012, 560.

²⁷ *Kodolányi János és Szabó István levelezése, i. m., 159.*

²⁸ *Uo.*

²⁹ A „népi grand guignol” kifejezés Németh Lászlótól származik. Figyelemre méltó, hogy a *Tanú* kritikusai éppen Szabó István mesterének, Kodolányi Jánosnak a fiatalkori – még egyértelműen naturalista ihletésű – rövidprózája kapcsán használta ezt a fogalmat: „[...] ha a népszínmű a derű érdekében kever össze cigányzenét, muskátlis ablakot, gentlemanszívű haramiát, itt a magzatelhajtás, heptika, földéhség, egyke-rendszer, bestialitás, kuruzslás szövetkezik egy népi Grand Guignol-ban.” N. L.: *Kodolányi János novellái* [1933] = *Uő: Két nemzedék*, Magvető és Szépirodalmi, Budapest, 1970, 534.

BOZÓK FERENC

Örkény István, a piarista diák

Az életrajzot és életpályát jól ismerők számára közismert, hogy Örkény nemcsak piarista diák volt, hanem szívesen reflektált piarista diák mivoltára, tanáira, osztálytársaira azokban az években is, amikor a történelmi klíma inkább ennek elhallgatását vagy bagatellizálását tartotta volna „szerencsésnek” vagy „kívánatosnak” egy írói karrier felidézése vagy a karrierre vonatkozó, főként interjúkérdésekben történő retrospekciók esetén. A gazdag „felsőpolgári” családból származó diáknak meghatározó emlékeket és élethosszig vitt tartalmas poggyászt, spirituális és szellemi „muníciókat” adott a piarista iskola. Lázár István, Örkény monográfiaírója így fogalmaz: „Első iskolájáról Örkénynek nincs mondanivalója.”¹ Mármost az általános iskoláról. Az tudható, hogy az elemi alsó négy osztályát 1918-tól 1922-ig végezte, mivel 1922 szeptemberében már a budapesti piarista gimnázium I/A osztályának névsorában szerepel, tollal Örkény István György néven jegyezve. A Kegyestanítórendiek Budapesti Főgimnáziuma neve 1925-től a Magyar Kegyestanítórend Budapesti Gimnáziuma intézménynévre változik, és a 206. tanévet kezdi meg, mikor Örkény tíz és fél esztendősen az iskola tanulója lesz. 1922-ben a gimnázium igazgatója dr. Lóky Béla (1871–1946), 1925-től dr. Kisparti János (–1940). Ők Örkény iskolai éveiben az igazgatók. A húszas években a piarista iskola is fájdalmasan, frusztráltan és dacosan reagált a trianoni traumára, de nyitott, ekkor már két évszázados befogadó tradíciójából fakadó tág horizontú szellemisége megmaradt. „Ami az iskolában számomra felejthetetlenül és máig ható érték maradt, az elsősorban az, hogy én egy olyan világban nőttem fel, amely tele volt nemzeteket gyűlölő uszításokkal, például a revíziós törekvések jegyében a szomszéd népeket gyalázó hangulatokkal – és ez a piaristáknál nem létezett. Ennek a szerzetesrendnek főleg Közép- és Dél-Európában voltak iskolái, nagyon sok országban. Tehát maga az a tény, hogy a mi tanáraink egy olyan szerzetesrend papjai voltak, amely nemzetközi, meghatározta, hogy a nevelés az uszító, másikat lebecsülő hangot soha nem ismerte, soha nem használták. A hazaszeretnek ezt a tisztességes módját hordom a véremlékben azóta is, és ezt tőlük kaptam.”²

A piaristák provincializmustól mentességük, nemzetközi horizontuk ellenére nagyon büszkék a nemzeti-szellemi örökségükre. Az iskolai dokumentumokban, évkönyvekben és ünnepeken hazafiként emlékeznek az iskola korábbi jeles diákjaira. Örkény diákkorában, a húszas években már olyan jeles piarista diákokat tartanak számon, mint például Petőfi, Vasvári, Jósika, Széchenyi, Vörösmarty, Vámbéry stb. Kegyelettel őrzik a háborúban elesett tanárok és diákok emlékét is. Amikor Örkény a piarista iskolába járt, 750 körüli tanulója volt az iskolának, nagyjából 33 piarista tanárral. Az iskola nyitott és befogadó szellemisége ellenére a magas követelmények miatt a lemorzsolódás jelentős volt, tehát a kegyes atyák ha nem is kegyetlen, de azért szigorú iskolát működtettek. Bizonyosság erre Örkény osztálya is, ahol 79 volt a kezdő tanulói létszám, ám az érettségiig csak 37 diák jutott el. Örkény osztályfőnöke az első négy évben Német Károly (1873–1930) magyar–latin, a második négyben pedig Vézner Károly (1892–1975) görög–latin

szakos tanár volt. Örkénynek osztálytársai voltak olyan, később ismertté vált kortársak, mint Boldizsár (akkor még Bethlen) Iván, a párhuzamos B osztályba járt Szabó Zoltán, *A tardi helyzet* és a *Cifra nyomorúság* írója, valamint Thurzó Gábor (az értesítőben Rutterschmidt Károly néven). Közülük az értesítő tanúsága szerint Szabó Zoltán volt a legjobb tanuló. Örkénynek Németnél három éven át jelese, majd négyese volt. Kiss József (1902–1969) mindvégig csak elégségest adott neki. Saját állítása szerint Örkény hetedikben (Kiss Józsefnél) megbukott magyarból. „Kisebb konfliktusom volt: hetedikben megbuktam magyarból. Ami egy író múltjában elég csúnya szeplő. De nem valamiféle Adyt lobogtató, lázadó ügyben kerültem szembe a magyartanárommal, hanem kizárólag készültségem miatt buktatott meg – és különben is teljesen igaza volt.”³ Ha ez igaz, akkor az elégtelen a félévi értesítőjében lehetett, mivel a tanévet záró értesítőben az év végi osztályzata elégséges volt. Örkény, immár felnőttként, reflektálva iskolai tanulmányaira alázatosan elismeri, hogy tanárai jogosan adtak neki magyarból gyenge osztályzatokat, mert pimasz és lusta volt, egyszóval: kamasz. Petőfi sem volt jó tanuló a piarista értesítő szerint. Nem is reagált később egyetlen írásában sem pesti piarista tanulmányaira, bár a *Deákpályám* című versében elismeri, hogy akadtak tanulmányi gondjai: „Diligenter frequentáltam / Iskoláim egykoron, / Secundába ponált mégis / sok számár professorom.” Az Örkénnyel párhuzamos osztályba járó (Szabó Zoltán osztálytársa) Ottlik Géza se volt jó tanuló, több tantárgyból, de még magatartásból is csak elégséges volt. Később Pilinszky (szintén piarista diák) sem számított kiemelkedően jó tanulónak. Örkény 1930 májusában érettségizett.⁴ Az írásbeli vizsgákra május 19-én, 20-án és 21-én kerül sor. Irodalomból ezt az írásbeli tételt kapta: „Arany János mint a magyar epika újjáteremtője. (A *Buda halála* alapján)”. Június másodika és ötödike között szóbelizett az osztály. Érettségi elnökük Wolkenberg Alajos apostoli protonárius, egyetemi tanár volt. Tizennégyen jelesen, tizennyolcan – köztük Örkény István – jórendűen érettségiztek. Örkénynek egyébiránt a magyar írásbeli érettségi is csupán elégségesre sikerült, ám a szóbelijének osztályzata: jó. Jobban ment neki a görög nyelv, amelyből kiegészítő érettségi vizsgát is tett, jeles eredménnyel. Az értesítő utolsó rovatában a következő, summázó kérdés: „Érettnek nyilvánítatik vagy nem?” A kézzel beírt válasz: „Jól érett.”⁵

A hetvenes évek közepén Barta András kérdezte Örkényt a piarista diákveiről: „Amikor én a húszas években a Piarista Gimnáziumba jártam, ez az iskola hírében, nevében az elsők közt volt az országos ranglistán. Most gondolkoztam először azon, vajon mivel érdemelte ki ezt a hírnevet, hiszen ott is voltak jó, közepes és rossz tanárok. Összhatásában kellett lennie valaminek, ami a többiek fölé emelte. Ezt az én saját sorsomon is le tudom mérni, hiszen az akkor még nyolc tanéves gimnázium életemnek legdöntőbb szakaszára esett. Gyermekeként mentem oda, és felnőttként léptem ki a kapuján. E nyolc év alatt történt velem valami, amit ha egyetlen és látszólag nem sokat mondó mondatban sűrítének, azt mondanám: az iskola kíváncsi emberré formált, »kérdező lényé« – hogy Lukács György meghatározását idézzem. Azt hiszem, ez a legtöbb, amit az iskola a természetes alapműveltség mellett adhat a diáknak.”⁶ A kérdező és állandó párbeszédet folytató emberré nevelést hálásan idézik fel Sík Sándor szegedi egyetemistái is (Radnóti Miklós, Ortutay Gyula, Tolnai Gábor), akik hálásak, hogy Sík professzornál mindent meg lehetett kérdezni, és felnőtt vitapartnerként tekintette őket.

Örkény nem nagyon hitt az iskolák „szellemében”. Inkább afféle nevelési „individualista” szellemiséget vallott. Az iskola szellemisége, struktúrája és metodológiája helyett inkább a pedagógus személyiségét és egyéni karizmáját

vélte döntő hatásúnak a diák lelkére és szellemére: „talán éppen azért, mert nálam ez a fejlődés egy személynek volt köszönhető. Amit az is bizonyít, hogy négy évtized távlatából már csak rá emlékszem úgy, hogy arcát, hangját, gesztusait is fel tudom idézni. Ez Vékey Károly, az osztályfőnököm, aki egyébként latinra és görögre tanított. Olyan tárgyakra tehát, amelyekkel hivatásszerűen soha többé nem foglalkoztam. Ezt azért említem csak, mert meggyőződésem, hogy a jó tanár hatása nem szakmai természetű, hanem az ifjúkori magatartás fejlődését befolyásolja. Másként kifejezve: egy jó angoltanár is nevelhet matematikai zseniket és viszont.”⁷ Vékey Károly azonos azzal a fentebb már említett Vézner Károllyal, aki az utolsó négy évben osztályfőnöke volt Örkénynek. (Boldizsár szóbeli közlése: nyolcadikosok voltak, amikor Véznerrel Vékeyre magyarosította a nevét.) Nemcsak írónk, hanem a többi osztálytárs is hálával emlékezik Vékeyre. Jó tanár volt, ismerte, szerette tanítványait, igazán azonban – Örkény szavaival – „a latin és a görög nyelvet szerette, úgy szerette, hogy mi, a padban ülők is azt éreztük, hogy a legfontosabb a világon a latin és a görög nyelv megismerése. Pedig feladata elég hálátlan volt, mert végül is fiatal kölykök előtt halott világra nyitott ablakot – miniket pedig akkor a foci érdekelt, és az élő, valóságos világ. Ha Vékey tanár úr példája általánosítható, akkor azt kell gondolnom, hogy az a bizonyos kíváncsiság, melyről már beszéltem, ragályos. Vagy inkább: átadható, továbbítható, és ami a legfontosabb, emberi magatartássá kiteljesíthető.”⁸

A „vékeyzmus” hatását később íróként, kiérlelt alkotóként is képes volt alkalmazni: „Vékey tanár úr magatartása ma is modell a számomra; ez az, ami a legfogékonyabb éveimben a véremmé vált. A kérdezés, a világ faggatása, a jelenségek lecsupaszításának vágya. Lehet, hogy minden írónak ez a módszere, de csak magamról tudom biztosan, hogy minden leírt mondatom után egy pillanatig megállok, mintha azt kérdezném: Miért?... Mintha mindig Vékey tanár urat látnám magam előtt, úgy érzem, hogy amit én lényegesnek, tehát fontosnak tartok, az az olvasónak is fontos... Az idő szitálása az, amely az ő módszerét mint modellt kialakította bennem. És azután módszerét egy tőle idegen területen alkalmaztam, csak most érzem, hogy milyen szoros összefüggés van az én akkori latintanulásom és mai drámaírásom között.”⁹

Örkény István már felnőttként is igyekezett számon tartani az osztálytársait, és gyengéd szeretettel, nosztalgiával idézte emléküket. Hosszabb novellában állít emléket a régi társaknak, jórészt álneveket használva: „A VIII. Á teljes gyászjelentése azonban nem ez. E kilencen kívül, akiről semmit sem tudunk, van még nyolc, akiről tudjuk, hogy meghalt. Akiről tudjuk, miképpen halt meg. Van idő, amikor nemcsak az jellemző, miképpen élnek egy nemzet polgárai, hanem az is, hogy miképpen halnak meg. Nyolc halottunk: nyolc fájdalmas változat. Közülük csak egy végezte – mint mondják – természetes halállal: elvitte egy tüdőgyulladás. Bárha ez is természetellenes, ha meghal egy harmincéves ember; hát még ha nyolc hal meg, s hogyan! Kettő megfagyott a szovjet fronton; egyik elesett a budai kitörésnél, egy másik egy külön – hatszemélyes – kitörési kísérletnél Rómaifürdőn. A nyilasok kettőt végeztek ki: az első szembeszállt velük, a másik zsidó volt. Elvitték a hullát temetni, meztelen holttestét a Károly körúton találták meg másnap. A nyolcadik csak nemrégén halt meg, nyugaton, a fronton szerzett nyavalyájában... De a többi él. Negyvenkettőből huszonöt. Tehát él huszonöt. [...] Tűnődve nézem a névsort; akiket áthúztam, a halottak és elkallódottak, ők voltak azok, akiknek jövőt jósolt mindenki. Aki kiugrott a startnál, nincs ma sehol. »Sokra viheti« – mondták –, s hová lett? [...] Itt van valahol, s ha belehalok, se bírom meghamisítani a nevét, kimondom, lesz, ami lesz, itt van Krazsóf Kajetán. Ötödikben békát

hozott az iskolába, latinórán a béka elugrott, ide-oda huppant, még brekegett is... Kajetán csendesen eltávozott. »Sosem lesz belőled semmi, Krazsóf« – mondta a görög nyelv tanára... Tán kár is elmondanom, mi lett Krazsóf Kajetánból. A görög nyelv kiváló tanára lett.”¹⁰

Krazsóf Kajetán (vagy akár hasonló) nevű diákot természetesen nem találtam az iskolai értesítőben, tehát a legendásított Krazsóf és a többiek is létező osztálytársak, az elbeszélésben álnéven megidézve.

„Mi lett a VIII. Á-ból? Adtunk a hazának 7 banktisztviselőt, 5 orvost, 4 mérnököt, 4 katonatisztet és 2 háborús bűnöst. Lesz, aki azt mondja: Egy tragikus nemzedék. Nincs igaza, aki ezt mondja. Hányt-vetett nemzedék, de edzett. Két iskolát járt: előbb a kegyes atyákét, aztán a kegyetlen atyáét, a háborúét.”¹¹

JEGYZETEK

¹ LÁZÁR István, *Örkény István alkotásai és vallomásai tükrében*, Szépirodalmi, Budapest, 1979.

² Életrajzi beszélgetések – Lázár István a Szépirodalmi Könyvkiadó kérésére 1978-ban folytatott életrajzi beszélgetéseket Örkény Istvánnal. Ezek részletei megjelentek: LÁZÁR, *i. m.* A beszélgetések szövege egyben csak ezt követően jelent meg. *Párbeszéd a groteszkről: Beszélgetések Örkény Istvánnal*, s. a. r. Radnóti Zsuzsa, 2. bővített kiadás, Budapest, Magvető, 1986.

³ Boldizsár Iván kiegészítése: „Abban a két párhuzamos osztályban, amely 1922-ben járt elsőbe, és harmincban érettségizett, voltunk néhányan Thurzó Gáborral, Szabó Zoltánnal, Radó Györggyel, akik már hatodikban-hetedikben írtunk verseket, beszéyleket, magyar dolgozatainkra jeles osztályzatokat kaptunk. Örkény nem lépett be ebbe a gittegyletbe, magyarból és irodalomból annyira nem jeleskedett, hogy egyszer, félévben – mondjam? ne mondjam... Ha nem a meghökkentés magyar mesteréről volna szó, elhallgatnám, de így az ő stílusához vagyok hűséges: hatodikban vagy hetedikben Kiss [József] tanár úr félévben elhúzta. Év végére már jó-ja volt.” (BOLDIZSÁR Iván, *Korosztályi sorok a hatvanéves Örkény Istvánról = A szárnyas ló*, Budapest, 1975, 334.)

⁴ *Kimutatás a budapesti kegyes-tanítórendi gimnáziumban 1927–1931-ben megtartott érettségi vizsgálatokról* = Magyar Piarista Rend Központi Levéltára, Budapest.

⁵ *Uo.*

⁶ BARTA András, „Leküzdhetetlen kíváncsiságra nevelni” – *Beszélgetés Örkény Istvánnal*, Magyar Nemzet, 1974. szeptember 15., 11.

⁷ *Uo.*

⁸ *Uo.*

⁹ *Uo.*

¹⁰ ÖRKÉNY István, *Mi lett a VIII. Á-ból? = A mesterség titkaiból – Arcképek, korképek*, szerk. RADNÓTI Zsuzsa, Budapest, 2003.

¹¹ *Uo.*

SEBŐ PÉTER

Narratívák nélkül

A természettudományos oktatás értelmezési keretének eltűnéséről

Nádasi Mária egy alkalommal a tanári hitelességről szólva úgy fogalmazott: ennek egyik meghatározó pillanata az, ahogyan belépünk egy osztályba: nem „beossonni” kell egy tanórára, hanem „be kell lépni”. Csányi Vilmos a Kortárs idei márciusi számában ugyanezt erősítette meg számomra: vissza kell szereznünk a tanári hitelességet – mégpedig úgy, hogy az iskolát újra a tudás értelmezésének templomává próbáljuk tenni. Lehet, hogy mindez utópia, de még ha az is, igazodási pontként kiváló útmutató.

Ma van valami különös csend a tanári szerep körül. S ezzel együtt úgy érzem, a mondatok, amelyek a tanórán elhangzanak, mintha már nem mindig találnának közös térre a diákokkal. Mintha a tudás, amit tanárként közvetítünk, elveszítette volna az alapjait – nemcsak a tanári tekintély meggyengülése miatt, hanem mert megszűnni látszik az a közös értelmezési mező is, amelyben ez a tudás érvényessé és meggyőzővé válhatott. Egyre kevésbé világos, hogy milyen világképre épül, kinek és mire szolgál, és mi különbözteti meg az iskolai tudást az interneten fellelhető információtömegetől. Ha nincsenek világos alapfogalmaink, közös értékeink és elismert értelmezői szerepek, a tanítás maga és az ezt közvetítő tanári szerep is súlytalanná válik. A tanári tekintély ma már nem magától értetődő – tűnékeny szerep, egy talán sosemvolt pozíció emlékképe. A fő kérdés talán nem is az, hogy mit tanítunk, hanem hogy van-e még narratíva, amelyben értelmet nyerhet a tanítás maga.

I. OKOK VAGY TÜNETEK

A közoktatási rendszerrel szembeni mindennapos csalódottság érzése azon kevés dolog közé tartozik, amelyben szinte teljes az egyetértés az oktatás szereplői között. Ez az érzés felerősíti a diszfunkciók és a hatékonysághiány tapasztalatát, tovább mélyítve a válságtudatot. Mindez akár pozitív hatással is járhatna – ha valóban gondolkodásra és cselekvésre ösztönözne. Ehelyett sokan szinte megoldhatatlannak látják a problémákat: olyan összetett, egymásba fonódó negatív jelenségekkel állunk szemben, amelyek önmagukat is erősítik, és így szinte bárhonnán próbálunk is hozzálátni a korrekcióhoz, reménytelennek tűnik. Érezzük a pedagógiai tartalmak, módszerek és struktúrák elavultságát, a célok homályosságát – sőt néha azok hiányát is. A tanácstalanságot a rendszer lassú és nehézkes reakciói csak tovább fokozzák.

Mindez a természettudományos oktatásra nézve még hangsúlyosabban igaznak tűnik. A válság tüneteire és okaira felsorakoztatott érveink szinte kifogyhatatlanok – és gyakran nehéz eldönteni, melyik a kiindulópont, és melyik a következmény. A tananyag túlméretezett, tartalmilag korszerűtlen és életidegen. Felfoghatatlanul absztrakt, a diákokat nem érdekli, nem értik és nem érzik hasznosnak – így sem a tudatos, mindennapi döntéshozatalhoz, sem a felsőoktatásra való felkészüléshez nem nyújt megfelelő alapot. A tanítás módszertana – a tábla, a kréta és a kísérletelemzés – nem illeszkedik sem a 21. század tanulási elvárásaihoz, sem az alfa generáció képernyőkhöz, szimulációkhoz, játékhöz és permanens élményhez szokott közegehez.

Az alacsony óraszámok miatti hiányérzetet csak tovább fokozza a szaktanárhiány és a tanárképzés színvonalának romlása. A tananyag célrendszere sem világos: az érettségire való felkészítés, a felsőoktatási alapozás vagy a mindennapi élethez szükséges tudás átadása len-

ne a prioritás? Miközben a diákok egyre természetesebben mondják bármire: „erre semmi szükségem”. S mi magunk sem tudjuk biztosan, valóban szükséges-e az iskolában megalapozni a hétköznapi világ működését lehetővé tevő tudományos tudást – és ha igen, hogyan tehető ez meg anélkül, hogy a tudomány logikáját követő, sokszor nehezen befogadható fogalmi rendszert is megtanítsuk.

Pedig ha körülnézünk, világosan látszik: életünket egyre inkább a természettudományokra épülő műszaki tudás határozza meg. Műanyagok, műtrágyák, növényvédő szerek, műhús, génszerkesztés, tartósítószer, gyógyszerek, oltások, akkumulátorok, tiszta ivóvíz, üzemanyagok, energiatermelés – és még hosszan folytathatnánk az ismerős sort. Ezek mind olyan területek, amelyekkel kapcsolatban nap mint nap döntéseket kell hoznunk, nemcsak politikai, hanem a mindennapi életünk szintjén is – az egészségünk, a fenntarthatóság és a jövőnk érdekében. Jogos lehet tehát a kérdés: megalapozza-e az iskola azt a tudáshálót, amelynek révén esély nyílhat megérteni a világot, vagy legalább keretet ad-e ahhoz, hogy tudatosabban viszonyuljunk hozzá?

Mindehhez hozzáadódnak – okként vagy következményként – az oktatás jól ismert általános válságtünetei is. Az iskola nehezen követi a munkaerőpiac változásait, nem készít fel a jövő bizonytalanságaira, alig-alig segíti elő a társadalmi mobilitást. Eközben gyengül a tanárok tekintélye, csökken a tanári pálya presztízse, nem is tudjuk, hogyan viszonyulunk a tankönyvpiac változásaihoz, szűkülni látszik a tanári szabadság, és általános a túlterheltség. A bérhelyzet bár javulóban, mégis bizonytalan, a diákok közötti abúzus gyakoribb, nő a teljesítménykényszer okozta stressz, romlik a tanórai fegyelem, és egyre feszültebb a szülők és az iskola kapcsolata. Ezek nem különálló problémák, hanem egymást erősítő hatások – a közoktatás jelenlegi válságának komplex tünetegyüttese.

Paradox módon azonban nemcsak maga az oktatás van válságban, hanem a válság fogalmának értelmezése is. Abban sincs közmegegyezés, mik a valódi tünetek, melyek az okok – vagy egyáltalán milyen lenne az optimális működés. A közoktatással szembeni elvárások ugyanis filozófiai, társadalmi és politikai szempontból is különböznek. Így olyan helyzet áll elő, mintha egy betegségről beszélénk, amelyről nem tudjuk pontosan, mik a tünetei, mi okozza, és milyen állapotot kellene visszaállítani.

Sokan az oktatási válság egyik okát – vagy éppen tünetét – abban látják, hogy az iskola által közvetített tudás nem készít fel az élet új kihívásaira. Ugyanakkor az elit iskolák iránti folyamatosan erősödő kereslet azt sugallja, hogy sokan mégis hisznek abban: az ott megszerzendő tudás értékes lehet. De ha a tantervi keretek, a struktúrák és a módszerek nagyjából mindenhol hasonlóak, akkor miért várnak többet ezektől az iskoláktól?

A válasz talán sejthető. Úgy vélik, ezekben az intézményekben jellemzően jobb tanárok tanítanak, korszerűbb módszereket alkalmaznak, és a versenyszellem motiváló hatással van a diákokra. Csakhogy ha valami alapjaiban elavult, akkor mitől válna értékesebbé attól, hogy jobb csomagolásban adják át? Mi értelme van „jobban tudni” valamit, ami talán már nem is releváns?

Lehetséges, hogy az elit iskolákban tanító tanárok tekintélye valóban erősebb, mert egy olyan közegben dolgoznak, ahol a múlt felől beszivárgó, átörökített értékek még ideig-óráig tartják magukat. A tanulók és a szülők is hisznek a tudás értékében, és komolyabban veszik az iskolai munkát. Mindez arra utalhat, hogy az oktatás problémája nem pusztán tartalmi vagy módszertani, hanem mélyebben strukturális és társadalmi: az iskolák közötti különbségek, a családi háttér, a tanári tekintélyhez való viszony és az oktatás társadalmi megbecsültsége sokszor döntőbb tényező, mint az, hogy maga a tanterv és a módszerek mennyire „modernekek”.

A tanári tekintély látványosan átalakulóban van – talán éppen ez az egyik legmélyebb eleme a jelenlegi oktatási válságnak. Csányi Vilmos szerint az emberi tanulás egyik alapja, hogy szívesen tanulunk a domináns egyedektől, ám a tanárok dominanciája ma sok szempontból megkérdőjeleződik. Kérdéssé vált a tanárok szaktudományi és pedagógiai tekintélye, sőt

néha az általános segítő attitűdük is. Egyre több tanári döntés válik vitatottá, legyen szó értékelésről, módszerekről vagy fegyelmezésről.

A tanár nemcsak a tudás értelmezésében veszítette el vezető szerepét, hanem abban is, hogy megítélje, mi a helyes vagy elfogadható viselkedés egy iskolai szituációban. Az iskolán belüli döntéseit gyakran előzetes vagy utólagos védelmi mechanizmusok vonják kétségbe: a tananyag kijelölésétől kezdve az osztályozáson, taneszközökön át egészen a fegyelmezésig szinte minden döntésében megkérdőjelezhető a szakmai és morális tekintélye. Még ha elvileg alkalmas is, a vád gyakran az, hogy egy adott helyzetben nem lát tisztán – például frusztráció miatt nem elég empatikus.

A probléma mélyebb rétege, hogy a tanár nemcsak a rend fenntartásáért, hanem a rend fogalmának értelmezéséért is felel. Ha ezt az értelmezői szerepet is elvitatják tőle, a nevelési folyamat erkölcsi megalapozottsága is megrendül. Így alakulhat ki az, amit nevezhetünk egyfajta értelmezési versenynek: szülők, iskolapszichológusok, kollégák, maguk a diákok, sőt újabban akár mesterséges intelligenciák is „konkurálnak” a tanár értelmezésével. De mi történik, ha a tanár már sem a tananyag kijelölésében, sem a viselkedési normák alakításában nem tekinthető legitim szereplőnek? Hová vezet, ha minden döntése fellebbezhetővé válik?

A tanár – aki nyílt tekintélyszerepet ma már alig vállalhat, mégis hatékonyak kellene lennie – így egyre gyakrabban kényszerül egyfajta „rejtőzködő tekintélyelvűsége”. Ez azonban komoly belső feszültségeket hordoz. Vajon nem azért válik ennyire törékennyé a tanári tekintély, mert maga a tanítás – a tudás átadásának narratív tere – válik egyre értelmezhetetlenebbé? A tanár, ha a nyíltan vállal tekintélyszerepet, ellenállással találkozik; ha viszont nem mutat szakmai erőt a tudásközvetítésben, szerepe gyorsan súlytalanná válik. Egy-egy jól irányzott kérdés egy nyelvi modellhez, majd ugyanaz a kérdés a tanárhoz – és ha a válaszok nem állják ki az összevetést, a szaktudományi tekintély is gyorsan meginog. Léteznek eszközök az ilyen helyzetek kezelésére, de ha ezek folyamatos használata válik a stratégiává, az is rövid idő alatt átlátszóvá válik.

Ezt fokozza a tudás tartalmi eróziója is, amely talán a múlt század hetvenes éveitől vált egyre látványosabbá. Korábban hosszú ideig úgy tűnt, hogy az iskolában megszerezhető tudás az életben való boldogulás kulcsa. Ma viszont egyre kevésbé világos, mit is értünk ezen a tudáson. Hagyományosan azt gondoltuk, hogy az iskolai tudás megalapozza az általános műveltséget, miközben előkészíti a felsőoktatási tanulmányokat, és fejleszti a gondolkodást. Ma azonban egyre kevesebben hisznek abban, hogy létezik egységesen meghatározható általános műveltség – így az erre épülő tananyagtartalom is egyre nehezebben indokolható, legitimációja kétséges, különösen abban a világban, ahol az ismeretekhez való hozzáférés korábban elképzelhetetlen mértékben kitágult. Az általános műveltség helyett előtérbe kerültek a képességek, készségek, kompetenciák, valamint a „gondolkodni tudás” fejlesztése. Ezek azonban nehezen kapcsolhatók konkrét tartalmakhoz, így a tananyag szinte minden eleme megkérdőjelezhetővé válik: fontos-e, időszerű-e, alkalmazható-e, nem túl elvont-e a hétköznapi élethez és az életkori sajátosságokhoz képest?

A tartalmi bizonytalanság különösen élesen mutatkozik meg a természettudományok esetében. Még az adott tantárgyakat tanító szaktanárok sem mindig jutnak egyetértésre abban, hogy mire van valóban szükség egy adott életkorban. Kell-e a 7–8. évfolyamosoknak ismerniük az atomszerkezetet, a kémiai kötések vagy a genetika alapjait? Indokolt-e később a klasszikus rendszertan részletes tanítása, a pókok, rákok, kagylók testfelépítése? Megjelenjenek-e a tananyagban biokémiai vegyületek szerkezetei, hidrolizáló sók pH-értékei, fenolok, éterek, oxidációs számok, komplex vegyületek, az ammóniaszintézis vagy a vasgyártás? A sor hosszan folytatható – és a sokféle vélemény önmagában is elbizonytalanítja a tanárokat. Úgy tűnik, sokszor ők maguk sem tudják, mit kellene tudni, mit érdemes tanítani. Így ahelyett, hogy a tudás értelmezőiként erősítenék a saját szakmai pozíciójukat, inkább gyengítik azt.

II. AZ ELVESZŐ TÉR

A természettudományos oktatás válságtüneteit sokféleképpen lehet értelmezni. Vitatkozhatunk a tantervi túltelítettségéről, az absztrakciós szint hirtelen emelkedéséről, a módszertani kultúra korszerűtlenségéről, a tanári utánpótlás hiányáról vagy a tanulói motiváció csökkenéséről – ezek mind valós problémák. Mégis, mindezek mögött megbújik egy kevésbé kimondható, ám mindent átszövő kérdés: Mihez fér hozzá a tanuló, amikor természettudományt tanul? Egy csokor definícióhoz és képlethez? Egy ismerethalmazhoz, amelyet kipipálunk és vissza-kérdezzünk? Vagy valami többhöz – a világ egy értelmezési módjához, egy szellemi térhez, amelyben a dolgok nemcsak vannak, hanem összefüggnek, elrendeződnek és jelentést nyernek?

Ez az értelmezési mező, amelybe a tanuló belép, nem pusztán tények és fogalmak gyűjteménye. Nem is csupán egy elvont logikai rendszer. Sokkal inkább egy narratív tér: egy olyan értelmezési közeg, amelyben a világ eseményei történetekké állnak össze – okok és okozatok láncolatává, modellek működése alapján megérthető jelenségekké, rendszerelvű látásmóddá. Ez a tér nem könnyen észlelhető, mégis minden tudományos kijelentés mögött jelen van. Amikor azt mondjuk: „kémiai egyensúly alakul ki”, „ez a vegyület nem stabil”, vagy hogy „a rendszer energiája nő”, nem csupán tényeket közlünk – hanem belépünk egy olyan értelmezési keretbe, amely meghatározza, hogyan tekintünk nem csak a tananyagra, hanem magára a világra.

Ez a narratív tér azonban nem adódik magától. A tanulónak nemcsak az ismereteket kell elsajátítania, hanem azokat az értelmezési mintákat is, amelyek e tudás mögött húzódnak – s ez sokkal nehezebben megragadható és sérülékenyebb, mint a tényanyag maga. Egy képlet, egy szerkezet, egy feladatmegoldási séma megtanulható, egy fogalom definiálható, egy jelenség bemutatható – de az a háttér, amelyben a képlet, a feladatban lévő probléma, a fogalom érthetővé válik, a kísérlet értelmezhetővé lesz, csak fokozatosan, hosszabb szellemi jelenlétel alakul ki. Ez a tér tanítható – de nem gyorsított ütemben, nem közvetlenül, hanem ismétlésekre és fokozatos elmélyülésre épülő tanulási spirál révén. Nem mondhatjuk a tanulónak: „most belépsz a tudomány világába” – hiszen nem egy zárt ajtón lép át, hanem egy viszonyulási módot sajátít el, amely egyszerre szemléleti és tapasztalati értelmező keret.

A tudomány tanításának egyik legmélyebb célja tehát az, hogy a tanulót fokozatosan ráhangolja erre a szemléletmódra. Ehhez nem elegendő az ismeretek „kibontása” vagy a tananyag „érdekessé tétele”. A tanulónak éreznie kell, hogy a világ, amelyről beszélünk, valóban megérthető, hogy a modellek nem csupán absztrakt segédeszközök, hanem olyan eszközök, amelyekkel valódi kérdésekre adhatunk értelmes válaszokat. Ezt az érzést nem lehet pusztán magyarázattal vagy illusztrációval felkelteni – ez egy tanulási légkör terméke, amelyben a tudományos gondolkodás nemcsak hasznos, hanem érvényes is. (A függelékben egy konkrét példa is szerepel erről.)

Amikor ez a tér elkezd elveszni, annak jelei először nem is a tanulók teljesítményében mutatkoznak meg, hanem abban, hogy a tudományos kijelentések elidegenednek: nem belülről értett, hanem kívülről ráerőltetett igazságokként jelennek meg. A tanuló nem érti, hogy miért „úgy van” a világ, ahogyan mondjuk, csak tudja, hogy ezt kell majd visszamondania. Ekkor a képletek, definíciók, törvények már nem a világ megértéséhez vezetnek – épp ellenkezőleg: elfedik a jelenségek értelmét, és egy értelmezhetetlen, misztifikált burokbá zárják azokat. A természettudományos tudás így nem tágítja, hanem beszűkíti a tanuló gondolkodását.

A tanár ebben a közegben nem csupán információközlő vagy segítő szerepet tölt be – hanem narrátor. Nem pusztán azt mutatja meg, hogy mi van, hanem azt is, hogyan lehet a világot értelmes egészként látni. A tanári hitelesség itt nem a tudás mennyiségéből, hanem annak átéltségéből fakad: abból, hogy a tanár maga is otthonosan mozog ebben a térben, és képes úgy beszélni a tudományról, mint aki a világ értelmezésének ezt a módját nemcsak ismeri, hanem belülről képviseli. Ha a tanuló azt érzi, hogy a tanár számára a tudomány nem csupán tantárgy,

hanem valóságértelmezési lehetőség, akkor ő maga is hajlamosabb belépni ebbe a közegbe. Ha a tanár nem hisz a kijelentések jelentésében, ez a tér összeomlik: a mondatok pusztá szavakká válnak. A tanuló csak akkor tekint hiteles személyként a pedagógusra, ha látja, hogy a tanár maga is érti, amit mond – így válhat nemcsak a tantervi tartalom, hanem annak mögöttes jelentése közös élménnyé.

A természettudományos tanítás gyakorlatában ma gyakran teljesen elveszik ez a keret. A definíciók és törvények egymásutánja önmagában nem tudja megnyitni a narratív teret. Ismereteket ugyan szerez a diák, de nem kerül kapcsolatba azzal a gondolkodásmóddal, amely ezeket élő rendszerré szervezi. Egy fogalmat nem akkor értünk meg igazán, ha tudjuk a definícióját és alkalmazni tudjuk, hanem akkor, ha „mesélni” is tudunk róla – amikor helye, mozgása, története van a gondolatainkban. Egy fogalom akkor él, ha el tudjuk mondani, hogyan működik, mikor lép be, milyen változást hoz, és mi következik belőle.

A narratív tér elhomályosítása tehát nem egyszerűen tanítás-módszertani kérdés, hanem tudásformáló hatású veszteség. Ha a tanár maga sem tudatosítja, hogy a tudományos tudás történetiséggel, pozíciókkal, látásmódokkal dolgozik, akkor az oktatás is e struktúrák nélkül marad. A tanuló így nemcsak motivációját veszti el, hanem a lehetőséget is, hogy értelmes viszonyt alakítson ki a tudományos világképhez. Ha a tanár tudatosan lép be ebbe a narratív térbe, akkor a tanulót is képes odakísérni – nem mint adatközlő, hanem mint idegenvezető egy ismeretlen, érdekes világban.

Csányi Vilmos írta: „Ma már nem az iskola, nem a tanár a tudás forrása, hanem az internet. Ezért az iskolának vissza kell szereznie a tudás értelmezésének szerepét, hiszen ez adja a kultúra alapját.” Ez a megállapítás nem pusztán egy oktatáspolitikai igényt fogalmaz meg, hanem mély ontológiai kérdés is: ki vagy mi az, ami megmondja, hogy egy tudás miért érvényes, hogyan kapcsolódik más tudásokhoz, és mit jelent az egyén számára?

Ha a tudás értelmezése kicsúszik az iskola és a tanár kezéből, akkor a tantárgyi tudás is elveszíti belső világát: nem kerül bele a narratív térbe, hanem csak felszínes adatként lebeg. És a tanár számára is elvész az eszköz, hogy hiteles értelmezőként tekintélyt szerezzen. Csányi szavaival élve az iskola akkor tud újra „értelmező közeggé” válni, ha nemcsak közöl, hanem jelentést tulajdonít az ismereteknek. A természettudományos tanítás egyik legfontosabb kihívása ma talán épp ez: visszahelyezni a fogalmakat abba a narratív térbe, amelyben megérthető, elmesélhető és alkalmazható. Mert az iskola csak így lehet több, mint információs puffer – ekkor válik ismét kulturális közeggé.

Kérdés persze, hogy a csökkenő óraszámok mellett juthat-e erre idő, hogy van-e rá igény, hiszen ez nem mérhető tesztekkel, nem könnyen kérhető számon egy feladat megoldásával. És félve kérdezem: a tanárképzés kellő gondot fordít-e rá, hogy a jövő pedagógusaiban legyen rá fogékonyság?

III. EGY RÖVID VÉLEMÉNY

A szabad véleményalkotás eszménye önmagában is tiszteletre méltó, a humanista hagyomány egyik alappillére. Az oktatás világában azonban torzulást okozhat, ha nem társul az árnyalt véleményformáláshoz szükséges fogalmi alapozással. A természettudományos tanulás esetében különösen fontos, hogy a tanulók ne csupán a gondolkodás bizonyos formáit utánozzák, hanem fokozatosan elmélyedjenek azokban a fogalmakban, összefüggésekben és nyelvi térben, amelyek egyáltalán lehetővé teszik tudományos problémák megfogalmazását és megértését. A „gondolkodni tanulás” jelszava e háttértudás nélkül gyakran félrevezető. Kritikai attitűdöt, problémamegoldást és érvelést nem várhatunk el anélkül, hogy a szükséges tudásalap biztosítva legyen. Ehhez elengedhetetlen a tudás megértéséhez szükséges szemlélet biztosítása is.

Jól ismert társadalmi jelenség a téveszmék térnyerése, és az iskolában is egyre inkább elmosódik a határ a tanár által közvetített tudás és az interneten terjedő, gyakran téves vagy spekulatív vélemények között – mintha ezek egyenrangú állítások lennének. Úgy tűnhet, hogy a tudományos állítások is csupán vélemények, amelyek nem erősebbek más vélekedéseknél, legfeljebb máshogyan hangzanak. A tanári tekintély gyengülésének egyik oka éppen ez a tendencia: a vélemény és az igazság közötti határvonal elhalványulása.

Ennek következményeként a kritikai gondolkodás gyakorlatai gyakran formálissá válnak, és nem kapcsolódnak mélyebb tartalmi megértéshez. A tudományos nyelv elsajátításának hiányában a diákok nemcsak a konkrét jelenségek értelmezésében maradnak bizonytalanok, hanem fokozatosan bizalmukat is elveszíthetik magában a tudományos beszédmódban. Azt lehet, hogy a tudomány nyelvének absztrakciói és bonyolultsága nem a világ megértését, hanem éppen annak elfedését szolgálja. Egyre gyakoribbá válik az a szemlélet, amely az igazságot nem a tárgyilagos érvelés és bizonyítottság alapján ítéli meg, hanem pusztán egyéni meggyőződésből vezeti le. A vélemények közötti vitákból így eltűnik az a mérce, amely alapján megkülönböztethető az alátámasztott – még ha téves is – vélekedés a valósághoz közelebb álló tudásformáktól. Ez különösen aggasztó, amikor egy véleményvezér gondolatait nem azok tényszerű megalapozottsága, hanem az teszi hitelessé, hogy sokan követik, és önálló gondolkodónak tartják.

Mindez végső soron oda vezethet, hogy az iskolában is megjelenő tudás társadalmi jelentősége és hitelessége megrendül. Az oktatás célja – a gondolkodás fejlesztése – nem választható el a tudás tartalmi alapjaitól. A kritikai gondolkodás csak ott válhat valóban mély elemzőképessé, ahol a fogalmi és elméleti megalapozottság biztosított. A kettő szétválasztása nem csupán pedagógiai, hanem ismeretelméleti paradoxont is teremt: olyan készségeket próbálunk fejleszteni, amelyek alapfeltételeit egyre kevésbé biztosítjuk. Ha pedig a természettudományok tanítása során háttérbe szorul az igény az elmélyült fogalmi megértésre, az nemcsak a diákok tudását teszi felszínessé, hanem hosszabb távon a tudományos szemlélet társadalmi beágyazottságát is, ami visszacsatolásként aztán tovább erősíti az iskolai tudás erózióját.

IV. AZ ISKOLA MINT ÉRTELMEZÉSI KÖZPONT?

A jövő egyik kérdése lehet, hogy képesek leszünk-e olyan oktatási környezetet teremteni, amely nemcsak tudást közvetít, hanem annak értelmezésére is lehetőséget ad; nemcsak véleményformálásra készít fel, hanem fontosnak tartja annak megalapozottságát – és mindemellett képes fenntartani a tanulók érdeklődését. Az iskola ma már nem lehet – és nem is kell, hogy legyen – az információ kizárólagos forrása, de válhatna a tudás értelmezésének kiemelt színterévé. Ebben a közegben a tanár nem autoriter vezető, de nem is pusztán facilitátor: sokkal inkább gondolkodó társ, értelmező segítő, aki egy ismeretlen, érdekes és értékes világra nyit kaput. A tekintély itt nem külsődleges szerepből fakad, hanem belső szakmai hitelességből. A tanár ebben az értelemben akkor válhat követendő mintává, ha láthatóan ért a saját területéhez, ha otthonosan mozog abban a narratív térben, amelyet a tanított tananyag és maga a tudomány kifeszít – és ha ezt képes is megosztani. Ez a fajta tekintély nem kényszerítő, de nem is teljesen láthatatlan: inkább olyan minőség, amelyhez a diákok önként kapcsolódhatnak.

Ez jól egybeesik Csányi Vilmos gondolatával, amely szerint az iskolai tanulás akkor lehet újra hatékony, ha sikerül valamilyen módon helyreállítani a tanári „kulturális dominanciát”. Ez azonban nem kizárólag a pedagógusok felelőssége. A társadalmi megbecsülés, a pedagógusképzés minősége és az oktatási rendszer egészének működése mind hatással vannak arra, hogy ez a fajta hiteles szakmai tekintély újra megerősödhessen. A „rejtőzködő tekintélyelvűség” képe talán pontosan írja le a jelenlegi helyzetet, de kérdés, hogy ez hosszú távon fenntart-

ható és működőképes modell lehet-e. Elképzelhető, hogy éppen az ilyen típusú csendes tekintély hordozza a legtöbb hitelességet – de csak akkor, ha legalább a tanárok számára világos, hogy mi adja ennek az alapját.

Régi kérdés, hogy az iskola képes-e valamilyen téren felülmúlni azokat az élményeket, amelyeket a diákok az iskolán kívül, más csatornákon keresztül szereznek. Márpedig enélkül nehezen várható el aktív befogadás: ha az iskola élménykínálata alulmarad, a tanulási helyzet könnyen erőltetettnek hat. Pedig a diákok bevonása nem feltétlenül igényel látványos eszközöket. Megvalósulhat egyéni munkán alapuló feladatokon keresztül, vagy a tanár és diák közötti együttgondolkodással – akár frontális oktatási keretek között is. Az iskolának nem az a feladata, hogy versenyre keljen a külvilág vagy a virtuális tér ingereivel, hanem hogy olyan élményt nyújtson, amelyet máshol nem kaphatnak meg: a mélyebb gondolkodás, az értelmezés, a személyes figyelem és a valódi párbeszéd élményét.

A hagyományos oktatásnak volt egy sajátos hitelessége, amely nem az élményhajhászásból, hanem abból fakadt, hogy strukturáltan, következetesen és értelmesen vezette végig a diákokat egy adott tudásanyagon. Ez az élmény gyakran belső, intellektuális mozzanat: amikor a diák megért valamit, kapcsolódni tud egy problémához, és felfedezi, hogy a saját gondolatai is értékesek. Egy kémiai kísérlet – ha megfelelő elméleti elemzéssel társul – nem olyan értelemben élmény, mint egy tűzijáték. Nem látványosságként, hanem a jelenségek tudományosan hiteles leírásán és az általános törvényszerűségek megértésén keresztül rácsodálkozásként hat. Ha viszont a kísérlet csupán díszítőelem, „cirkuszi kellék”, amely kizárólag a figyelem visszaszerzését célozza, akkor könnyen versenyben találja magát más élményszerzési formákkal – és ebben az iskola szinte mindig hátrányban marad. A látványosság, a show-elemek, az interaktivitás vagy a gamifikáció nem biztos, hogy felülmúlhatja a videojátékok vagy a közösségi média által kínált impulzusokat.

Az élményalapú oktatás akkor lehet tartósan hatékony, ha a világ személyes megértésének élményét tudja nyújtani. Amikor egy diák felismeri, hogy egy adott reakció miért úgy zajlik le, vagy megérti, hogy egy látszólag kaotikus folyamat mögött ismerős törvényszerűségek húzódnak, az sokkal maradandóbb élmény lehet, mint egy pusztán vizuális hatás. Ha viszont a tanuló még nem tudja értelmezni a látottakat, a kísérlet könnyen pusztán játékká válhat – érdekes és hatásos ugyan, de nem viszi előre a gondolkodást. Az az intellektuális felfedezés, amikor egy diák először érti meg egy jelenség belső logikáját, vagy amikor egy tudományos törvény váratlan helyen is értelmet nyer számára – ez az élmény valóban versenyképes lehet. Egy olyan tanulási környezetet teremthet, ahol a diákok érzik: saját gondolkodásuknak tétje van, kérdéseik és felfedezéseik érdemben alakítják azt, amit megértének.

V. EGY RÉGI ÖRDÖG

A tanulás ma már nem pusztán tudásközvetítés, hanem egyéni fejlődési folyamat, amelyben – legalábbis elviekben – a tanár és a tanuló közös felelősséget visel. Az oktatás gyakorlatát azonban gyakran uralja egy olyan szemlélet, amely ezt a felelősséget kizárólag a tanár által alkalmazott pedagógiai módszerekre és a tanulói jóllét biztosítását célzó eszközökre szűkíti. Ez egyfajta pedagógiai determinizmushoz vezet: mintha a tanulás sikere csupán a módszereken és a körülményeken múlna, s ha a folyamat sikertelen, a felelősség terhe szükségszerűen a tanárra hárulna – hiszen ő a felnőtt.

Egy olyan társadalomban pedig, amely hedonista abban az értelemben, hogy a pillanatnyi kellemes állapotot minden más érték fölé helyezi, a tanulás szinte lehetetlenné válik. A tudás megszerzése ugyanis áldozattal jár: időt, figyelmet és erőfeszítést igényel. Ha a kényelem és az azonnali elégedettség elnyomja ezt a törekvést, az oktatás pusztán formálitássá silányul, amelyből hiányzik az elmélyülés és az intellektuális növekedés lehetősége.

A tanulásról vallott nézetek közötti különbségek nem pusztán egy spektrum árnyalatai, hanem mélyen eltérő antropológiai és társadalmi elképzeléseket tükröznek. A gyermekközpontú irányzat a tanulást természetes folyamatként értelmezi, amelyben a motiváció belülről fakad, így a tanulás könnyed, játékos, élményszerű tevékenység. Ha azonban ez nem valósul meg, a diák sikertelenségét az iskola motivációs kudarcaként értelmezi. A közbeszédben egyre inkább az az álláspont uralkodik el, hogy ha egy diák nem teljesít jól, az kizárólag a rendszer hibája – a felelősség minden esetben külső tényezőkre hárul.

Ez a felfogás tovább erősíti a pedagógiai determinizmust: mintha a tanulás kimenetele teljes mértékben a módszereken, eszközökön és környezeti feltételeken múlna. Ezzel azonban ellehetetlenül az a pedagógiai tapasztalat, hogy a tanulónak is van szerepe a saját fejlődésében. Márpedig a tanulás nem pusztán passzív befogadás, hanem aktív, szellemi erőfeszítést igénylő tevékenység – még ha ez ma egyre kevésbé kimondható.

A legnagyobb kérdés talán az: miként lehet segíteni a nem megfelelően teljesítő diákokat anélkül, hogy közben teljesen felmentsük őket a felelősség alól? Mert ha minden kudarcot kizárólag külső tényezőknek tulajdonítunk, azzal épp azt a lehetőséget vesszük el tőlük, hogy saját erőfeszítésük révén túlléphessenek rajta. Hiszen ha a kudarc másokon múlik, úgy a kilábalás lehetősége sem tőlük függ.

Az elvárások kérdése ma szinte tabutéma. Diákok, szülők és pedagógusok egyaránt tartanak attól, hogy kimondják: a tanulás teljesítményt kíván – mert az ezzel járó szorongás súlyos lelki terhet jelenthet. A teljesítményszorongás vitathatatlanul valós probléma, ám ha minden stresszt ki akarunk iktatni az oktatásból, azzal együtt eltűnnek a kihívások, az erőfeszítés és végső soron a fejlődés lehetősége is. Paradox módon, miközben a társadalom egyre versenyközpontúbbá válik, az oktatásban mintha mindenáron igyekeznénk elkerülni, hogy a diákok bármiféle nyomást megtapasztaljanak. Pedig az életben a kudarc és a megmérettetés elkerülhetetlen – és épp ezek a tapasztalatok segíthetnek a tanulók megerősödésében.

A jelenlegi pedagógiai diskurzusban, ahol a „trauma”, a „szorongásmentesség” és a „jóllét” lettek a kulcsszavak, nehéz felvetni ezt a dilemmát anélkül, hogy az ember ridegnek vagy elavultnak, a régi porosz világ nosztalgikus maradványának ne tűnjön. Holott valódi fejlődés csak akkor jöhet létre, ha léteznek határok, amelyeket meg kell haladni – és ezek a határok szükségszerűen feszültséget keltenek.

Ma már az is elutasítást válthat ki, ha a tanár nem dicsér: ez könnyen megalázásként értelmeződik. Ha a diákok túlérzékenyek a visszajelzésekre, és a kritika – legyen az építő jellegű – automatikusan sértésként jelenik meg, az egész tanulási dinamika veszélybe kerül. A probléma súlyosbodik, ha a pedagógiai elvárások kizárólag a pozitív megerősítésre épülnek. A fejlődéshez ugyanis szükség van őszinte visszajelzésekre is, még akkor is, ha ezek nem mindig dicsérőek. Amikor a kritika automatikusan megaláztatásként értelmeződik, az azt jelzi, hogy a diákok nem tanulták meg, hogyan kezeljék az ilyen visszajelzéseket, és hiányzik belőlük az a mentális rugalmasság, amely a fejlődéshez szükséges.

Úgy tűnik, egyre inkább olyan kultúra épül, amelyben a felelősségvállalás és a hibákból való tanulás helyett inkább a körülményeket és másokat hibáztatjuk. A kudarc így nem a diák tapasztalatává válik, hanem külső tényezők következményévé – és ezzel nemcsak az egyéni fejlődést, hanem a társadalmi felelősségérzetet és az önállóságot is aláássuk.

A pszichológusok és szülők – sok esetben helyesen – igyekeznek csökkenteni a szorongást és biztonságos környezetet teremteni, de ha a bírálattal megsértett diák automatikusan áldozat, akkor ez azzal is jár, hogy a diákok nem tanulják meg a kudarc kezeléséhez szükséges belső erőforrásokat. A társadalmi elvárás, hogy mindenki egyenlő eséllyel induljon, sőt, hogy mindenki sikeres legyen – akár munka nélkül is –, olyan illúziót teremt, amely végső soron a teljesítményt gyengíti.

A legnagyobb kihívás az, hogyan lehetne visszaállítani azt a szemléletet, amely szerint a hiba nem szégyen, hanem a fejlődés természetes része. A támogatásnak nem az a feladata,

hogy eltüntesse a kudarcot, hanem az, hogy segítse a diákokat a hibákból való tanulásban. Az egyensúly megtalálása e két pólus – a követelmények és a támogatás, a kritika és a bátorítás – között: talán ez is az oktatás egyik fontos feladata.

Csányi Vilmos egy 2025-ös ünnepi rendezvényen úgy fogalmazott: „A sikeres élet tele van kudarcokkal. A kudarcok határozzák meg azt, hogy az ember a végén mivé lesz.” Hasonlóan vélekedik Karikó Katalin is, aki sokszor kifejtette már, hogy szerinte „a sikerességből nem lehet tanulni szinte semmit, a bukásból annál inkább”. Az iskolai tanulásról evidensnek tartjuk, hogy személyiségformáló ereje van – mégis, talán túlzott féltésből, ma gyakran elzárjuk a tanulókat attól a lehetőségtől, hogy az iskola védett közegében éljék át, hogyan lehet egy kudarc után eredményesen továbblépni. Pedig az ilyen irányú önreflexió és újrakezdés olyan értékek, amelyek iskolai jelenléte kívánatos volna. Épp ezek révén válhatna a kudarc pusztán negatív élmény helyett a fejlődés lehetőségét magában hordó pozitív tapasztalattá.

A jelenlegi helyzet engem azon késő skolasztikus filozófusok dilemmájára emlékeztet, akik megpróbálták összeegyeztetni a világ felett álló neoplatonikus Abszolútumot a szerető bibliai Atyával. Olyan ellentmondást kellett feloldaniuk, amely racionálisan megoldhatatlannak bizonyult, és végül a felvilágosodás sodorta el a skolasztika alapvetéseit – eltűnt az egység reménye. A mai tanároknak hasonló kihívással kell szembenéznük: a stresszmentes, szeretetteljes világot kell ötvözniük a tudás iránti követelménnyel, anélkül, hogy az egyik teljesen elnyomná a másikat.

A jövő egyik kérdése tehát az, hogyan alakíthatunk ki olyan oktatási rendszert, amely valódi tudásátadást biztosít fegyelmezett keretek között, miközben elkerüli mind az autoriter, mind a teljesen *laissez-faire* megközelítés csapdáját. A megoldás nem egy reménytelen kompromisszum a két véglet között, hanem egy új szemlélet kialakítása – még akkor is, ha nem tudjuk, hogy lehetséges-e ezt megvalósítani.

FÜGGELÉK: EGY KÉMIA TANÍTÁSI PÉLDA A NARRATÍV TÉR JELENLÉTÉRE

Ha a 9. osztályban, a kémiai reakciók bevezető témájánál a tanár definiálja, mi a kémiai változás, megad néhány csoportosítási szempontot, bemutat néhány példát, elvégez és elemez a diákokkal néhány kísérletet, majd ezek alapján reakcióegyenleteket írnak fel, akkor az óra tartalmilag és logikailag rendben van – a tananyagot kimerítették. Mégis éreznünk kellene, hogy adósak maradtunk a lényeggel. Mi értelme van ezeknek a változásoknak? Hogyan illeszkednek a világ egészébe? Hogyan határozzák meg a tényeket, és ez hogyan hat vissza az értelmezésre, s mindez milyen viszonyban van a mindennapi tapasztalatokkal, ipari és biológiai folyamatokkal vagy szimbolikus jelentésekkel?

Ha tehát az egyszerű és logikus „csontváz” helyett a tanár elkezd kibontani a fogalom jelentéshálóját, akkor egy értelmezési mező, egy narratív tér kezd kirajzolódni, illetve hozzákapszolódni a korábban már megismert elemekhez. Kezdjük bele ismét! De most a definíció után keressünk és értelmezzünk szinonimákat (reakció, változás, folyamat, átalakulás), árnyaljuk a jelentéseiket, és a tanulókkal együtt gyűjtsünk példákat arra, hol van jelentősége a kémiai változásoknak. A kémiában és a vegyiparban ez evidens: anyagok átalakítása, előállítása (vasgyártás, ammóniaszintézis, gyógyszerek, műanyagok). De említsük meg az energiatermelést, a légköri folyamatokat, a biokémiai reakciókat – akár saját szervezetünkben –, a talajban végbemenő változásokat, a háztartási tisztítószer reakcióit (például sósav és hipó, szóda, bika- és ecet), a vízkőképződést, a geokémiai átalakulásokat vagy akár a főzést is.

Szenteljünk figyelmet a kémiai reakciók során megfigyelhető jelenségeknek és annak, hogy az egyszerű tapasztalatokon túl közvetlenül vagy közvetve mit mérhetünk egy reakcióban: például a kiindulási anyagok és a termékek tömegét, a reakcióhőt, a reakciósebességet (pl. a keletkező gázmennyiség időbeli változását). Vizsgáljuk meg, miért használunk szimbolikus leírást

(reakcióegyenletet) ahelyett, hogy szövegesen fogalmaznánk – és hogyan segíthet ez a hibaeészlelésben vagy az elvontabb jelentés megragadásában. Például, ha mészkőből és sósavból szövegszerűen „kén-dioxid keletkezik”, az felületes olvasás mellett akár elfogadhatónak tűnhet, holott egyértelmű abszurdum – amit a szimbolikus leírás azonnal világossá tesz. A szimbólumok segítségével tömören kiemelhetjük a változás lényegét is, például ionegyenlet formájában.

Érdemes értelmeznünk a reakcióegyenlet jelentéstartományait – mennyiségi és minőségi értelemben is –, valamint a benne szereplő szimbólumokat (nyíl, reverzibilis nyíl, egyenlőségjel, + jel, esetleg – jel). Külön áttekinthetjük, hogy mi változik és mi marad meg a kémiai reakciók során, és megbeszélhetjük a kémiai változások viszonyát a fizikai változásokhoz is. Makroszinten elválaszthatók, és a fizika talán egyszerűbbnek tűnik, de mikroszinten – például az elektronok fizikája révén – a határvonal sokkal összetettebb. A fizikalizmus szemlélete szerint a fizika magyarázza a kémiát: a tudomány struktúráján belül is létezik egyfajta hierarchia. A reakciókat minél több szempont alapján csoportosíthatjuk: a szokásosakon túl például aszerint is, hogy milyen az átmeneti állapot, így megkülönböztethetünk elemi és összetett reakciókat.

És igen, véleményünk is lehet a diákoknak a kémiai változásokról. Tarthatják őket érdekesnek vagy unalmasnak, szépnek vagy esztétikailag értékelhetetlennek, egyszerűnek vagy bonyolultnak, jelentősnek vagy jelentéktelennek, nehéznek vagy könnyűnek. Ezeket az érzéseket akár a szimbolikus leírás vonatkozásában is megfogalmazhatjuk. De ne maradjunk adósak sem az érvekkel, sem azzal, hogy vélemény és tény között valamilyen értelmezési keretben különbséget tegyünk.

Egy ilyen megközelítés nem egyszerűen kiegészíti, hanem átértelmezi a tanítási folyamatot: ez az a tér, amelyben a tudomány tanításának értelme is megmutatkozik. A kérdés persze továbbra is megmarad: pedagógiai utópia mindez? Van-e rá esély, amikor az életünk felgyorsulása a kultúra más területein is háttérbe szorítja a narratívákat? Van-e rá valódi szükség? És ha igen, a sűrű órarend és a tantervi kényszerek közepette nem érdemes-e inkább egy karikatúrát mutatni a tudományból – a realitások jegyében, a gyorsaság és tömörség kedvéért? De azt se feledjük, ha csak utópia is lenne mindez, miként Kotakowski meggyőzően megmutatta, gondolkodásunknak akkor is irányt mutathat.

TODOR TAMÁS, *Élő Lények*, 2021, olaj, vásznon, 70x120 cm

„Sosem jártam nyelviskolába, tanfolyamra sem, egyetlen napot sem”

Patat Bence beszélgetése Yu Zemin műfordítóval

Yu Zemin harminchárom éve él Magyarországon, és bár nem készült műfordítóvá, a sors úgy hozta, hogy mára ő a magyar irodalom első számú tolmácsolója Kínában. A Pro Cultura Hungarica díj birtokosa kiváló magyarsággal, készségesen mesél különleges életútjáról.

▼ **Az általad fordított magyar szerzők listáját elnézve leesik az ember álla, főleg ha azt is figyelembe vesszük, hogy nem éppen szokványos úton jutottál el a műfordításhoz. Mesélnél arról a folyamatról, hogy miként kerültél Magyarországra, és hogyan vált belőled a magyar irodalom fordítója?**

✓ Amikor régi kínai barátaimmal találkozom, gyakran viccelődnek velem, hogy úgy élek, mint egy kaméleon. Középkorban festő akartam lenni, tanultam is kínai festészetet és kalligráfiát. 1983-ban felvettek a Pekingi Orvostudományi Egyetemre, ahol hat évet tanultam klinikai orvostudomány szakon. 1989-ben meg is szereztem az orvosi alaplomám. Ugyanebben az évben a Kínai Zeneakadémiára kezdtem járni, és művészetpszichológiai mesterképzésben részesültem. 1991 októberében – a transzszibériai vasúton való több mint egyhetes utazás után – érkeztem Magyarországra. Egyszerű okból: világot akartam látni, és akkoriban még nem kellett vízum Magyarországra. Itt, Magyarországon pedig egy másik egyetemre jártam, vagyis most is járok, az Élet Egyetemére. Sőt, a magyar nyelvet is megtanultam, magamtól, spontán módon. Tényleg nem túlzok, ha azt mondom, sosem jártam nyelviskolába, tanfolyamra, egyetlen napot sem. De nagyon sokat olvastam. Először angolul olvastam regényeket, majd elkezdtem magyarul is – a pszichológia és az irodalom nincs messze egymástól, és mindkettő az ember körül forog. És hogy hogyan lettem a magyar irodalom fordítója? Annak is megvan a története.

Ahogy mondtam, harminchárom évvel ezelőtt jöttem Magyarországra, és először Szegedre mentem. Egy magánklinikán dolgoztam, de csak hét-három hónapot, és azután sok minden, sok rossz és sok jó is történt velem, de minden olyan regényszerű volt. Életem legnehezebb és legzavarosabb időszakában Herner János irodalomtörténész barátom segített nekem, aki akkoriban Szegeden dolgozott. Jánoséknál több éven át laktam is. 1993 tavaszán náluk ismerkedtem meg Krasznahorkai Lászlóval. Jó barátok lettünk. Egy nap megkaptam Lacitól *Az urgai fogoly* című regényt, ami az első magyar nyelvű könyvem volt. Bár akkoriban még nem tudtam magyarul olvasni, de ez a könyv „rejtelmes üzenet” volt számomra.

1998-ban elkísértem Lacit egy kínai útra, Li Tai-po nyomában. Több városban jártunk. Miután visszajöttünk Pestre, kíváncsi voltam az írására. Herner János éppen akkor adott ki egy novelláskötetet tőle: a *Kegyelmi viszonyokat*, és nekem is adott egyet. Véletlenszerűen fellapoztam, és elkezdtem olvasni a *Csapdás Rozit*. Kezdetben minden szót ki kellett szótáraznom, és minden mondat szerkezetét nyelvtanilag is elemeznem. Miután fél oldalon átszenvedtem magam, úgy gondoltam, ha már ilyen alaposan megértettem, lefordítom. És ez nemcsak magyar

nyelvgyakorlás volt, hanem kínai írásgyakorlat is. Egy hónapot dolgoztam vele. Csak utána jöttem rá, hogy első műfordítás gyanánt a legkeményebb csontba haraptam. A barátaim is mondták, hogy Laci stílusa az egyik legnehezebb típusú írás. De rákaptam a fordításra, és kezdtem élvezni a két nyelv titokzatos átjárhatóságát. Két-három év alatt több mint harminc novellát fordítottam le különböző íróktól, s ezzel egy időben saját novellákat is elkezdtem írni.

2002-ben Kertész Imre megkapta a Nobel-díjat, ami nemcsak a kortás magyar irodalomnak volt az egyik legfontosabb fordulópontja, hanem az én életemnek is. Úgy is mondhatom, attól a pillanattól lettem igazi műfordító – és író. A kínai olvasók először a műfordításaimat ismerték el, és csak utána az írásaimat.

Miután Kertésznek ítelték oda a Nobel-díjat, az egyik kínai újságban megjelent egy cikk, amely arról szólt, hogy a kínai kiadók még nem találtak magyar műfordítót – mivel a magyar irodalom már több mint húsz éve eltűnt a kínai kiadók látóköréből. Nekem akkor meg sem fordult a fejemben, hogy egy kiadó rám bízta ezt a munkát, merthogy nem magyar szakosként végeztem.

Édesanyám akkoriban szülész-nőgyógyászként dolgozott, Pekingben élt, és olvasta ezt a cikket. Rögtön fogta a telefont, és sorra hívta a kiadókat. Végül egy híres kínai rocksztáron keresztül, aki az öcsémmel egy bandában játszott, a Kínai Írók Kiadója keresett meg, és arra kért, hogy küldjem el nekik néhány fordításomat. Elküldtem. Nagyon tetszetek nekik, így végül megbíztak a munkával. Négy Kertész-művet fordítottam le: a *Sorstalanságot*, az *angol lobogót*, a *Gályanaplót* és a *Valaki mást*.

Miután megkaptam ezt a munkát, szinte nem is aludtam. Éjjel-nappal a számítógép előtt ültem, s ha nagyon elálmosodtam, szundikáltam egy picit a bilentyűzeten, majd dolgoztam tovább. Azt szoktam erre mondani: másfél évig Kertésszel éltem. Elsajátítottam az írásstílusát, a gondolkodásmódját, közel kerültem az érzelmi világához. Miután a négy könyvhöz megírtam az előszót és az utószót, én lettem az első, aki bemutatta Kertészt a kínai olvasóknak. Hát így lettem műfordító. Majdnem harminc könyvet fordítottam kínaira, a szerzők névsora hosszú: Kertész Imre, Esterházy Péter, Nádas Péter, Krasznahorkai László, Márai Sándor, Szabó Magda, Móra Ferenc, Bartis Attila, Dalos György, drMáriás, Dragomán György, Szántó T. Gábor, József Attila, Weöres Sándor, Szócs Géza, Turczy István, Müller Péter – és még sokan mások.

2006-ban a Sanghajban kiadott, *Novellavilág* című irodalmi folyóirat felkért, hogy indítsak új rovatot Új külföldi írók címmel. Minden számban körülbelül húsz oldal az enyém, és én dönthetek, hogy melyik kortárs írókat mutatom be a kínai olvasóknak. Így nemcsak lefordítom a novellákat, hanem kommentálom is őket. Magyar és angol nyelvből fordítok, de mivel a magyar irodalom a szívügyem, ezért igyekszem minél több magyar írókat bemutatni. Sor került már Gion Nándorra, Tar Sándorra, Tóth Krisztinára, Pályi Andrásra, Tisza Katára, és még sorolhatnám.

➤ **Mit tudtál a magyar irodalomról az előtt, hogy Magyarországra jöttél? Vannak-e Kínában általánosan ismert magyar szerzők vagy művek – akár régebbiek, akár maiak? Ma mi vagy ki számít népszerűnek a magyar művek vagy szerzők közül?**

☑ Mielőtt idejöttem, nagyon keveset tudtam a magyar irodalomról. Ha tudtam is valamit, az pusztán Petőfi Sándor neve volt. De tőle is csak csak két versét tudtam: a *Szabadság, szerelem* és a *Reszket a bokor, mert...* címűt. Egyetlen magyar regényt olvastam, Illés Bélától a *Kárpáti rapszódia*t. Úgy tudom különben, hogy az 1950-es években Jókai Mór több regényét lefordították kínaira, meg egy vékony

verseskötetet József Attilától, ami a kínai–eszperantó műfordító Sun Yong és a magyar sinológus Galla Endre együttműködésének eredménye. Azután nagyjából húsz évig csak Petőfi versgyűjteményeit lehetett megtalálni a kínai könyvesboltokban. Az 1980-as években lefordították Moldova Györgytől *A beszélő disznót* és Örkény Istvántól az *Egyperces novellákat*. A *Lúdas Matyi* pedig gyerek-képeskönyv formájában jelent meg.

Aztán jött a nagy fordulat 2002-ben, amikor Kertész Imre kapta a Nobel-díjat: a kínai kiadók és olvasók hirtelen felfigyeltek a kortárs magyar irodalomra. S ahogy mondtam, ez az én életemben is az egyik legfontosabb fordulópont volt. Ma már több magyar író nevét ismerik Kínában, az előbb felsorolt írókon és költőkön kívül még Szerb Antal, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Vámos Miklós, Csáth Géza, Konrád György, Tóth Krisztina, sőt Bánffy Miklós is sorban jelentek meg a kínai könyvpiacra.

Ma Kínában a magyar szerzők közül a legismertebb Márai Sándor, Kertész Imre, Krasznahorkai László, Nadas Péter, Szabó Magda, és persze továbbra is Petőfi. A legtöbb példányban eladott könyv pedig *A gyertyák csonkig égnek*, az *Egy polgár vallomásai*, a *Sátántangó*, a *Gályanapló* és a *Valaki más*.

► **Van-e olyan szerző, téma vagy műfaj, amely a kínai olvasókat jobban (vagy kevésbé) érdekli, mint például az európaiakat? Mi mindenre kell tekintettel lenni a kínai könyvpiacra?**

✓ Manapság a kínai könyvpiac hasonló a magyarhoz, létezik bestselleres könyvpiac és szépirodalmi is. A legtöbb magyar mű az utóbbi kategóriába tartozik. Bár a magyar irodalom olvasóinak száma nem nagy – a kínai lakosság lélekszámához képest –, de ők mind „minőségi olvasók”. Sok kínai író nemcsak olvas magyar könyveket, hanem cikket is ír róluk, mondok néhány példát:

A Yi, a ma már világszerte elismert kínai regényíró mesélte nekem, hogy az első újságcikke Kertész Imre *Az angol lobogójáról* szólt. Akkoriban még saját regénye nem jelent meg. De A Yi nem az egyetlen kínai író, akit nagymértékben befolyásolt a magyar irodalom. Egy másik fiatal író, Wang Weilian első, nyomtatott formában megjelent írása is Kertész műveiről szólt. Lu Min, a híres író, akinek regénye magyarul is megjelent, és aki tavaly Magyarországon is járt, az elmúlt években több kritikát is írt magyar írókról, például Márai Sándorról, Bartis Attiláról, Kristóf Ágotáról.

Egy Xichang városában rendezett irodalmi fesztiválon a Kínai Írószövetség elnökhelyettese, a híres író, Tie Ning jött oda hozzám, és azt mondta, hogy éppen akkor olvasta el *A gyertyák csonkig égnek* című regényfordításomat, és nagyon dicsérte. Tavalyelőtt egy másik író, a mai kínai irodalmi életben fontos szerepet betöltő Qiu Huadong írt könyvet *A 100 legjobb modern regény* címmel, amelyben Márai is helyet kapott.

► **A kisebb népek irodalmának népszerűsítésében sokszor kiemelt szerepet játszanak a műfordítók. Igaz ez a magyar irodalom kínai fordítóira is? A kínai kiadók mennyire számítanak az ötleteidre, javaslataidra? Vagy jellemzően maguk válogatják ki a kiadandó műveket?**

✓ Igen, így van Kínában is. Száz évvel ezelőtt, 1907-ben Lu Xun, „a modern kínai irodalom atyja” először ismertette meg Petőfit a kínai olvasókkal, az őccse pedig nemcsak Petőfi néhány versét fordította le angolból, hanem Jókai Mór két elbeszélését is. Azóta a kínaiak Petőfi Sándort a mai napig az egyik legnagyobb költőnek tartják. Petőfi verseinek másik fontos fordítója Sun Yong volt, aki nem tudott magyarul, eszperantóból fordított. Az ő Petőfi-versfordításai már az 1930-as

években széles körben elterjedtek, főleg a *János vitéz* és *Az apostol*. Később *Petőfi válogatott verseit* is lefordította. Kiskőrösön, Petőfi szülőházának és emlékmúzeumának kertjében ma is ott áll Lu Xun és Sun Yong szobra. A múlt században az, hogy a külföldi írók művei eljutottak-e Kínába, csak a műfordítók látókörének szélességén múlott.

A mai világban a kiadók könnyebben juthatnak információkhoz a világirodalomról, mint száz évvel ezelőtt. De a magyar kis nyelv, nagyon kevesen értik, a magyarul tudók között pedig kevés az olyan, akiket az irodalom érdekel, hát még akiknek az anyanyelvi készségei megfelelnek a műfordítás elvárásainak. Így a kiadók a magyar írók nevét csak néhány nemzetközi díjon keresztül ismerhetik meg, erre példa Kertész Imre vagy Krasznahorkai László. A legtöbb magyar író azonban ma is csak a műfordítók révén fedezhetik fel, vagyis csak az én aktív ajánlásomon keresztül. Ilyen volt például Esterházy Péter *Hrabal* könyve és *Egy nő* című kisregénye, Márai Sándor művei, Dalos György *1985* című, ma már kevésbé ismert műve, Bartis Attila *A nyugalom* című regénye, Szántó T. Gábor *1945* című elbeszélésgyűjteménye, drMáriás három könyve, illetve Szőcs Géza és Turczi István válogatott versgyűjteményei. Ha én nem ajánlám, a kiadó nehezen venne észre őket. Büszkén mondhatom, hogy ha nem fordítottam volna le Turczi István verseit, nem nyerte volna el az *1573 Nemzetközi Költészet* díjat Kínában 2023-ban. Mi, műfordítók valóban a híd vagy kapu szerepét töltjük be két kultúra között.

Még ha a szerkesztők tudják is, melyik magyar író nyert valamilyen komoly díjat, akkor sem ismerik a műveit, és szükségük van a műfordítóra. Az általam fordított négy Kertész-mű mindegyikét én választottam ki, és ajánlottam a kiadónak. S hadd mondjak egy másik példát: tavaly jelent meg Laci legújabb könyve, a *Zsömlé odavan*, de mivel se angol, se német fordítása nincs még, a szerkesztő nem tudja, miről szól, ezért megkértem, olvassam el, és írjak róla jelentést, illetve adjak hozzájárulást a könyv kiadási jogának megvásárlásához. Megírtam, benyújtottuk, és sikerrel jártunk.

► **Milyen Kínában a műfordítók elismertsége? Feltűntetik-e a nevüket a könyv borítóján, megemlítik-e őket kritikákban, könyvismertetőkből? Megbecsülik-e őket anyagilag? Léteznek-e kifejezetten műfordítóknak szánt ösztöndíjak, kitüntetések? Általánosan jellemző-e, hogy aktívan részt vesznek az irodalmi életben a tényleges fordításon kívül is?**

✓ Tudni kell, hogy száz évvel ezelőtt, a Qing-dinasztia megdöntése után Kínában kitört a hatalmas, mélyreható „új kultúra mozgalom”. A modern kínai nyelv is innen kezdett formát ölteni. A nyelv megújításának, a reformnak egyik legfontosabb láncszeme a fordítás volt, a műfordítás, valamint a tudományos és műszaki fordítás. A fordítás nemcsak felnyitotta a zárkózott kínaiak szemét, hogy kitekintsenek a világba, de nagymértékben befolyásolta a gondolkodásukat is, és klasszikusból modernné formálta át a kínai nyelvet. Akkoriban szinte minden nagy író és költő egyben műfordító is volt. Nagyon sok mai szót ők találtak ki. Ezért Kínában a műfordítókat hagyományosan nagy tisztelet övezi.

Kínában mindig is feltűntették a műfordító nevét a könyv borítóján, az író neve mellett. Sőt, az író életrajza mellé sokszor a fordítóét is csatolják, legalábbis az általam fordított könyveknél mindig így van. Bartis Attila *A nyugalom* című regényének fordításánál a szerkesztőm még azt is kérte, hogy az én fotómat is tegyék bele. Ez abból adódhatott, hogy sok olvasó a kiváló műfordítók alapján keresi az új szerzőket és az új könyveket. Így kezdetben, *A nyugalom* kínai kiadása

előtt a kínai olvasók jobban ismertek engem, mint Bartist. Szóval a jó fordító egyfajta garancia a közönség számára. Ezért a kiváló műfordító megbecsülése fontos a kiadó számára, akár üzletileg is.

Sajnos azonban, bár szellemileg megbecsülnek minket, de anyagilag nem, vagyis kevésbé, gondolom, ez itt is így van. Ennek okai, hogy egyrészt ebben a szétforgácsolódott, információkkal teli korban, amelyben élünk, egyre kevesebben olvasnak szépirodalmi műveket, másrészt többen olvasnak bestsellereket és könnyedebb könyveket. Szóval a műfordításból nem tudok megélni. Így kényszerűen más munkákat is kell vállalnom. Emiatt nem tudok 100%-osan a műfordításra koncentrálni. Ez igen sajnálatos. Ennek ellenére továbbra is kitartóan gaszkodom ehhez a munkához.

Az is igaz, hogy a tényleges fordításon kívül sok mást tettem, vagyis teszek az általam fordított könyvhöz: előszót, utószót írok, kritikai cikkeket, részt veszek könyvbemutatókon, sőt, több szerzőt is elkísértem Kínába, interjút készítettem velük, mivel én vagyok a könyvük első olvasója, így jobban ismerem őket, ráadásul Magyarországon élek, több információt tudok megszerezni, elolvasni róluk, én értem a legjobban a könyvet és annak háttérét. Persze nem minden fordító ilyen szerencsés, hiszen nem minden fordító ismerheti személyesen a szerzőt, és nem mindegyikünk tudja beleásni magát a könyv témájába, arról nem is beszélve, hogy akad, aki csak feladatot lát egy megbízásban, nem feltétlenül szereti a könyvet, és nem biztos, hogy érti, így csak egyszerű munkakapcsolatban áll vele.

► **Milyen a kapcsolatod az általad fordított szerzőkkel? A fordítás során milyen sűrűn vagy velük kapcsolatban, teszel-e fel nekik rendszeresen kérdéseket?**

✓ Mivel leginkább kortárs magyar irodalommal foglalkozom, élő kapcsolatot tudok tartani a szerzőkkel. Számomra nagyon fontos, hogy személyesen is találkozhatok velük. E-mailen is tudok kérdezni, és gyorsan kapok választ. A személyes benyomás is nagyon fontos nekem. Az író személyisége – akár rokonszenves, akár nem – nemcsak a munkakedvemre van hatással, hanem nagymértékben segít abban is, hogy megértsem az írását.

Esterházy Péterrel például többször találkoztam, Balatonfüreden a Fordítóházban vagy kínai étteremben, fórumon, könyvvásáron, persze e-mailen is kommunikáltunk, és mindig nagyon segítőkész volt, gyakran azonnal válaszolt a levelemre, gyakran hajnalban. Ez is nagyon jó érzés, hogy egy hullámhosszon dolgozunk: mindkettőnk éjszakai bagoly. Egyszer a Fordítóházban éppen letettem a holmimat a vendégszobában, amikor valaki kopogott az ajtón. Péter állt ott, azt mondta, éppen arra járt, hallotta, hogy jövök, ezért ő is odajött, hogy meglátogasson. Egy könyvvásáron pedig, amikor kértem, hogy dedikálja az általam fordított könyvét, nemcsak dedikálta, hanem rajzolt is bele.

Nádas is ilyen író, nagyon kedves a fordítóhoz. Egyszer küldtem neki 30-40 kérdést, és mindegyikre külön-külön, lelkiismeretesen válaszolt. Néha úgy érzem, hogy egy-egy kérdés idegesíti, mert volt olyan kérdésem, ami más műfordító számára nem az, például a rokoni viszonyok megnevezése vagy a nyelvtani nemek jelölése. Néha belenézek az angol fordításba, de nem mindig értek vele egyet – ilyen esetben is kérdezek tőle. Persze személyesen is találkoztam vele konferencián és felolvasóesten.

Kertész Imrével Berlinben találkoztunk, Bartis Attilával pedig sokszor a lakásán, mesélt a regény háttéréről, a saját életéről és a kínai élményeiről. Amikor az *1985* című kisregényt akartam elolvasni, sehol nem találtam – Dalos Györggyel egy pesti kávéházban találkoztam, személyesen adott nekem egy példányt, aminek a borítója már kicsit penészedett. A *fehér király* című regény fordításakor

Dragomán Györgytől olyan hasznos „segédanyagot” kaptam, amelyben összefoglalt minden kérdést, amiket korábban más fordítók feltettek.

Nem is beszélve Krasznahorkai Lászlóról, Péterfy Gergelyről, Péterfy-Novák Éváról, drMáriásról és a magyar költő Rácz Péterről vagy Turczi Istvánról, akiket személyesen is elkísértem Kínába is.

➤ **A nyelvünk és kultúránk különbözősége miatt nyilván sok nehézséggel szembeülsz. Volt-e olyan szöveg, amit meglepően könnyű vagy éppen meglepően nehéz volt fordítani? Vannak-e a magyar nyelvnek számodra különösen vicces vagy „idegesítő” vonásai?**

✔ Vitathatatlan, hogy Kertész, Esterházy, Krasznahorkai, Nádas szövegei a legnehezebbek, az *Egy nő* című egy kis könyv, ránézésre nagyon vékony, a mondatok rövidek, és a tartalma viszonylag könnyűnek tűnik, de amikor elkezdtem dolgozni vele, egyáltalán nem volt könnyű, sőt... Esterházy-féle humor, szójátékok, mély utalások, ezeket átültetni nagyon nehéz, sokat kellett szenvedni vele. Persze, néha akadnak viszonylag könnyen fordítható könyvek, például *A Pál utcai fiúk*. drMáriás könyvei viccesek, vagy inkább szatirikusak, a Krasznahorkai-féle hosszú mondatok pedig néha nagyon idegesítőek, mondjuk, a *Csapdás Rozi* kezdő mondata. Vagy Kertész Imre *Az angol lobogó* című elbeszélésének első bekezdése – ezekkel nagyon sokat küszködtem.

➤ **Előfordul-e, hogy beleolvasol egy korábbi fordításodba? Van-e olyasmi, amit ma biztosan másképpen fordítanál?**

✔ A műfordítás, akárcsak az írás, olyan művészet, ami sosem lehet tökéletes. A nyelvek, a kultúrák és a történelmek különbözősége miatt akár egy jónak és sikeresnek bizonyult fordítás is csak közel állhat az eredeti műhöz, mindig marad olyan szó vagy mondat, amely tovább csiszolható. Arról nem is beszélve, hogy az idő előrehaladtával, a tapasztalatok gyarapodásával egyre jobban tudom a magyar nyelvet, egyre jobban ismerem az itteni kultúrát, történelmet, és a fordítói készségeim is fejlődnek.

Kertész négy művét húsz évvel ezelőtt fordítottam. Tíz évvel később, 2015-ben, amikor kínai kiadó újra megjelentette őket, javítottam a fordítást, a lábjegyzeteket is átdolgoztam, és újraírtam az előszót és az utószót is.

➤ **Min dolgozol most, és mik a jövőbeli terveid? Vannak-e tanítványaid vagy pártfogoltjaid?**

✔ Jelenleg Krasznahorkai László *Báró Wenckheim hazatér* című regényét fordítom. Azután a legújabb regényét, a *Zsömlé odavant* fogom fordítani. És egy különleges könyvet, amit száz évvel ezelőtt egy nagy magyar utazó, Kompolthy Jób írt, *Tíz év Kínában* címmel. Van még három szerződés: Radnóti versgyűjteményére, József Jolán *József Attila élete* című könyvére és Krasznahorkai László *Herscht 07769* című regényére.

Vannak tanítványaim is. A fordítói munkán kívül 2016-tól professzor vagyok a pekingi Második Idegennyelvi Egyetemen (Beijing International Studies University), ahol magyar kultúrát, magyar irodalmat és kreatív írást tanítok. Emellett a pekingi Idegennyelvi Egyetemen (Beijing Foreign Studies University), a Kínai Kommunikációs Egyetemen (Communication University of China) és néha az ELTE-n és a Balassi Intézetben is vállalom oktatói munkát. De a műfordítás mezején mindig magányos farkas vagyok.

GÖMÖRI GYÖRGY

Kerényi Grácia 1965-ös levele

2025. április 9-én volt száz éve, hogy a lengyel irodalom egyik legkiválóbb magyar fordítója, Kerényi Grácia megszületett. Egy régebbi írásomban azért neveztem Gráciát „kettős ügynöknek”, mert ő számos regény és vers magyarra fordítása mellett lengyelre is sokat fordított magyarból, többnyire „társfordítva” jeles lengyel költőkkel. Grácia ahhoz a ritka magyar irodalmári körhöz tartozik, akinek ma már hely jut minden nagyobb lengyel irodalmi lexikonban.

Azt hiszem, Gráciát csak 1953-ban ismertem meg, amikor magam is kezdtem rendszeresen fordítani lengyel költőket. Ekkoriban, vagy lehet, hogy valamivel később, kezdeményezte a már neves klasszika-filológusként ismert Grácia a Lengyel Műfordítók Munkaközösségének megalakítását. Ez egy olyan öttagú szakmai társaság volt, amely néhány alkalommal összegyűlt, hogy a fordítók az idősebb Mészáros Istvántól a legfiatalabb Gömöri Györgyig beszámoljanak munkájukról, terveikről, illetve megvitassák egymás fordításait. Engem Grácia szervezett be a munkacsoportba, amit azzal háláltam meg, hogy elismerő kritikát írtam az Irodalmi Ujságba Igor Newerly regényének fordításáról.

Gráciában én nemcsak a felkészült, okos fordítót, hanem az embert is tiszteltem. Édesapja Kerényi Károly, Svájcban élő európai hírű vallástörténész volt. Grácia tizenkilenc éves korában röplapok terjesztésével tiltakozott az egyetemen – 1944. március 20-án – Magyarország német megszállása ellen. A Gestapo azonnal letartóztatta, és Auschwitz–Birkenauba deportálta. Ott, illetve később a ravensbrücki táborban tanult meg Grácia lengyelül, mint később hallottam, deportált lengyel cigánylányoktól, ezért beszélte a nyelvet kicsit cigányos kiejtéssel, de folyékonyan. Nyaranta, amikor rövid ujjú blúzt hordott, Grácia karján jól ki lehetett olvasni a tetovált auschwitzi sorszámot, amire, azt hiszem, titkokban büszke is volt.

Engem a 20. századi modern lengyel költők kezdetben jobban izgattak a klasszikusoknál, Broniewskit, Tuwimot és Gatczyńskit kezdtem fordítani, Gráciát viszont a modernek közül leginkább Miron Białoszewski érdekelte, különös, „tárgyas” verseivel és varsói lakásán rendezett úgynevezett zsebszínházával, róla írta végül varsói doktori disszertációját. Ismeretségünk akkor alakult barátsággá, amikor Kerényi Grácia 1957-ben Lengyelországból levelezőpartnerének választott – ez összefüggött azzal, hogy egy Tadeusz Śliwiaknak küldött versemmel és Oxfordból írott levelemmel feltűntem a lengyel sajtóban.¹ Grácia nekem küldött, főleg géppel írott levelei most a Petőfi Irodalmi Múzeumban találhatóak, ezek közül szeretnék itt egy érdekesebbet közreadni. Ebben az 1965 tavaszán keltezett és nem magyar gépen írott levélben szó esik rengeteg lengyel íróról és fordítóról, ezeket nem mind jegyzeteltem meg. Ami a politikai véleményünket illeti, az nagyjából megegyezett '56-tal kapcsolatban, Grácia csak amiatt korholt, hogy olyan verseket adok közre az Irodalmi Ujságban közös barátunktól, Wiktor Woroszyłkitól, amelyek nem segítik elő Wiktor más műveinek hazai közlését. Egy taktikai kérdésben tehát eltért a véleményünk, mint ahogy bizonyos szakmai kérdésekben is, ennek ellenére barátságunk fennmaradt egészen Kerényi Grácia 1985-ben, súlyos autóbalesete után bekövetkezett haláláig.

[Varsó][Obory] 65. III. 8.

Kedves Gyuri,

levelének, mint mindig, nagyon örültem. S innen, Lengyelországból valahogy még levelezni is kellemesebb... Hát még „nemes versenyt” folytatni a lengyel irodalom magyarításáért!

Amiben nem versenyzem Magával, az Norwid.² Végleg a modernnek mellett kötöttem ki, legalábbis egyelőre végleg. Megkaptam a varsói egyetemtól az ösztöndíjat a doktori értekezés elkészítéséhez, Jan Kottnál³ akarok doktorálni, modern lengyel dramaturgiából, ill. teatrológiából. Tehát marad a főtémám, persze, Mrożek, no és Różewicz, meg Kruczkowski, meg Choiński, ésatöbbi. S minden, ami régi, ez alá épülne: Dziadytól Wyspiańskin át Witkacyig. Ez utóbbit különösen élvezem; igaz, Szaniawskit⁴ is kedvelem, akitől 3 darabot fordítottam, s valami-képpen bele fog illeni ő is a koncepciómba. Ha Kott elfogadja, valahogy így hangoznék a témám címe: *Önkéntes halál, áldozat, świadome samozniszczenie we współczesnej dramaturgii polskiej*. De az is lehet, hogy egyszerűen *Studia z zakresu* lesz. Majd a következő levemben megírom pontosan... A Hídat láttam Camillánál,⁵ mármint az előzőt, éppúgy mint az Új Látóhatárt és az IrUjs-ot is; igazán nem mondhatja, hogy keveset csinál, sőt! Nem olvasta az én Mrożek stb. tanulmányomat? A Valóság szeptemberi számában volt. Fordítási terveim a közeljövőben: teljes Bruno Schulz az Európának, Odojewski az Európának, Woroszyński *Scsedrinje* a Kossuthnak, gyermekregényei a Mórának. Azután jönne a Kossuthnak az *Idzie skaczac*, Persze mindez nem oly egyszerű, mert, mint épp most értesültem Pestről jött kollégámtól, nálunk otthon most épp antierotikus kurzus van, a *Bramy raj* mégse jön a Nagyvilágnál, holott egy év óta nyomtuk... így hát az *Idzie skaczac*⁶ sem biztos. Wiktor könyvét is idestova egy éve szorgalmazom, szívügyem, hogy efféle elégtételeket szerezzek neki – persze amikor pl. megjelenik az IrUjs-ban az ő *Ítélet* c. verse a Maga fordításában,⁷ ez nemigen érvel őmellette a mi Kiadói Főigazgatóságunkon.

Elbert⁸ és antológia: ő a Mórának csinálja, nem az Európának. [Az] Európa rosszban van Elberttel. [A] Móra viszont általában gyávább a kelleténél, s Elbert nem az az ember, aki bármiért is a sarkára álljon – lásd *Bramy raj* a Nagyvilágnál. Persze én semmit sem tudok...

Lisieckát⁹ amúgy is kerülöm, de köszönöm a tanácsot. Épp tegnap botránkoztam meg, mert Andrzejewski, akivel itt együtt vagyok, jóban van ezzel a leányzóval.

Ami az optimizmust illeti: megint egyszer el vagyok keseredve egy kicsit, mert megint egyszer nem akarják odahaza kiadni a verseskötetemet. Tíz év óta húzódik, nagyon unom. Írtam Apámnak, hogy érdeklődj meg a kinti magyar kiadóknál, nem lenne-e hajlandó most kiadni valamelyikük. Verseim nem politikusak, túlnyomórészt szerelmesek, itt-ott hazafiasak, vallásosak... tudja, nem a pénz a lényeg, hanem a megjelenés mint olyan.¹⁰ Mi a véleménye? Az is bolond, aki költő akar lenni Magyarországon...

Wiktor most épp Zakopanében van, s a hónap végén Párizsba megy, végre engedélyezték. Rövid időre megy, és azt hiszem, nem kíván senkivel sem érintkezni ott. A többiek közül, mint írtam, Andrzejewski itt van Oboryban, s új, 700 oldalas regényét írja. Dabrowska többet van kórházban, mint otthon – Newerly új könyve Korczakról eléggé érdekes, most ment nyomdába. Jacek Bochenski Ovidius-könyvön dolgozik¹¹ – Kawalerowicz¹² most fejezi be a *Fáraót*, Egyiptomba utazott – Lucyna itt van épp velem; Camilla befejezte az *Iszonyt*, Sieroszewski a *Rozsdatemetőt*...¹³

Csodálom Magát, hogy tud még magyarul írni, fordítani, gondolkozni. Én egy hónapos ittlét után csak nagy kinnal tudok magyarra fordítani, minden alkalommal; lengyelül írok verseket, sőt, most lengyel szépprózával is megpróbálkoztam. Majd meglátja, ha lesz belőle valami – Wiktor hősieesen vállalta stiláris javítását, s ha elkészül, bevisszük valamelyik kiadóba – Pilinszky *Sötét mennyországát*¹⁴ viszont lengyelre fordítottam Wiktorral együtt; a Dialog valamelyik tavaszi számában fog jönni. Pilinszky a nővérével volt itt, két hétig, és el van bűvölve Lengyelországtól; és kért, hogy köszönjem meg Magának az ő nevében, amit róla írt, nagyon örült és tetszett neki¹⁵ – Jó volt itt a varsói egyetemen Jancsi szereplése, a magyar szakosokkal; a diákok előadták saját zenei aláfestéssel a *Ciemny rajt*, magnón, s utána beszélgetés folyt. Jancsi arra a kérdésre, hogy katolikus költő-e, azt felelte: „nem vagyok az, de szeretnék az lenni”. Ésatöbbi.

A kaposvári Mrozek-előadás nagy siker volt, nem olvasta?¹⁶ Az ÉS-be Abody írt, a Nemzetbe Gábor István, egyértelmű elragadtatással. S ha itt meglesz májusban a *Tangó* bemutatója, remélem, otthon is sor kerül rá előbb-utóbb. Bár, mint nyilván tudja, dicső miniszterhelyettesünk¹⁷ még a *Fizikusokat* sem engedélyezte, hogy a *Kopasz énekesnőről* ne is beszéljünk.¹⁸ Ő a legfontosabb hátramosztója az egész hazai kulturális életnek, minden vonalon. A kaposváriaknak egy héttel a bemutató előtt még nem volt meg az engedélyük az előadáshoz! Ha hallotta volna a vitákat, amelyeket a hatóság előadónőjével folytattunk...

Márc. 10-től Varsóban leszek, húsvét előtt tíz-tizenkét napra hazamegyek, aztán visszajövök. Címem a borítékon olvasható.

Sokszor üdvözlöm, köszönöm közbenjárását Bányay-ügyben,¹⁹ jó lenne, ha kijönne belőle valami – további leveleit várom!

Grácia

JEGYZETEK

¹ *Zebra*, Krakó, 1957. május–június.

² Cyprian Norwid (1821–1883) költő, színdarabíró, grafikus, emigráns 1842-től haláláig. Nekem már ekkor megjelent egy lengyel és egy angol nyelvű tanulmányom Norwidról.

³ Jan Kott (1914–2001) lengyel irodalomkritikus és lapszerkesztő. Legismertebb műve a *Kortársunk Shakespeare*.

⁴ Jerzy Szaniawski (1886–1970) népszerű lengyel drámaíró.

⁵ „A Hídat látom...” jugoszláviai magyar folyóirat, 1962 és 1989 között a magyar irodalom egyik Nyugatra nyíló kikapuja. Camilla Mondral (1911–2002) műfordító, két könyvben számol be változatos életéről: *Szerelmem, Magyarország* (1994) és *Egy Évszázados Vágta* (1998).

⁶ Teljes címén *Idzie skacząc po górach*, Jerzy Andrzejewski (1909–1983) regénye.

⁷ „Wiktor” mindig Wiktor Woroszylski, közös lengyel barátunk. A *Scsedrin* Wiktor történelmi regénye, az *Álmok a hó alatt*, amit végül sikerült Gráciának magyar fordításban kiadatnia. Woroszylski *Ítélet* című, Nagy Imre és társai kivégzése után írt versét a párizsi Irodalmi Újság közölte az én fordításomban.

⁸ Elbert János (1932–1983) oroszról és lengyelből fordító, 1956-ban hivatalos állami tolmács. Tisztázatlan körülmények között halt meg, belefulladt a sekély Balatonba.

⁹ Alicja Lisiecka (1931–) kalandos életű lengyel irodalmár, aki 1969-ban disszidált, de utána visszatért Lengyelországba. Jelenleg bentlakó egy varsói idegszanatóriumban.

¹⁰ Kerényi Grácia verseskötete, az *Azonosulások* végül 1968-ban látott napvilágot.

¹¹ Jacek Bocheński (1927–) lengyel regényíró, több klasszikus témájú regény szerzője.

¹² Jerzy Kawalerowicz filmrendező, Boleslaw Prus *A fáraó* című regényének megfilmesítője. Lucyna Winnicka filmszínésznő.

¹³ Németh László *Iszony* és Fejes Endre *Rozsdatemető* című regényeiről van szó.

¹⁴ Pilinszky János *Sötét mennyország* című művét Kerényi Grácia Wiktor Woroszylskivel együtt fordította lengyelre.

BAKONYI ISTVÁN

Tamás Menyhért: Zárszó és folytatás

Nap, 2025

Tamás Menyhért nem érthette meg a 2025-ös Ünnepi Könyvet. Posztumusz kötete, a *Zárszó és folytatás* erre az alkalomra jelent meg a Nap Kiadó gondozásában. Alcíme szerint: *Új versek, 2024*. Vagyis a költő (és író) utolsó előtti esztendejének termése. Mindössze tizenkét mű, ám a kötet végén olvasható a minden bizonnyal utolsó, vele készített interjú az egész pályáról és sorsról, Kövesdy Zsuzsanna jóvoltából, *„Nincs valahol, csak az itt”* címmel. A végén a keltezés: 2025. március. És Tamás Menyhért március 27-én halt meg...

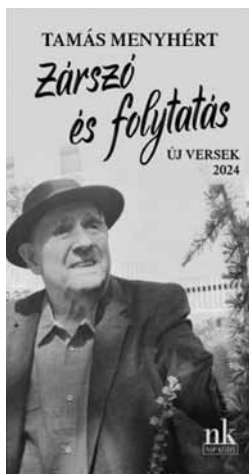
S az interjú befejezése: „...Ha ez az utolsó interjú, akkor vedd úgy, hogy te vagy a fül- és szemtanú... Én meg, ahogy megírtam egykor: »bújosóként jöttem, maradóként távozom...« Hozzá méltó búcsúszavak... A búcsúinterjúban, amelyben a kérdező nem csupán kérdez, de értékel is. A bukovinai székelyek szószólóját, a felelős, az értékeket továbbvivő alkotót méltatja. Egy nagy ívű interjúban a hajdani elszakadással, a székelység „földönfutásának” fájdalmaival, a hazatérés kétségeivel a középpontban. S ehhez természetesen hozzátartozik a Mária Teréziához köthető tragédia is: „...Volt egyszer egy királynő, aki az eleimet jól megbüntette. Elhagyta velünk a szülőföldünket... 1764-ben rettenetes vérengzést rendezett Madéfalván, zsoldosai halomra öldösték a csíki és a háromszéki szabad székeleyeket...” S ehhez hadd tegyek hozzá egy személyes emléket! Telefonon gyakran beszélgettem a sok személyes találkozó után Tamás Menyhérttel. És emlékszem, mennyire elszomorította, hogy a Petőfi 200 évében a költő nevét viselő budapesti laktanyát Mária Teréziára keresztelték át. Nem értette, mint ahogy én sem...

Természetesen a nyelvteremtésről, a hagyományok nyelvi ébresztéséről is szó esik az interjúban. Hiszen Tamás Menyhért lírájában és líraisággal teli prózájában különleges nyelvi kincsekkel ta-

lálkozunk. Kövesdy Zsuzsanna szavaival: „Lehet, hogy nagy szavak ehhez, de Te hoztad magaddal, telepítetted be a bukovinai székelység kétszáz éves kálváriáját, nyelvezetét, kifejezőmódját, szókincsét – a tömör, szűkszavú, hiteles prózáddal – a magyar irodalomba...” Tűpontos jellemzés!

Ám ezenkívül olvashatunk eddig ismert és kevésbé ismert életpillanatokról is szép számmal. Műfajilag talán az „esszéinterjú” a pontos meghatározás. De életútinterjú is. A kérdező néhol elemez, értékel, mesél, mielőtt kérdezne. Alapos felkészültség és szakértelem jellemzi. Az epikus hajlamú lírikus a partnere, aki szívesen beszél például Illyés Gyula vagy Sütő András rá gyakorolt hatásáról, Szabó Magda biztató szavairól, Illés Endre szerepéről, pályájának fontos részleteiről, a Népszavánál eltöltött szerkesztői évekről. S per sze verses- és prózai köteteiről. És szépek azok a részletek, amelyekben feleségéről, Mátai Györgyről beszél. A hű társról, aki egyébként az opera műfajához és a zenei szakirodalomhoz kötődik. S akivel hatvanesztendő házaságot élt. Az interjú utolsó szavai hozzá kötődnek.

S akkor térjünk rá a versekre! A hátlapon olvassuk: „Legújabb kötetében azon az igencsak egyedi és megkülönböztethetetlen hangon szólnak a versei, ami a nyelvújítás kora előtti székelyek szóanyaga, és amit az elmúlt évtizedekben csak ő használt...” Ez egyben azt is jelenti, hogy a lírai pálya lezárása a korábbi korszakok méltó folytatását jelenti. A kötet szerkezetéhez hozzátartozik, hogy mindegyik szöveg mellett ott egy odaillo kép, ezzel is gazdagítván az esztétikai értéket. Merengések, mély gondolatok, a búcsúra készülődés jelei – ezek mind-mind fölfedezhető a lapokon. Egy bölcs alkotó összegző gondolatai. S ha már az interjúval kapcsolatban szó esett az esszé-istikus vonásokról, akkor ez a versekről is elmondható. A talpon állás és maradás jegyében.

A kötet címét is adó műben többek között ezt találjuk: „Egyetlen dologban hiszek, hihetek: amit félrehall / a fül, áthangolja a szív, egyedül a szív a meg- / mondhatója: ennél többet, mint amennyit veszí- / tettünk, többet nem veszíthetünk!...” Mögötte ott a kisebbségi sors, a nemzeti sors összetettsége, s bár többes szám első személyben szól a költő, de azért ide sorolhatjuk a közösségével összefüggő egyéni létet is. Olyan művészt is megszólít, akinek hasonló a világképe és rendeltetése. A *Credó*ban Olasz Ferenchez szól: „Ki vagy Te, Olasz Ferenc? / Ki más, mint a Magyar Szülőtte Föld / Szem-adománya!” És mellette ott egy jeles fotó a fertőbozi pléhkrisztusról. Szöveg és kép tökéletes összhangja.

Eszméltetések címmel a végső tömörítések példáit látjuk. Miniatűrök, aforizmaszerű bölcselkedések. Egy tipikus részlet: „Második hazára / sose lel az ember” (*Erdélyből kivásárolt szász asszony pa-*

nasza). Másutt megszólal a mégis-remény hangján, miközben visszatérő emlékképeket mutat meg. A „térdre kényszerítő út” keserveit többek között. S persze a nyolc évtizeddel korábbi „földönfutás” mozzanatai is fel-feltűnnek. A gyermek a megalázott tetemek látványával szembesült, és ettől nem szabadulhat. Ám megragadják a kései vágyak is, s ezt prózai és lírai elemekkel együtt jeleníti meg. Megrendítő, ahogy az apa és egyik testvére egy drámai pillanatban megjelenik: „...Itt vagy-e Gáspár? Eriggy a kútra... / kútra. Utójára pohár tiszta vizet sze- / retnék inni!...” (*Itt vagy-e Gáspár?*) Ezek az apa utolsó szavai, a jó halál kegyelmének perceiben.

Az alkotó és termékeny magány állapotában születtek meg ezek a művek, a termékeny alkotó életút végén. „Új reggellel, reggelekkel találkozom, / magamig lázítom, ébresztem magam. // Nincs elnapolható dolgom!” A költő utolsó szavai. Méltósággal viselt sorsa szerint.

TODOR TAMÁS, „Car cu Boi” (Szekér bivalyokkal), interpretáció, 2025, olaj, alumíniumlemez, 34x37 cm

Exkluzív zenei programokkal folytatódik az MVM Classic&Club koncertsorozat

Különleges klasszikus és könnyűzenei élményekkel várják az őszi-téli időszakban is a zeneművészet szerelmeseit az MVM Classic&Club koncertjei. A nagy sikerű eseménysorozat ezúttal is színes tematikát vonultat fel, kiváló hazai és nemzetközi művészek előadásában.

A 2024 óta töretlen sikerrel működő MVM Classic&Club sorozat idei őszi évadában a klasszikus és a könnyűzene rajongói ismét változatos műsorok közül válogathatnak. A két kiemelt koncert mellett, ahol ezúttal rangos nemzetközi művészeket is köszönhetünk, hagyományosan Junior Prima díjas fiatalok bemutatkozása, valamint egy meghitt karácsonyi koncert zárja majd az évadot.

A megújult Magyar Tudományos Akadémia Dísztermében október 14-én a cseh klasszikus zene került a középpontba. A „Csehország varázslatos dallamai” című koncerten a **Korossy Kvartett** mellett **Fürjes Anna Csenge** Junior Prima díjas operaénekes és a nemzetközi hírű zongoraművész, **Ivo Kahánek** lépett színpadra. A műsorban Dvořák, Smetana és Janáček legnépszerűbb darabjai csendültek fel, amelyek egyszerre idézték meg a romantikus dallamvilágot és a közép-európai zenei gyökereket.

November 25-én a MOMkult Színháztermében lép fel Európa egyik legnépszerűbb fúvószenekara, a **Boban Marković Orkestar**. A szerb trombitás és zenekara évtizedek óta a balkáni zene ikonikus képviselője, bárhol járnak, rajongók tízezreit vonzzák. A budapesti koncerthez ezúttal **Oláh Kálmán Jr.**, Junior Prima díjas jazz-szaxofonművész is csatlakozik.

A kiemelt koncerteken felül az őszi évadban több alkalommal is bemutatkoznak **Junior Prima díjas** tehetségek, akiket november 19-én és december 10-én az Ötpacsirta Szalonban hallhat a közönség. Az évadot december 15-én zárja a Zenélő karácsony az Eiffel Műhelyházban, ahol **Balázs János**, **Kelemen Barnabás** és **Gubik Petra** mellett **Gudics Marcell** és **Kéri Sámuel** Junior Prima díjas művészek is közreműködnek a műsorban, igazi ünnepi hangulatot teremtve az év utolsó MVM Classic&Club koncertjén.

MVM CLASSIC & CLUB
2025. OKTÓBER 14., KEDD, 19.30 ÓRA
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, DÍSZTEREM
CSEHORSZÁG VARÁZSLATOS DALLAMAI
IVO KAHÁNEK (ZONGORA), FÜRJES ANNA CSENGE (ÉNEK), KOROSSY KVARTETT
További információ és jegyvásárlás: mvmclassicclub.hu

MVM CLASSIC & CLUB
2025. NOVEMBER 25. (KEDD), 19.30 ÓRA
MOMKULT, SZÍNHÁZTEREM
BOBAN MARKOVIĆ ORKESTAR
VENDÉG: OLÁH KÁLMÁN JR. (JAZZ-SZAXOFON)
További információ és jegyvásárlás: mvmclassicclub.hu

MVM CLASSIC & CLUB
2025. DECEMBER 15. (HÉTFŐ), 19.30 ÓRA
EIFFEL MŰHELYHÁZ, BÁNFFY TEREM
ZENÉLŐ KARÁCSONY
KÖZREMŰKÖDIK: BALÁZS JÁNOS (ZONGORA), GUBIK PETRA (ÉNEK), KELEMEN BARNABÁS (HEGEDŐ), GUDICS MARCELL (DOB) ÉS KÉRI SÁMUEL (NAGYBŐGŐ)
További információ és jegyvásárlás: mvmclassicclub.hu

Forrás: MVM Zrt.
További információ és jegyvásárlási lehetőségek:
<https://mvmclassicclub.hu/>